D. MACREA

LY 310

LINGVISTICĂ ŞI CULTURĂ

Editura didactică şi pedagogică

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Cartea de față reunește mai ales cronici lingvistice, apărute, în ultimii trei ani, în publicațiile: „România literară", „Contemporanul", „Scînteia", „Tribuna României", precum și cîteva comunicări făcute în cadrul Academiei Republicii Socialiste România și la sesiunile științifice ale Universității din București.

Cele mai multe subiecte sînt tratate pe scurt, dar esențial, în funcție de spațiul disponibil al publicațiilor în care au apărut.

Culegerea conține probleme variate din numeroase domenii ale lingvisticii, care m-au preocupat și în lucrările publicate anterior: istoria limbii, structura actuală a limbii române, îndeosebi a vocabularului, probleme de cultivare a limbii, acțiune care are, la noi, un caracter permanent, aspecte ale predării limbii române în școală, precum și evocarea cîtorva momente semnificative și personalități din lingvistica română.

Scanned with OKEN Scanner

Am relevat stadiul actual al problemelor din domeniile menționate, accentuînd rezultatele cele mai noi ale cercetărilor efectuate de numeroșii lingviști români, mai ales tineri, care au redat disciplinei avîntul și prestigiul ei tradițional. De aceea, comentarea cărților de lingvistică, recent apărute, ocupă un loc apreciabil în această carte. Am căutat să integrez manifestările lingvistice în cadrul general al culturii noastre moderne și contemporane, evidențiind, mai ales, conexiunea dintre limbă și literatură.

Prin expunerile ei scurte și concrete, culegerea se adresează unui cerc larg de cititori: studenți, elevi, profesori, învățători, oameni de cultură în genere, care au manifestat totdeauna un accentuat interes afectiv pentru limba națională.

Procedînd astfel, am căutat să răspund unui deziderat, formulat frecvent astăzi, de a face accesibile în cercuri cît mai largi rezultatele cercetării științifice în domeniul lingvisticii, pentru ca ele să devină bunuri culturale generale.

București, 1 iunie 1977

D. MACREA

Scanned with OKEN Scanner

LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎN ULTIMELE TREI DECENII

Caracteristica cercetărilor lingvistice românești din ultimele trei decenii este îmbinarea fecundă a tradiției — de aproape două secole — a acestei discipline cu metodologia științei contemporane, într-un spirit de continuitate creator și cu impunătoare realizări concrete.

Tot ceea ce s-a început, cu decenii în urmă, dar rămăsese neîmplinit, a fost dus mai departe și realizat, iar ceea ce s-a impus ca nou și util, în cîmpul cercetărilor, a fost însușit și fructificat la nivelul exigențelor teoretice și practice ale culturii socialiste.

S-au elaborat numeroase dicționare ale limbii române, explicative și cu indicarea etimologiei cuvintelor, enciclopedice, de sinonime, un mare număr de dicționare bilingve și plurilingve, utilizate, în mod curent, astăzi. S-a elaborat *Gramatica limbii române*, în două volume și în două ediții (1954 și 1963), precum și o ediție prescurtată într-un volum a acesteia, intitulată *Limba română (Vocabular, fonetică, gramatică)*, 1956. S-au îmbunătățit normele ortografice ale limbii române, concretizate în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, apărut în trei ediții (1953, 1960, 1971), cu indicații tot mai precise.

În dialectologie, s-a realizat, în mare parte, *Arhiva fonogramică a limbii române*, tezaur viu, pe benzi de magnetofon, al graiurilor românești de pretutindeni, iar, din trecut, se continuă publicarea *Atlasului lingvistic român*, elaborat, în perioada 1929—1938, de Sextil Pușcariu — Sever Pop — Emil Petrovici, și s-a pășit la realizarea *Atlasului lingvistic* pe regiunile istorice ale țării, din care au apărut, pînă acum, primele volume ale Olteniei și ale Maramureșului.

Scanned with OKEN Scanner

Se continuă munca la vechiul *Dicționar al Academiei*, istoric, explicativ și etimologic, început de B. P. Hasdeu și Sextil Pușcariu, — cu perspectiva terminării lui în următorii ani.

S-au dus mai departe, lărgindu-se considerabil preocupările din trecut, lucrările privind istoria limbii române, edițiile de texte vechi, studiul substratului daco-geto-tracic, studiul limbilor clasice, romanice și slave, în raporturile lor cu limba română, studiile de toponimie și antroponimie, cele asupra terminologiei științifice și tehnice, acțiunea de cultivare a limbii române. Ca preocupări cu totul noi, menționăm: studiile de lingvistică generală, de lingvistică transformațională și generativă, de lingvistică aplicată, de sociolingvistică, de istorie a limbii literare, cele despre limbile orientale: turcă, tătară, ebraică, armeană, arabă și japoneză, studiul unor limbi africane, iar din Europa, al albanezei, bretonei, suedezei și norvegienei.

În locul menționării sutelor de titluri, individuale și colective, apărute și binecunoscute, căci s-au epuizat repede din librării, considerăm mai util să arătăm care este explicația marelui progres calitativ și cantitativ, obținut în lingvistica noastră în aceste trei decenii — ceea ce ne dă dreptul să vorbim, fără ezitare, de existența, reală, a unei noi școli lingvistice românești, diversificată, și de prestigiu național și internațional.

Ea constă, în primul rînd, în lărgirea bazei de cercetare, prin înființarea *Institutelor de lingvistică* din București și Cluj-Napoca, a *Institutului de cercetări etnologice și dialectologice din București*, a *Centrelor de cercetări lingvistice* din Iași și Craiova, a *Bazei de cercetări* din Timișoara, și în activitatea de cercetare științifică a sutelor de cadre didactice din facultățile noastre de filologie și din licee.

Al doilea factor al progresului constă în spiritul colectiv de cercetare, care a permis realizarea — imposibil de conceput prin spiritul individualist din trecut — a dicționarelor amintite, a atlaselor lingvistice, a *Istoriei limbii române*, din care au apărut, pînă acum, două volume (1965, 1969), a *Istoriei limbii române literare*, din care a apărut primul volum (1960; ediția a II-a, îmbunătățită, în 1971), a *Tratatului de lingvistică generală* (1971), primele trei volume ale *Crestomației romanice* (1962—1971), *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, trei volume (1956—1962), *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, șase volume (1958—1972), *Comunicările* (în șase mari volume) la cele două *Congrese internaționale*, ținute la București, cel de lingvistică generală, în 1967, și cel de lingvistică și filologie romanică, în 1968, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (1968) ș.a.

Al treilea factor al drumului ascendent al lingvisticii noastre din ultimele trei decenii l-a constituit marele număr al revistelor de spe-

Scanned with OKEN Scanner

cialitate, sporit considerabil față de cele din trecut, dar și participarea tuturor ziarelor și revistelor de cultură și de literatură la dezbaterile privind limba națională, continuînd tradiția marilor dezbateri publice asupra ortografiei, dicționarului limbii române, a neologismelor, a exprimării corecte.

O contribuție notabilă a adus-o, în acest domeniu, „Societatea de științe filologice", care, în cei aproape treizeci de ani de existență, și-a cîștigat merite deosebite în munca de cercetare și de cultivare a limbii române.

Sprijinită eficient și înțelept de Partid și de Stat, activitatea lingvistică românească din ultimele trei decenii a făcut progrese hotărîtoare, prin îmbinarea critică a concepției tradiționale cu concepția materialist-dialectică despre limbă, iar, pe plan metodologic, prin formarea spiritului colectiv de lucru — elemente care o impun, în continuare, în primele rînduri ale științelor sociale din țara noastră.

Scanned with OKEN Scanner

LINGVISTICĂ ŞI CULTURĂ

ROLUL LINGVISTICII ÎN FORMAREA ŞI DEZVOLTAREA CULTURII NOASTRE MODERNE

Cînd se analizează structura culturii românești moderne, rolul lingvisticii, în cadrul ei, se impune într-o reliefată evidență.

Lingvistica românească, alături de istorie,— pe care o urmează îndeaproape ca vechime și importanță,— este disciplina umanistă care a dat culturii noastre moderne cîteva coordonate de orientare, permanent valabile. Acestea sînt: latinitatea limbii române, continuitatea neîntreruptă, din epoca daco-romană pînă în prezent, a poporului român în fosta Dacie Traiană, adică în România de astăzi, și dezvoltarea limbii și a culturii românești moderne în spirit neolatin, adică romanic. Aceste principii de bază au constituit programul Școlii ardelene, care a inaugurat lingvistica românească ca disciplină științifică, prin cartea lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, apărută, la Viena, în 1780, și prin *Dicționarul de la Buda*, cu echivalentele cuvintelor românești în latină, maghiară și germană și cu indicarea etimologiei lor, început de Petru Maior și terminat de alți patru învățați transilvăneni ai timpului, apărut în 1825. Evident, principiile lingvistice ale Școlii ardelene n-au rămas în forma lor originală. Ele au fost întregite, corectate de exagerări, extinse prin cercetări ulterioare, dar esența lor nu a fost contrazisă de rezultatele științei de mai tîrziu, iar ceea ce a dat această Școală culturii noastre moderne a rămas ca un bun încorporat și asimilat spiritualității românești.

Lingvistica a dat apoi culturii românești moderne o altă perspectivă, prin descoperirea și valorificarea limbii noastre vechi, a cărților bisericești, a cronicilor și, îndeosebi, a limbii populare. Zeci de ediții de cărți vechi, de cazanii, psaltiri, cronici, cărți de legi și cărți populare care conțin comori de limbă, — și tot atîtea studii asupra lor,— au arătat frumusețea

Scanned with OKEN Scanner

limbii noastre vechi, bogăția limbii populare și vechimea celei literare, contribuind la lărgirea orizontului în aprecierea culturii noastre.

Observarea atentă a folosirii corecte a limbii, adică cultivarea ei, operă atît de necesară pentru unificarea acesteia, indispensabilă în procesul comunicării, este o altă contribuție a lingvisticii noastre la cultura românească modernă. O dovedesc îmbunătățirile aduse ortografiei, studiile numeroase de gramatică, numărul mare de dicționare explicative și cu indicarea etimologiei cuvintelor, de sinonime, enciclopedice, tehnice, bilingve și plurilingve, apărute în ultimele trei decenii.

Lingvistica lărgește încontinuu orizontul culturii noastre și în sensul cunoașterii mai aprofundate a acesteia. Voi cita cîteva lucrări, apărute în ultimii ani, deosebit de semnificative în această privință. Prima este a cercetătorului ieșean C. Dimitriu, *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești. Studiu statistic*, apărută în 1973[1], iar a doua a conferențiarei Florica Dimitrescu de la Universitatea din București, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, apărută tot în 1973 [2],—ambele demonstrînd că limba română scrisă a secolelor al XVI-lea și al XVII-lea este, în esență, aceeași ca și cea de astăzi, în sensul că elementele moștenite din latină aveau aceleași proporții statistice și aceeași frecvență ca cea de astăzi și că elementul popular este caracteristic limbii de atunci, ca și celei de astăzi.

A treia lucrare, apărută în 1974, este *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul secolului al X-lea —începutul secolului al XVI-lea)* [3], a profesorului de slavistică de la Universitatea din București, G. Mihăilă. Dacă pînă acum se credea că cel mai vechi text, datat, scris în limba română, este *Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulungul Muscelului*, din 1521, către judele Brașovului, Hans Benkner, în care-l informa pe acesta despre mișcările trupelor turcești de la Dunăre, dintre care o parte se îndreptau, prin Țara Românească, spre Transilvania, sfătuindu-l *„să se ferească"* cu ai săi, *„cum va ști mai bine"*, G. Mihăilă a descoperit, în diferite scrieri în limbi străine de la noi, dintre secolele X—XVI, în primul rînd slavone: 628 de cuvinte românești, denumind realități locale, care nu au putut fi evitate de autorii diferitelor documente de epocă și că aceștia au fost îndeosebi români. Deci, ceea ce s-a presupus înainte este demonstrat cu fapte, că scrisul românesc e mult mai vechi de secolul al XVI-lea. Iată, prin urmare, încă o lărgire a orizontului de apreciere a culturii românești și a vechimii ei, la care s-a ajuns prin cercetări lingvistice.

[1] Vezi p. 49—51 din volumul de față.
[2] Vezi mai jos, p. 65—66.
[3] Vezi p. 63—64.

Scanned with OKEN Scanner

O altă lucrare, apărută de asemenea în 1974, este *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică* [1] de Luiza Seche, cercetătoare principală la Institutul de lingvistică din București. Toți esteticienii și criticii noștri literari sînt de acord că Eminescu a scris cea mai frumoasă limbă românească. Dar care erau elementele care constituiau frumusețea și armonia acestei limbi? Cercetarea lingvistică citată a stabilit următoarele, privind limba lui Eminescu: marele nostru poet a folosit, în cea mai mare parte, cuvintele limbii curente, înțelese de toată lumea, care, atît ca număr, cît mai ales ca frecvență, sînt cuvinte moștenite din latină. Deci, prin cercetări lingvistice minuțioase, s-a dezlegat o importantă problemă de estetică literară, și anume, așa-zisul secret al armoniei limbii poeziei și prozei literare eminesciene.

Menționăm, de asemenea, și continua dezvoltare a studiilor asupra istoriei limbii române literare moderne. La Tipografia Universității din București, au apărut, în 1974—1975, două studii importante în acest domeniu, intitulate: *Elemente de istorie a limbii române literare moderne* [2], de conferențiar universitar Paula Diaconescu, iar al doilea: *Istoria limbii române literare. Perioada modernă (Secolul al XIX-lea)* [3], de lector universitar Mihaela Mancaș. Prin aceste două valoroase lucrări, cercetările asupra dezvoltării limbii noastre literare sînt duse, sistematic, mai departe decît în *Istoria limbii române literare* (ed. I, 1961, ed. a II-a, 1971) de Al. Rosetti, Boris Cazacu și Liviu Onu, care se oprește în jurul anului 1830, iar *Momente din istoria limbii române literare* (1973) de Gh. Bulgăr și Gabriel Țepelea se apropie numai fragmentar de zilele noastre.

*

Rolul lingvisticii, în cultura noastră modernă, este multilateral: ea a dat elemente de bază ale structurii acestei culturi: ideea latină, baza populară a limbii noastre literare, relevînd vechimea acesteia, care este, în același timp, și vechimea culturii noastre scrise. A stabilit, de asemenea, rolul cuvîntului artistic în operele marilor scriitori, care constă în oralitatea lui, în larga lui accesibilitate și în caracterul lui popular.

Lingvistica nu este, în cultura noastră modernă, numai cea mai veche disciplină umanistă, după istorie, dar și de mare pondere și de prestigiu științific, ea asigurînd, totodată, legătura cu celelalte culturi, în primul rînd cu cele romanice.

În societatea socialistă, lingvistica îndeplinește aceleași funcțiuni ca și pînă acum: de perfecționare continuă a principalului nostru mijloc

[1] Vezi p. 19.
[2] Vezi mai jos, p. 114.
[3] Vezi mai jos, p. 116—117.

Scanned with OKEN Scanner

de comunicare și de creație culturală, care este limba națională, de perfecționare a terminologiei necesare progresului tehnico-științific și de ajutorare a maselor largi populare de a-și însuși acest progres, prin instrumentele adecvate, care sînt dicționarele, gramatica, enciclopediile și grija pentru o exprimare cît mai corectă, mai bogată și mai frumoasă.

GENIUL LIMBII ROMÂNE

În secolul trecut, s-a vorbit mereu despre „geniul limbilor", adică despre capacitatea lor specifică și netraductibilă de a exprima esențialul gîndirii și realității. Heliade și Hasdeu, exponenți tipici ai epocii romantice, au folosit această expresie cu raportare sporadică la limba română. În perioada pozitivistă și apoi structuralistă a lingvisticii, nu s-a mai vorbit de „geniul limbilor", căci s-au căutat explicații naturaliste, istorice sau de structură pentru expresia lingvistică.

O reluare, încă timidă, dar esențială, pentru a descifra „geniul limbii române" o constituie eseurile subtilului gînditor și istoric al culturii românești C. Noica, publicate, cu cîțiva ani în urmă, în „România literară" și reunite în volumul *Creație și frumos în rostirea românească* (Ed. „Eminescu", 1973, 182 p.). Fiindcă aceste eseuri filozofice captivante asupra capacității de expresie a limbii noastre n-au atras, în modul cuvenit, atenția altor lingviști români, se impune un scurt popas asupra lor pentru a le releva importanța și valoarea.

C. Noica este preocupat de înțelesul și semnificația unor cuvinte românești caracteristice, fiindcă ele încorporează „geniul specific" al limbii noastre, acel intraductibil tulburător, pe care-l posedă, la rîndul lor, și alte limbi. Astfel, el urmărește bogatele valențe semantice — etimologice, istorice, psihologice și de filozofie a culturii — ale unor cuvinte, ca: *dor, depărtișor, ispitire, iscodire, iscusire* („care include trei trepte ale cugetului"), *făptură, lucru, lucrare, rostire, răs-bunare* (adică „a face din nou ceva bun"), apoi verbele auxiliare și alte verbe, ca *a făptui* („mai semnificativ decît a face"), *a făuri, a săvîrși, a întruchipa, a încheia, a sfîrși, a desăvîrși*, precum și prepozițiile *întru, către, spre* ș.a. Tot specifice „geniului limbii române", netraductibile direct, sînt formele inversate, ca *destul mi-e, duce-m-aș și m-aș tot duce, venit-a el, veni-vor*, prin care se exprimă subtile nuanțe afective.

Unele din cuvintele și formele care-l preocupă pe C. Noica sînt vechi și puțin folosite astăzi, dar sensul lor pentru cultura noastră sufletească și istorică rămîne mereu actual. El încearcă să le facă creatoare,

Scanned with OKEN Scanner

să le arate bogăția semantică, „să le răs-bune", demonstrînd că sînt cuvinte „ce exprimă adevărul".

Gînditorul C. Noica nu vede în cuvinte numai funcția de comunicare, ci și nuanțele complexe de înțeles acumulate de veacuri. Acestea sînt proprii cuvintelor vechi, pe cînd neologismele n-au biografie.

Subtila carte a lui C. Noica este plină de astfel de analize nuanțate, prin care se demonstrează bogăția semantică a limbii române. Ea cuprinde și considerații pertinente asupra funcției rimei în românește, care, de asemenea, este mai bogată ca în alte limbi, prin accentul care se poate pune pe orice silabă. *„Nu toate limbile pot pune în joc rima cu atîta dezinvoltură ca limba română"*, precizează el.

Încercări ca cea a lui C. Noica au mai făcut sporadic, în trecut, Heliade, Hasdeu, Eminescu și N. Iorga, în *Sfaturi pe întunerec*, dovedind „geniul limbii române", prin depășirea explicațiilor tehniciste și etimologice, *„căci însăși limba noastră te face să filozofezi, atunci cînd nu te resemnezi să rămîi structuralist"*.

Eminescu a relevat, de acum un secol, bogăția de expresii, de nuanțe și sensuri a lexicului limbii române, care — scrie el — *„este o bună gospodină și are multe de toate"*, afirmație care constituie fundalul sugestivei lucrări a lui C. Noica.

SOCIOLOGIA LIMBII

Alături de alte domenii de cercetări lingvistice cu caracter interdisciplinar, sociologia limbii s-a impus, pe plan mondial, mai ales în ultimele decenii, prin rezultate care se cer consemnate. Un bilanț critic al acestora, însoțit de contribuții și observații proprii, ni-l oferă eruditul sociolog Traian Herseni, în sinteza *Sociologia limbii* (Colecția „Sinteze sociologice", Ed. științifică, 1975, 174 p.).

Legată, în trecut, de nume prestigioase, ca W. von Humboldt, H. Steinthal, W. D. Whitney, G. Tarde, E. Durkheim, iar, la începutul secolului, de A. Meillet, Fr. Boas, Alf Sommerfelt, E. Sapir, J. Vendryes, în zilele noastre de A. Martinet, sociologia limbii este foarte fertilă în știința americană postbelică, prin Talcott Parsons, H. D. Lasswell, L. Bloomfield, F.M. Keesing, J. Bram, A.H. Maslow, J. R. Pitts, Noam Chomsky ș.a., despre care Traian Herseni aduce expuneri sistematice și esențiale, subliniind că explicațiile structuraliste n-au suportul faptelor pe care-l oferă materialismul istoric și dialectic (p. 33—34).

Scanned with OKEN Scanner

Sociologia limbii își are justificarea în faptul că limba nu este un instrument subiectiv de expresie, cu folos individual, ci un sistem obiectiv impersonal, care se practică numai în societate, pentru nevoile acesteia. Fiind mijloc de comunicare între oameni, ea se supune unui cod social, care face posibilă comunicarea, organizarea producției, instrucția, în funcție de tipul de societate al vorbitorilor. Chiar cînd este corectă din punct de vedere lingvistic propriu-zis, vorbirea nu poate fi folosită oricum, oricînd și de oricine, fără considerație de loc, moment, situație. *„Ca manifestare vie a oamenilor, ca activitate socială sau comportament real, limba este totdeauna normată*, precizează Traian Herseni. *Toți vorbim, mai mult sau mai puțin*, continuă el, *cum se vorbește în mediul nostru, în funcție de situații, persoane, bunăcuviință"* (p. 39). Expresia *„a vorbi cînd și cum se cuvine"* redă sumar un aspect esențial, de care se ocupă sociologia limbii. Dar ea nu se limitează la regulile de politețe și prudență, existente în orice societate, ci cuprinde și normarea socială a limbii, într-o arie largă, care implică, mai ales astăzi,— pe lîngă crearea valorilor spirituale majore,— procesul de culturalizare a maselor, prin mijloace de largă difuzare, ca presa, literatura, radioul și televiziunea, în care felul cum se folosește limba este esențial. Există norme de folosire a limbii, după tipul de societate, după diferite activități sociale, clase, medii și epoci, pe care Traian Herseni le condensează într-o formulă proprie, și anume: *„cine vorbește, ce spune, cînd, cît* (durata), *din ce motive, în ce scop, cu ce urmări?"*, mai completă decît formula propusă de Harold D. Lasswell. Comunitatea lingvistică apreciază vorbirea cuiva în funcție de aceste multiple aspecte, care implică responsabilitatea vorbitorului, în funcție de tipul de societate, de timp, loc, oportunitate. Cercetările de sociologie a limbii se încadrează în aceste indicații de bază.

Autorul face un binevenit apel la resursele folclorului nostru, care, prin expresii, locuțiuni și proverbe, caracterizează plastic felul, adecvat sau nu, în care vorbitorii folosesc limba, în funcție de cerințe sociale: *„gură de aur"*, *„a trage de limbă"*, *„a-i închide gura"*, *„a se uita în gura cuiva"*, *„bun de gură"*, *„rău de gură"*, *„limbăreț"*, *„gura lumii"*, *„are păr pe limbă"* ș.a.

Ca și stilistica și psiholingvistica, sociologia limbii și sociolingvistica sînt auxiliare prețioase ale lingvisticii generale, dar cercetări de acest fel nu s-au făcut decît puține și neînsemnate, pînă acum, la noi, fapt care conferă lucrării lui Traian Herseni locul meritoriu al unui pionierat de aleasă calitate.

Scanned with OKEN Scanner

SOCIOLINGVISTICA

O nouă disciplină umanistă și-a impus existența în ultimele două decenii: sociolingvistica. Fiindcă se vorbește de ea tot mai insistent printre specialiști, este oportun ca și marele public să cunoască preocupările acestei noi discipline, care nu sînt cu totul străine de interesul intelectual al oricărui om de cultură.

Așa cum arată numele, sociolingvistica este o disciplină de frontieră, formată din întîlnirea lingvisticii cu sociologia pe un teren comun, și anume influența realității sociale asupra modului de a vorbi al oamenilor.

S-a subliniat demult că limba este un fenomen social obiectiv și că ea se afirmă numai în societate și pentru societate. Lingviștii sociologi ca A. Meillet, J. Vendryes ș.a. au relevat acest caracter al ei. Sociolingvistica încearcă să stabilească mai precis și mai sistematic legătura dintre limbă și societate, prin cercetări directe asupra varietăților produse în limbaj de factori sociali, ca profesiunile, contactul celor de la țară cu mediul urban, variațiile provocate în limbaj de ridicarea nivelului de cultură ș.a.

Limba a fost studiată vreme îndelungată în sine, ca structură sub aspectul corectitudinii sau al abaterilor de la regulile stabilite.

De la aceste studii abstracte, caracteristice mai ales orientărilor formalizante structuraliste actuale, sociolingvistica face un pas mai departe, cercetînd influența elementelor sociale care provoacă variații în folosirea limbii, nu în structura ei, care rămîne, în general, invariabilă.

În funcție de mediul în care se exercită vorbirea, se stabilesc variante în comportamentul lingvistic, de exemplu între profesor — elev, cumpărător — vînzător, prezența unei personalități etc. Structura actelor verbale variază dacă este vorba de prezentări în societate, de invitații, refuzuri, scuze etc., ele reclamînd un număr de formule, variabile și ele, și o anumită ordine de folosire a lor. Se vorbește diferit între prieteni, rude sau între străini, în situații oficiale, în medii literare și științifice, cînd, în aceste ultime cazuri, se aplică un înalt grad de codificare, însușită în școală. În societatea împărțită în clase, există bariere lingvistice constituite prin diferențierea nivelurilor de cultură, care îngreuiază comunicarea.

Limbajele profesionale constituie, de asemenea, o preocupare a sociolingvisticii, căci pînă acum ele au fost studiate întîmplător și lacunar.

Scanned with OKEN Scanner

Fenomenele de limbaj provocate prin deplasarea spre oraș a mii de oameni în procesul industrializării vor fi cercetate de sociolingvistică prin anchetele de grup, sub aspectul fonetic, al îmbogățirii vocabularului, al sensului dat diferitelor cuvinte, al hiperurbanismelor create de vorbitori. Se va putea constata ce au abandonat aceștia din limbajul lor primar și în ce măsură și în ce ritm s-au adaptat lingvistic la noul mediu. În țările care cunosc fenomenul emigrației, se studiază schimbările care intervin în vorbirea celor care se întorc în țară, după o perioadă determinată petrecută în străinătate.

Sociolingvisticii îi aparțin și probleme de politică lingvistică. Există țări unde se vorbesc mai multe limbi, fie în mod liber și egal, fie cu favorizarea uneia în detrimentul alteia, ceea ce provoacă consecințe serioase. Factorul politic este hotărîtor în înflorirea sau decadența unei limbi: de exemplu, dispariția limbii dace, a limbii galilor sau a vechilor limbi iberice, în fața latinei. Există condiții social-politice care favorizează ridicarea unui dialect la rangul de limbă națională sau condiții, de aceeași natură, care mențin fărîmițarea dialectală. Sînt state unitare ca limbă, în care politica intervine în mod activ pentru susținerea caracterului național, popular și literar al limbii și în care școala și mijloacele de difuzare în masă creează condiții pentru un limbaj cultivat și exigent pentru toți cetățenii. Țara noastră este una dintre acestea.

Am schițat numai cîteva din problemele sociolingvisticii, disciplină incipientă, care abia își precizează obiectul și metodele. Utilitatea ei este evidentă, dar se va impune numai prin cercetări concrete.

Disciplină tînără, sociolingvistica este puțin cunoscută la noi. Un studiu al lui Boris Cazacu („Fonetică și dialectologie", 1973) și cartea lui Traian Herseni *Sociologia limbii* (1974) ne-au oferit primele elemente. Dar o lucrare hotărîtoare a apărut nu demult, intitulată *Sociolingvistica. Orientări actuale* (Ed. didactică și pedagogică, 1975), datorită Lilianei Ionescu-Ruxăndoiu și lui Dumitru Chițoran. Cu excepția introducerii, toate capitolele sînt expuneri originale ale creatorilor acestei discipline, în majoritate lingviști americani, traduse excelent de studenții celor doi autori. Din substanțiala introducere aflăm că termenul de sociolingvistică a fost creat, în 1952, de către profesorul Haver Currie de la Universitatea Houston (Texas), relansat, în 1962, de către W. Brigt și A. K. Ramanujan. Dar cercetători pasionați de noua disciplină sînt mulți, în numeroase țări, pe care originala antologie ni-i face cunoscuți.

Odată cu noua disciplină s-a lansat și o nouă terminologie, care acum ne pare rebarbativă, dar după cîțiva ani de vehiculare, ea se va impune: *sociolect*, *acculturație*, *biculturalism*, *grafolect* ș.a.

Scanned with OKEN Scanner

Deschizînd o nouă perspectivă pentru descifrarea complexității actului verbal, noua disciplină solicită înțelegere și răbdare în așteptarea rezultatelor.

LITERATURA, ARTĂ A CUVÎNTULUI

A vorbi despre „arta cuvîntului" în literatură înseamnă a vorbi despre însăși materia primă a artei literare. Ceea ce constituie culoarea pentru pictură, piatra, mortarul și lemnul pentru sculptură și arhitectură, sunetul pentru muzică, tot astfel cuvîntul este elementul primar, fundamental, pentru a scrie versuri, proză, a rosti o cuvîntare ș.a.

Dar în ce constă „arta cuvîntului" în literatură? Cum reușesc poeții, prozatorii, memorialiștii, călătorii, care-și relatează impresiile, să ne intereseze prin „arta cuvîntului" lor?

Cel care a arătat mai pregnant, la noi, mijloacele folosite în „arta cuvîntului" sau ceea ce se numește, în general, „măiestria artistică" a fost esteticianul Tudor Vianu, în mai multe lucrări ale sale: *Arta prozatorilor români* (1941), *Probleme de stil și artă literară* (1955), *Problema metaforei și alte studii de stilistică* (1957) ș.a.

Trebuie precizat, de la început, spune Tudor Vianu, că poeții și prozatorii, în general, folosesc cuvintele limbii comune, pe care o vorbim cu toții. Ei nu au o limbă a lor aparte, ci limba comună a întregului popor. Putem spune chiar că, în măsura în care folosesc această limbă, ei sînt mai bine înțeleși, apreciați și gustați, iar arta lor — mai durabilă.

Dar cuvintele comune nu sînt folosite la fel ca în comunicarea obișnuită dintre oameni. Pornind de la cuvintele comune, continuă Tudor Vianu, scriitorii adaugă ceva comunicării, care o colorează, îi dă un timbru afectiv aparte, care impresionează. De exemplu, în fraza: *Ieri, ieșind în oraș, am auzit sunînd clopotele de la biserică*. Aceasta este o comunicare simplă, pe care o poate face oricine oricui și în orice împrejurare. Dar scriitorul ar spune: *Ieri, ieșind în oraș, am auzit clopotele de la biserică sunînd prelung și trist*. Deci, scriitorul a însoțit simpla comunicare de un comentariu afectiv, adică de impresia de tristețe, pe care i-a lăsat-o sunetul clopotelor.

„Arta cuvîntului", precizează Tudor Vianu, începe din momentul în care se adaugă unei comunicări o reacție sufletească, un comentariu care reflectă starea de spirit, emoțiile și sentimentele celui care scrie sau vorbește.

Comunicările precise și cu caracter concret, adaugă Tudor Vianu, nu ne transmit nimic din sufletul unui om. Cînd un matematician spune:

Scanned with OKEN Scanner

Suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte, aceasta nu ne comunică nimic din starea lui sufletească. Din acest tip de comunicări, folosit în matematică, fizică sau științele naturii, este eliminat orice reflex al vieții interioare. Acest fapt caracterizează stilul științific: precis, concret și fără afectivitate.

Stilul devine literar din momentul în care se colorează afectiv și ne creează anumite trăiri și emoții.

Prin ce mijloace se ridică artistul de la actul comunicării, la actul literar?

În primul rînd, prin metafore, prin așa-zisele figuri de stil, care potențează impresiile. Cînd poetul scrie despre *„alicele ploii"*, el folosește o metaforă, care ne sugerează pregnant și plastic o ploaie care ne biciuie.

Alt procedeu al „artei cuvîntului" literar este comparația. *„Atît de fragedă te-asemeni cu floarea albă de cireș"* a lui Eminescu sugerează perfect frumusețea și gingășia unei femei tinere.

Alegoria, adică personificarea unui concept abstract, îl ajută, de asemenea, pe poet să ne trezească interesul artistic.

Metafore alegorice sînt și fabula, parabola sau ghicitoarea, care conțin un precept ascuns, o învățătură deghizată.

Un alt procedeu frecvent al „artei literare", adică al folosirii „artistice a cuvîntului", este epitetul, mijloc stilistic foarte caracteristic pentru punerea în lumină a puterii de observație și de reprezentare a scriitorului, direcția gîndirii și imaginației lui, sentimentele și impulsurile care îl stăpînesc. Eminescu a fost cel mai iscusit artist al epitetului, despre acest subiect fiind elaborate studii speciale, dintre care cel mai de seamă este al lui Tudor Vianu, intitulat *Epitetul eminescian*.

Dintre sutele de epitete ale lui Eminescu, menționăm: „metalica vibrîndă a clopotelor jale", „dorul țării cei străbune", „ochi de lumină", „și plînge cu jale și plînge cu dor", „pădurea de argint", „codrul de aramă" ș.a.

Din exemplele de mai sus se desprinde o concluzie simplă: scriitorii folosesc cuvintele limbii comune, cărora le dau sensuri și semnificații noi, prin contextul în care le întrebuințează, potențîndu-le afectiv forța de comunicare și sugestie. Aceasta este propriu-zis „arta cuvîntului", „măiestria artistică". Atunci cînd scriitorul folosește vorbirea ritmică, adică poezia, puterea lui de a da cuvîntului o mai mare încărcătură emotivă e mult sporită. De aceea, poezia este „arta cuvîntului" prin excelență. Ea aduce inovație în limbaj, fiindcă adaugă sensului comun al cuvîntului un înțeles nou, o semnificație neașteptată. Poezia realizează serii expresive de cuvinte, în care accentele tonice se succedă cu o anumită regularitate și în care se folosesc toate mijloacele expresive, ca metafora, comparația, epitetul ș.a., alternate după nevoie.

inv. 117630

Scanned with OKEN Scanner

Alexandru Vlahuță a avut în vedere, în primul rînd, cuvîntul poetic, cînd a scris celebra lui poezie despre puterea sugestivă a cuvîntului:

Ca-n basme-i a cuvîntului putere:
El lumi aievea-ți face din păreri
Și chip etern din umbra care piere
Și iarăși azi din ziua cea de ieri.

Iar mai departe:

Aprinde ură sau iubire,
De moarte, de viață-i dătător
Și neamuri poate-mpinge la pieire,
Cum poate aduce mîntuirea lor.

De aceea, Vlahuță îndeamnă pe poeți să fie deplin conștienți de responsabilitatea scrisului lor și să cultive marile virtuți colective:

Ca mii de inimi la un fel să bată
Și miilor de veacuri să vorbiți.

Dar nu numai poeții și scriitorii pot crea valori stilistice, subliniază Tudor Vianu. Un element artistic există și în vorbirea oamenilor obișnuiți, care și ei sînt artiști pînă la un punct. Dacă în arta literară există narațiuni, dialoguri, descrieri, efuziuni lirice, maxime și sentințe, aceste procedee sînt la dispoziția tuturor oamenilor. Ei pot, în vorbirea lor, să povestească, să întrebe și să răspundă, adică să converseze, să-și exprime emoțiile și reflecțiile lor asupra lumii și a vieții. Fiecare a întîlnit în viață oameni foarte înzestrați ca povestitori amuzanți, pitorești, atrăgători. Ei reproduc „în cuvinte potrivite" fapte reale care ne înveselesc, ne emoționează, ne instruiesc. Unul dintre aceștia a fost Ion Creangă, care a transpus, în scrisul său, stilul oral, savuros și bogat, al omului de la țară. Ion Creangă reprezintă triumful oralității în „arta literară".

O sursă importantă pentru împrospătarea tezaurului lexical, folosit în literatură, este limba vie a poporului. De cînd a fost descoperit folclorul, literatura noastră a întinerit, folosind cuvîntul artistic luat din popor. Alecsandri, Eminescu, Goga sînt poeți înțeleși de toată lumea, fiindcă au scris în limba celor mulți, înțeleasă de toți. S-a făcut o cercetare statistică, revelatoare, de către Luiza Seche, cercetătoare științifică la Institutul de lingvistică din București, sub titlul *Lexicul artistic eminescian în lumina statisticii*, care i-a servit ca teză de doctorat. În ea autoarea explică faptul că poezia și proza artistică a lui Eminescu este înțeleasă de toată lumea, fiindcă marele poet folosește,

Scanned with OKEN Scanner

în limba lui poetică, un număr relativ redus de cuvinte, care sînt luate, toate, din limba comună.

Numărul de cuvinte folosit de Eminescu, în poezia și proza sa artistică, este, după Luiza Seche, de 5016 cuvinte, deci de o bogăție medie, iar circulația lor este de 67 735 de atestări. Analizînd frecvența fiecărui cuvînt în parte, adică rangul pe care-l ocupă în ansamblul lexicului eminescian, autoarea face unele constatări, care interesează pe orice cititor al lui Eminescu și care ne explică de ce limba poetului este atît de expresivă și înțeleasă de toată lumea. Deși Eminescu folosește un vocabular mediu, acesta conține cea mai mare parte a „fondului principal" de cuvinte al limbii române, adică cuvintele esențiale și mai des folosite în vorbirea comună, perfecționînd expresii cunoscute vorbitorilor obișnuiți. „*Nu cuvintele neobișnuite sau rare*, scrie Luiza Seche, *nici creațiile personale dau valoarea scrisului eminescian, ci îmbinarea desăvîrșită a cuvintelor comune, purtînd pecetea puternicei sale personalități, a creat măiestria, armonia și muzicalitatea inegalabilă a nemuritoarei sale opere*" (p. 23).

O altă constatare este că primele „ranguri", în ierarhia frecvenței, sînt ocupate de cuvintele moștenite din latină, acestea fiind cele mai des folosite de poet, în proporție de 60 la sută, față de neologisme. Se știe că lexicul de bază,— care, în limba română, este cel moștenit din latină,— are avantajul polisemiei, adică al sensurilor multiple, cu valori proprii și figurate. Frecvența mare a acestor cuvinte a dat scrisului eminescian o deosebită putere de sugestie și de caracterizare unică, care explică de ce, întîlnite la unii dintre urmașii lui Eminescu, continuă să sune eminescian, ca, de pildă: *adînc, duios, lin, blînd, tremurător* ș.a.

Statistica confirmă preferința poetului pentru motivele și cuvintele romantice: *noapte, umbră, lună, rază*, predilecția lui pentru cuvintele depresive: *durere, lacrimi, jale*. Este sesizată puternica sensibilitate cromatică a poetului, care, precum a arătat, în special, Tudor Vianu, percepea lumea prin simțuri. „*Toate organele senzoriale ale poetului* — scrie el — *sînt treze*", dovedindu-se „*un puternic tip sensorial, dar mai cu seamă vizual*".

În concluzie, „arta cuvîntului" nu este un mister, o inspirație ingenioasă, fără legătură cu exprimarea comună. Dimpotrivă, cuvintele folosite de scriitori sînt cele ale limbii naționale comune, dar îmbinate cu metafore, comparații, epitete, sinonime, proverbe, zicători, fabule, alegorii, care ajută artistului să-și exprime cele mai subtile gînduri și sentimente.

Există, ce-i drept, și neologisme, în scrisul nostru literar, dar numai acelea care au pătruns deja în circulația generală. Găsim astăzi, în poezia și proza noastră artistică, cuvinte ca: *atom, moleculă, sideral, emoție, afecțiune*, care toate sînt neologisme, dar atît de obișnuite, încît aparțin

Scanned with OKEN Scanner

întrebuințării curente. Neologismele românești, în cea mai mare parte de origine franceză, sînt toate latine, neologisme latine fiind și în franceză, ele ușurînd exprimarea clară, luminoasă și concisă. Dar proporția lor în limbajul artistic este redusă. Marea pondere o dețin cuvintele din circulația comună, care sînt, în majoritate, moștenite din latină, ca în oricare din limbile romanice.

Caracterul național al literaturii noastre este păstrat nu numai prin subiecte naționale, ci și prin tezaurul lexical al limbii noastre, pe care toate generațiile l-au îmbogățit treptat. Scriitorii noștri au dus la îndeplinire testamentul lui Ienăchiță Văcărescu:

„Creșterea limbii românești
Și-a patriei cinstire“,

căci a cinsti patria înseamnă, între altele, a-i folosi artistic resursele limbii, creîndu-ne emoții artistice cuceritoare. Cînd poezia nu mai este înțeleasă, cînd ea este ermetică și abstractă, nu ne mai spune nimic. În acest caz, cuvîntul este folosit pentru el însuși, nu pentru a transmite ceva altora. Cuvîntul încetează de a mai fi artistic, cînd el nu mai are încărcătură emotivă, capabilă să creeze emoții colective. Poezia ermetică a unui cerc restrîns de poeți n-are nici o radiație obștească. Ea nu este poezie, ci un exercițiu steril de cuvinte, artificial combinate, pe care nu simțim nevoia să le memorăm, să le recităm sau să le cîntăm. Poezia adevărată este pe buzele tuturor. Ea se recită și se cîntă cu plăcere. Acesta este drumul strălucit al unor poezii ca *Hora Unirei* de Alecsandri, *Un răsunet, (Deșteaptă-te, române)* de Andrei Mureșanu, *Steagul nostru* de Andrei Bârseanu, *Mai am un singur dor, O mamă ...* de Eminescu, *Numai una (Pe umeri pletele-i curg rîu)* de Coșbuc, *Bătrîni (De ce m-ați dus de lîngă voi)* de Goga ș.a., scrise atît de simplu și de emoțional.

Arta lor este cea a cuvîntului simplu și comun, care exprimă adevărul minții și bătăile inimii noastre.

MITURILE POPORULUI ROMÂN

Miturile sînt credințe colective despre acțiuni și ființe reale sau imaginare. Ele au, uneori, un temei istoric, dar, în cele mai multe cazuri, sînt creații ale fanteziei omenești pe o anumită treaptă a evoluției spirituale.

Miturile cele mai cunoscute sînt cele din mitologia greco-romană, cu numeroși zei, care personificau puterea naturii sau perfecțiunea în anumite domenii, ca frumusețea, știința sau artele. Alte mituri perso-

Scanned with OKEN Scanner

nificau sentimente etern omenești, ca prietenia, prin Pilade și Oreste, sau dragostea, prin Orfeu și Euridice.

Miturile nu trebuie confundate cu superstițiile. Acestea din urmă aparțin folclorului tuturor popoarelor și corespund unei mentalități primitive, lesne depășită prin dezvoltarea educației intelectuale. În lumea de la țară și în anii copilăriei, am auzit cu toții despre diavol, uriași, balauri, zmei, iele, zîne, priculici, spiriduși, moroi și alte ființe imaginare, care — potrivit credințelor populare — fac rău sau bine oamenilor. Culegerile de folclor ale lui Simion Florea Marian, Tudor Pamfile ș.a. au înregistrat numeroase superstiții de acest fel de la noi, dispărute, treptat, prin pătrunderea științei la sate.

Miturile sînt altceva decît aceste credințe, izvorîte din ignoranță, asupra realității obiective. Ele sînt simbolul unor idei generale, cu un rol activ, propulsor, idei-forță, care înarmează pe om cu încredere și optimism, deschizînd o perspectivă tonică spre viitor.

În cultura greacă, un astfel de mit pozitiv, perpetuat pînă astăzi, este al lui Prometeu, care a smuls zeilor taina fecundă a focului, iar, în civilizația occidentală, un mit înrudit cu cel antic este cel al lui Faust, care simbolizează neîncetata cercetare pentru dezlegarea tainelor naturii, cu care știința omenirii se mîndrește.

După G. Călinescu, poporul român are patru mituri fundamentale, care exprimă, în esență, ființa istorică și filozofia sa, ele fiind fructificate bogat în literatura noastră populară și cultă.

Primul este cel al originii și formării poporului nostru din simbioza daco-romană. El are o bază istorică certă, demonstrată de fapte și documente, dar, dincolo de acestea, mitul acestei origini persistă în folclor și în creația noastră cultă. Solidaritatea cu strămoșii, mîndria pentru virtuțile lor, continuitatea neîntreruptă din epoca daco-romană pînă astăzi a poporului român în spațiul carpato-dunărean sînt elementele de bază ale mitului daco-roman. În poezia noastră populară, este familiar chipul lui „bădița Troian", pomenit în *Plugușorul*, la fiecare început de an, iar, în știința și arta noastră cultă, ideea devenită mit a romanității noastre este activ prezentă în conștiința românească, mai ales de la Școala ardeleană încoace. Mitul dacic al dîrzeniei și mîndriei naționale, al independenței și persistenței în aceste locuri l-a simbolizat Gh. Asachi în balada *Traian și Dochia* din 1840. Dochia reprezintă Dacia, urmărită de cuceritorul Traian. Dar ea imploră pe zeul dac Zamolxis să o prefacă în stîncă, pentru a scăpa de urmăritor, iar acesta o ascultă. Dochia simbolizează, pentru romanticul Asachi, ideea de

Scanned with OKEN Scanner

libertate și independență a unui popor mic în lupta de apărare cu un cuceritor puternic și preferința de a se eterniza în stîncă, decît să se supună forței. Mitul daco-roman, cu bază istorică certă, este unul din cele mai persistente și mai fecunde mituri ale poporului român.

Al doilea mit, cu adîncă trăire colectivă, este cel simbolizat în capodopera literaturii noastre populare: *Miorița*. Faptul că, pînă acum, au fost culese de pe întinsul teritoriului românesc peste o mie de variante ale acestui poem epic confirmă valoarea lui simbolică generală. *Miorița* relevă existența de veacuri a poporului român, prin păstorit, în spațiul carpato-dunărean, unitatea lui etnică, prin cei trei păstori — din trei regiuni românești —, vrîncean, moldovean și transilvănean, ca și filozofia contopirii cu natura în actul morții.

Miorița este un mit optimist, nu de revoltă sterilă în fața morții, ci de integrare în realitatea eternă a Cosmosului.

Al treilea mit inspirat, dinamic și creator, este al meșterului Manole, din *Mănăstirea Argeșului*. El a fecundat, timp de secole, literatura noastră populară, dar și cea cultă, simbolizînd spiritul creator al poporului român, animat de elan constructiv. Manole este un simbol real, fiindcă poporul român a realizat, prin jertfă continuă, ceea ce posedă astăzi, cu toate vicisitudinile istoriei, care l-au silit să piardă multe din ceea ce a clădit și a acumulat în cursul vremii. Deși legenda zidirii prin jertfă aparține și altor popoare, ea a devenit mit numai la noi, prin existența vestitei biserici de la Curtea-de-Argeș. Ca și celelalte mituri ale noastre, cel al meșterului Manole are un fundament istoric cert, devenind un element al psihologiei poporului nostru.

Al patrulea mit, acceptat ca general, fiindcă a devenit motiv literar, este cel al „zburătorului", simbolizînd criza adolescenței. Despre acest mit, foarte răspîndit, a alcătuit o instructivă culegere din literatura populară și cultă istoricul literar I. Datcu, asupra căreia atragem atenția cititorilor noștri *(Zburătorul*, Ed. „Minerva", 1973*)*.

În cîteva linii rezumative și de concluzii, putem spune că miturile poporului român — spre deosebire de superstiții, rod al ignoranței — sînt de esență istorică și laică, forțe moral-constructive, care fructifică potențialul românesc de viață și de artă, iar, dacă unele din ele au corespondente în mitologia altor popoare, la noi ele au dobîndit un caracter autohton, constituind elemente care îmbogățesc noțiunea de cultură românească. Acest fapt explică ecoul lor fecund în literatura noastră populară și cultă, care le perpetuează.

Scanned with OKEN Scanner

O CREAȚIE POETICĂ A GENIULUI POPULAR: „MIORIȚA"

— limbă, filozofie și poezie —

Balada populară *Mioriţa*, atît de scurtă și de patetică, unanim cunoscută și apreciată, a avut un destin literar pe care l-ar putea invidia orice mare poet al lumii. De peste o sută de ani, de cînd a fost descoperită, — după ultimele cercetări de către Alecu Russo, care i-a transmis-o lui Alecsandri, apărînd în colecţia acestuia, *Poezii populare ale românilor*, din 1852, — ea a dat naștere unor discuţii îndelungate de exegeză și comentarii.

Problemele de bază ale *Mioriţei* au privit originea baladei, aria ei de răspîndire, semnificaţia ei etică și filozofică. Ele au preocupat pe toţi folcloriștii noștri, dar și pe filozofi și pe poeţi, care s-au inspirat din bogăţia imaginilor ei cuceritoare, din simplitatea și frumusețea ei artistică, din viziunea ei asupra lumii.

Un fapt caracteristic, legat de existenţa *Mioriţei*, este marele ei număr de variante, care se ridică la peste o mie, și se descoperă mereu altele, pe întreg teritoriul românesc, mai ales în Transilvania, cele mai multe fiind însoţite de melodii. În variante, apar noi elemente de creaţie, după regiuni și împrejurări, în care se remarcă și o tendinţă de contemporaneizare a baladei. Cu alte cuvinte, *Mioriţa* nu are un text fix și neschimbat, așa cum l-am cunoscut în școală, ci ea se prezintă ca o poezie vie, mereu împrospătată de marele ei autor, poporul inspirat, — care se regăsește în ea prin diversitatea variantelor, întrecînd orice altă poezie populară românească.

O imagine concludentă a vastei munci de culegere a textelor numeroase ale *Mioriţei* și de sintetizare a comentariilor asupra ei ne-o dă lucrarea folcloristului, de binemeritat renume, Adrian Fochi, care a elaborat o monografie amplă, de peste o mie de pagini, intitulată *Mioriţa, Tipologie, circulaţie, geneză, texte*, apărută în 1964. Ea este cartea de referinţă în materie, satisfăcînd — după aprecierea noastră — nevoile de cunoaștere și orientare în acest domeniu, cel puţin pentru generaţia actuală.

Dar nu numai folcloriștii, poeţii și filozofii au fost preocupaţi — și chiar tulburaţi — de poezia *Mioriţa*, ci și noi toţi, care am cunoscut-o de mici copii și am memorat-o, cei mai mulţi, pentru tot restul vieţii. Cine poate spune că nu cunoaște și nu recită versuri din *Mioriţa*, cea mai populară poezie a noastră, alături de *Meșterul Manole* sau *Mănăstirea Argeșului*?

Scanned with OKEN Scanner

*

Care este explicația întinsei răspîndiri a *Mioriței*, ca și a largului interes pentru ea în lumea folcloriștilor, poeților și filozofilor?

Răspunsul este complex, dar el poate fi redus, prin simplificare, la două formulări fundamentale.

Mai întîi, este frumusețea însăși a poeziei, unanim recunoscută și prețuită, care a făcut ca *Miorița* să fie definitiv încorporată sensibilității românești.

În al doilea rînd, este aprecierea că *Miorița* este expresia elocventă a geniului popular, care, —în sutele de variante ale baladei, —se reînnoiește și se afirmă spontan.

Este suficient să rememorăm versurile-cheie ale baladei, ca să ne explicăm rezistența ei, în timp:

„Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai,
Iată vin în cale,
Se cobor la vale
Trei turme de miei
Cu trei ciobănei.
Unu-i moldovan,
Unu-i ungurean
Și unu-i vrîncean...

Dar cea mioriță,
Cu lînă plăviță,
De trei zile-ncoace,
Gura nu-i mai tace,
Iarba nu-i mai place...

—Drăguțule bace!
Dă-ți oile-ncoace,
La negru zăvoi,
Că-i iarbă de noi,
Și umbră de voi.
Stăpîne, stăpîne,
Îți cheamă ș-un cîne,
Cel mai bărbătesc
Și cel mai frățesc,
Că l-apus de soare,
Vreau să mi te-omoare,
Baciul ungurean
Și cu cel vrîncean!...
—Oiță bîrsană,
De ești năzdrăvană,
Și de-a fi să mor...
Să-i spui lui vrîncean
Și lui ungurean
Ca să mă îngroape,
Aice pe-aproape,
În strunga de oi
Să fiu tot cu voi...

Aste să le spui,
Iar la cap să-mi pui
Fluieraș de fag,
Mult zice cu drag!
Fluieraș de os,
Mult zice duios!
Fluieraș de soc,
Mult zice cu foc!
Vîntul cînd a bate
Prin ele-a răzbate
Ș-oile s-or strînge,
Pe mine m-or plînge
Cu lacrimi de sînge...

Scanned with OKEN Scanner

Incantația baladei o creează versurile scurte, simple, spontane, cu rimă bogată și de plăcută eufonie, caracteristică creației noastre populare.

Prin marea ei răspîndire în toate ținuturile românești, echivalente ca realizare artistică, *Mioriţa* este expresia tipică a talentului popular anonim. Mihail Sadoveanu a vorbit, cu admirație, despre marele poet popular anonim, *„care ne-a lăsat moștenire această baladă incomparabilă"*.

*

S-a consumat multă cerneală, căutînd să se descifreze sensul etic și filozofic al *Mioriţei*.

În cursul timpului, s-a exprimat părerea, — de esență mistică și fatalistă, — că filozofia baladei este resemnarea în fața morții, un *„ritual"* al acesteia.

În realitate, cine cunoaște mentalitatea poporului român recunoaște, în *Mioriţa*, o expresie a acceptării a ceea ce este natural, în concordanță cu legile firii și ale naturii. *Mioriţa* exprimă, într-un cadru de incomparabilă poezie, nu o revoltă orgolioasă și inutilă în fața morții, ci o înfrîngere a acesteia, prin reîncadrarea omului în natura cosmică, în ființa eternă a naturii. Numai în felul acesta, despărțirea de viață nu mai este dureroasă, ci o împăcare cu legile implacabile ale Universului, care ne precedă și ne încadrează în infinitul său spațial și temporal.

De aceea, balada *Mioriţa* trebuie privită nu ca un ritual al sfîrșitului, ci ca o înțelegere superioară a lumii, — optimistă, în esență, — ca un poem al dragostei de natură și al dragostei de artă.

*

La aceasta se adaugă gîndul ultim al fiecărui om: la durerea mamei, cînd își pierde fiul, realizînd o comunitate umană, caracteristică sufletului românesc, pe care balada o redă în versuri simple și profund mișcătoare:

„Iar dacă-i zări,
Dacă-i întîlni
Măicuță bătrînă,
Cu brîul de lînă,
Din ochi lăcrimînd,
Pe cîmpi alergînd,
Pe toți întrebînd
Și la toți zicînd:
Cine-au cunoscut,
Cine mi-au văzut
Mîndru ciobănel
Tras printr-un inel?
Fețișoara lui,
Spuma laptelui;
Mustăcioara lui,
Spicul grîului;
Perișorul lui,
Pana corbului,
Ochișorii lui,
Mura cîmpului!...
— Tu, mioara mea,
Să te-nduri de ea

Scanned with OKEN Scanner

Și-i spune curat
Că m-am însurat
Cu-o fată de crai,
Pe-o gură de rai.

*

S-a vorbit, de atîtea ori, și cu deplin temei, despre *„codrul, frate cu românul"*.

Din *Mioriţa* rezultă că românul se simte legat nu numai de *„codru"*, ci și de alte elemente din natură, mult mai grandioase, ca *„soarele"*, *„luna"*, *„stelele"*, *„munţii"*, înfrăţire cu toate elementele naturii ce iau parte la viaţa omului și la actul solemn al morţii, care semnifică, în fond, o reintegrare în natură.

Incomparabila baladă a *Mioriţei* constituie titlul suprem în istoria creaţiei noastre poetice populare. Vorbind despre ea, ne vin obsesiv în minte, pătrunzînd din inconștient, versurile nemuritoare de ceremonial ancestral:

„Că la nunta mea
A căzut o stea...
Soarele și luna
Mi-au ţinut cununa,
Brazi și paltinași
I-am avut nuntași,
Preoţi, munţii mari,
Paseri, lăutari,
Păsările mii
Și stele făclii..."

Versuri luminoase, în cea mai curată limbă românească, fără nici un neologism, ceea ce dovedește atît marea vechime a baladei, cît și inspiraţia robustă a geniului popular.

Dacă motivele pastorale ale *Mioriţei* nu mai sînt decît rar reţinute astăzi de poeţi, cel puţin perfecţiunea și simplitatea captivantă a versului ar trebui să le inspire înaltul meșteșug al artei poetice, realizat, în incomparabila baladă, cu cele mai simple mijloace lingvistice.

LIMBĂ ȘI POEZIE FOLCLORICĂ

Cercetările de folclor, ca și cele de dialectologie, se întreprind astăzi pe arii tot mai restrînse, pentru a putea fi explorate mai mult în adîncime decît în extensiune. Dacă acum cîteva decenii se publicau culegeri de

Scanned with OKEN Scanner

folclor din toată țara sau atlase lingvistice ale întregului teritoriu românesc, astăzi asemenea cercetări se întreprind pe regiuni sau spații reduse, pentru a le cunoaște și valorifica în mod cît mai amănunțit și mai complet.

O asemenea cercetare locală, de mare adîncime și precizie, a realizat-o folcloristul C. Mohanu, în culegerea *Fîntîna dorului. Poezii populare din Țara Loviștei* (Ed. Minerva, 1975, 682 p.).

Țara Loviștei este porțiunea restrînsă de deal și munte din nordestul județului Vîlcea, avînd ca așezări mai importante comunele: Blănoi, Boișoara, Bumbești, Ciunget, Clocotici, Cucoi, Copăceni, Gănjani, Malaia, Titești și Voineasa, în care autorul a făcut, printre localnicii de diferite vîrste, timp de 15 ani, intense anchete folclorice.

Născut și crescut în partea locului, el cunoștea „din interior" intimitatea actului folcloric local, participînd, de copil, la colinde, șezători, nunți și înmormîntări, iar în munca lui de culegător nu s-a lovit de reticența și neîncrederea localnicilor, cu care sînt întîmpinați, de obicei, folcloriștii străini de locurile cercetate. Poeziile publicate ne dezvăluie sufletul acelei restrînse porțiuni de lume, necrezut de bogată în producții poetice, mai ales lirice, formate din ceremonialul marilor evenimente ale vieții — nașteri, nunți, înmormîntări —, din lirica pastorală, din colinde, doine și strigături, din balade haiducești, cîntece de libertate și cele legate de războiul din 1916—1918, prea puțin cercetate pînă acum. Deși aparent izolată, Țara Loviștei se resimte de influența folclorului din restul Olteniei, din Muntenia și sudul Transilvaniei, cu care are unele asemănări, dar păstrează destul de fidel specificul folclorului local, pe care culegerea îl pune în lumină.

C. Mohanu ne asigură că tot ce a publicat este spontan și autentic, nealterat de intervenția sa. Tocmai de aceea, textele publicate ne surprind plăcut, prin îmbinarea elementelor de folclor vechi, tradițional, cu cele moderne, ambele învăluite într-o atmosferă de poezie cuceritoare. Culegerea confirmă constatarea, făcută și în alte locuri, că folclorul este mereu viu, împrospătat și îmbogățit, în cursul vremii, iar nu stagnant în aistoricitate.

Poezia seculară, ca și localnicii care au creat-o și o transmit prin generații, este de o inspirată prospețime artistică: *„Brazi înalți și-ncetinați, / De ce foc vă legănați? / — Cum să nu ne legănăm, / Că noi singuri rămînem, / Făr' de oi, făr' de ciobani, / Numai văi și bolovani, / Făr' de oi, făr' de băcițe, / Numai singure costițe? / ...*

Parcurgînd acest captivant volum de creații populare, ai impresia că citești cartea similară a lui Alecsandri. Aceeași poezie a înfrățirii cu natura, redate într-o formă clasică, simplitate și armonie.

Elemente lingvistice arhaice și regionale oltenești sînt mai puțin numeroase decît s-ar crede, ceea ce arată elocvent glosarul de la sfîrșitul

Scanned with OKEN Scanner

volumului. Se întîlnesc totuşi unele forme lexicale specifice, ca *fluieră* (fluier), *guleră* (guler), *bace* (băciţă), *gai* (cucoş), *a învăli* (a găti frumos pe cineva), *preucă* (ceată), *a dăina* (a legăna). Unii termeni familiari au sensuri străvechi: *făt* şi *cucon*, pentru „copil" şi „băiat", sau *cucoană*, pentru „fată". Arhaice sînt unele forme morfologice, care amintesc pe cele din secolul al XVI-lea: *te-au fapt* (te-au făcut) ş.a., ca şi unele inversiuni sintactice: *Nu mă ţie potrivesc* sau *Şi-acum întreba-te-aşi-voi*. Este frecventă desinenţa *-ră*, extinsă de la pluralul perfectului simplu, fenomen caracteristic pentru graiurile oltenești: *„Dar jude ce-şi mai făceară? / El din somn se pomeneară, / Luminarea-o aprindeară, / Mîna pe cheie-o puneară, / La grajdi de piatră că mergeară, / Grajdi de piatră descuiară / Şi la murgu-mi că-mi intrară / Şi pe murgul mi-l trăgeară, / De mîncare ce-i mai dară? / Tot fîn-flori din sărbători, / Adunat de trei surori" / ...*

Nu ne putem opri mai amănunţit asupra aspectelor de limbă şi poezie, care atrag atenţia cititorului acestei culegeri, făcută după toate cerinţele ştiinţei şi ale dragostei de folclor. Ea este însoţită, pe lîngă o substanţială introducere, de lungi comentarii, care constituie, în realitate, un masiv şi minuţios studiu exegetic, folcloric şi etnografic, orientativ nu numai pentru Ţara Loviştei, ci şi pentru alte arii ale creaţiei noastre populare.

Nu numai competenţa cu care e elaborată culegerea, dar şi căldura care o străbate, participarea activă a autorului în toate paginile ei, o impun ca pe o spovedanie proprie, ca pe un act de conştiinţă a celui care, plecat din Ţara Loviştei, a rămas cu inima acolo.

EMINESCU ÎN CONŞTIINŢA ROMÂNEASCĂ

Eminescu are, în conştiinţa românească, o poziţie unică. El este recunoscut ca cel mai mare poet român, dar măreţia lui nu constă exclusiv în desăvîrşita lui artă poetică. Eminescu este al tuturor, nu numai al poeţilor şi al istoricilor literari. El este al tineretului, care-i declamă, de generaţii, poeziile, al oamenilor muncii de la ţară şi de la oraşe, al cercetătorilor care-i descifrează, de zeci de ani, sensul operei, al celor ce privesc spre trecutul glorios al patriei, ca şi spre viitorul ei luminos. Există un consens unanim, spontan şi totuşi conştient, că Eminescu reprezintă esenţa spiritului românesc, problematica lui majoră şi realizarea lui cea mai deplină, care, în condiţiile socialismului, îşi află noi orizonturi revelatorii.

Scanned with OKEN Scanner

Despre Eminescu s-a putut spune, de către fiecare generație, ceea ce Vlahuță a scris profetic, la vremea sa: „Tot mai citesc măiastra-ți carte, deși o știu pe dinafară". În adevăr, Eminescu este simțit, trăit și recunoscut de toți, fără considerații teoretice sau estetice, ca poetul care a răspuns celor mai înalte chemări individuale și colective. Instinctiv, s-a născut, la început, un „curent Eminescu", alimentat de profunzimile liricii sale elegiace. S-a continuat apoi cultul unui Eminescu tonic, însuflețitor și profet al viitorului luminos al României. Astăzi, trăim, din plin, pe Eminescu, desăvîrșit maestru al gîndului, formei și limbii românești.

Prezența plenară a lui Eminescu, în conștiința poporului nostru s-a manifestat, pe lîngă nenumărate ediții ale operei sale și prin literatura critică și exegeza eminesciană, bogată în sute și mii de studii și cercetări. La Biblioteca Academiei se pregătește o *Bibliografie Mihai Eminescu*, din care a apărut vol. I (Ed. Academiei, 1976) și care va cuprinde cinci volume de titluri, indiciu al preocupărilor persistente și continue despre Eminescu, de-a lungul generațiilor. S-a crezut că prin cercetările și aprecierile marilor contemporani — Titu Maiorescu, Gherea, N. Iorga, apoi Lovinescu, Ibrăileanu, G. Bogdan-Duică — s-a spus totul despre Eminescu. Opera lui, implicînd semnificații poetice, filozofice, sociale, lingvistice, a vorbit însă atît de puternic generațiilor ulterioare, încît a dat naștere unei „stări de spirit eminesciene", care, în prezent, cunoaște o mare intensitate. Numărul eminescologilor este astăzi impresionant, iar lucrările despre Eminescu se înmulțesc, an de an, semn al prezenței permanente și pline de întrebări a poetului, în conștiința cărturarilor noștri. Monografia monumentală a lui G. Călinescu, despre care se credea că este „un punctus terminus" asupra vieții și operei poetului, a marcat doar un început. Pe drumul larg deschis de marele critic, au mers istorici și critici de prestigiu, care au scris, mai ales în ultimele decenii, exegeze de rezistență: Perpessicius, Tudor Vianu, D. Popovici, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, D. Murărașu, I. Crețu, E. Tudoran, Gheorghe Munteanu, Augustin Z. N. Pop, Marin Bucur și mulți alții.

Limba lui Eminescu, izvorîtă din cea a poporului, a făcut și face încă obiectul unor studii aprofundate, ca *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (1968), realizat sub conducerea lui Tudor Vianu, sau *Momentul Eminescu în dezvoltarea limbii noastre literare* (1971) de Gh. Bulgăr. Apar, din nou, sub conducerea lui Marin Bucur, „Caietele Mihai Eminescu", care continuă revista interbelică „Mihai Eminescu", iar monumentala ediție Perpessicius este continuată, în prezent, pînă la desăvîrșirea ei.

Explicația acestei „stări de spirit Eminescu" este firească. Eminescu n-a fost numai un poet de mari incantații, ci un fenomen spiritual ex-

Scanned with OKEN Scanner

cepțional, cu multiple semnificații pe care generațiile care i-au urmat se străduiesc, pînă astăzi, să le descifreze. Căci Eminescu n-a fost și nu va putea fi deplin înțeles decît prin perspectivele multiple ale unor epoci și generații succesive.

Eminescu face parte din conștiința cea mai elevată a poporului român, ceea ce demonstrează persistența cultului său spontan, de la generație la generație, accentuat cu venerație în zilele noastre. Istoria și critica literară, lingvistica, estetica și filozofia au colaborat la întreținerea cultului eminescian, potențîndu-l prin descifrarea sensului și adîncimii operei, care trăiește și va trăi mereu în conștiința colectivă a poporului român.

LIMBA POETICĂ A LUI LUCIAN BLAGA

Observații generale asupra limbii poetice a lui Lucian Blaga au fost făcute, în mod inevitabil, datorită specificului ei imagistic și metaforic, în toate monografiile consacrate, în ultimii ani, poetului de către criticii și istoricii literari Ov. S. Crohmălniceanu, D. Micu, Mariana Șora, Marin Bucur și alții, cărora li s-au adăugat cîteva studii lingvistice amănunțite, care se cuvin cunoscute și dincolo de cercul specialiștilor.

Lexicul poetului a fost analizat competent, abandonîndu-se categoriile consacrate — arhaisme, regionalisme, neologisme — care nu sînt revelatorii, de către Mircea Borcilă, în culegerea *Studii de limbă literară și filologie* (II, 1972). El a stabilit fondul lexical de bază, folosit de Lucian Blaga, *„cuvintele-cheie"*, de mare frecvență, arătînd că acestea sînt ale limbii comune, la fel ca la Eminescu, Sadoveanu, Goga, Arghezi și alți mari scriitori români. Deci, nu cuvintele rare, neobișnuite, caracterizează limba poetică a lui Lucian Blaga, ci cele comune, de mare circulație, din uzul general, cărora el le-a infuzat însă o mare *„resurecție semantică"*.

Pentru G. Ivănescu („Convorbiri literare", 11—15, 1972), limbajul poetic al lui Lucian Blaga este *„înalt și solemn"*, după conținut și formă. Specificul cuvintelor sale constă în faptul că ele primesc o *„încărcătură mitică aparte, menită să exprime tainele care-l neliniștesc pe poet"*. Cuvinte ca *înaltul, cerul, pămîntul, măgură, dor, toiag*, sau expresii ca *iarăși și iarăși* și *de-a pururi*, din sursă religioasă, sînt pline de semnificații originale în complexul comunicării poetice, impregnat de simboluri, imagini și sugestii metaforice. O asemenea poezie — precizează el — *„nu poate utiliza orice limbă. Ea trebuie să recurgă la acele fapte de vorbire*

Scanned with OKEN Scanner

și, în genere, de limbă, care creează", prin ele însele, *„tonalitatea afectivă, care domină în opera poetului*".

Metafora, ca element și procedeu de bază al viziunii poetice a lui Lucian Blaga, este, parțial, analizată (limitîndu-se la 750 metafore) de către Eugen Berca („Limbă și literatură", 3, 1972).

Un studiu de ansamblu, complex și multilateral, din punctul de vedere al elementelor lingvistice, l-a elaborat Gh. Bulgăr (*Momente din evoluția limbii române literare*, 1973), manifestînd o admirație și venerație nereținute pentru poetul atît de inspirat. Sînt scoase în evidență, între altele, resursele limbii populare în poezia lui Lucian Blaga, mare admirator al poeziei noastre populare, din care a făcut chiar o culegere, apărută postum, sub titlul *Antologie de poezie populară* (1966), editată de G. Ivașcu. Un alt element specific, scos în evidență de Gh. Bulgăr, este expresia aforistică, cultivată intens de poet, și *„potențarea meditației filozofice, nuanțată adesea prin excelente imagini colorate*".

Nu mai puțin atrăgătoare este concepția teoretică a lui Lucian Blaga asupra limbajului în general și a celui poetic în special, din vasta lui operă filozofică. O călăuză, în acest domeniu, fără a putea insista asupra ei, o oferă același Mircea Borcilă (*Elemente de filozofie a limbii în gîndirea lui Lucian Blaga*, în „Revista de filozofie", 12, 1969).

Analiza limbii poetice a lui Lucian Blaga, deși esențială în studiile menționate, rămîne încă deschisă, fiind vorba de un artist de profundă originalitate și putere de asociere, de mare capacitate metaforică și inventivitate în sintagmele poetice și în forma poeziei. Un sprijin, în studiile viitoare, îl constituie ediția completă de antume și postume din *Opere* (vol. I—V, *Poezii. Tălmăciri. Teatru*, Ed. „Minerva", 1974—1977), îngrijită de Dorli Blaga, fiica poetului, căci studiile de pînă acum nu au dispus decît de ediții parțiale.

LIMBAJE SPECIALE, ȘTIINȚIFICE ȘI TEHNICE

În cadrul limbii comune, înțeleasă de toți, care servește ca mijloc de comunicare întregii comunități lingvistice naționale, s-au constituit, în cursul vremii, și unele limbaje speciale, folosite de cercuri mai restrînse. Acestea — abordate într-un articol publicat de Al. Graur, în ziarul „Scînteia", la rubrica *Cum vorbim, cum scriem românește?* — sînt jargoanele, care au aparținut claselor posedante cosmopolite, astăzi dispărute, precum și argourile sau limbajele închise, aproape secrete, ale declasaților și delincvenților.

Scanned with OKEN Scanner

Există însă limbaje speciale care interesează deplin societatea și lingvistica, fiindcă sînt legate de activitatea productivă din diferite ramuri, de știința și tehnica epocii noastre, precum și limbajul disciplinelor umaniste. Diferența dintre limba comună și aceste limbaje speciale, profesionale, este numai în vocabular, celelalte aspecte lingvistice, fonetica, morfologia și sintaxa, fiind la fel ca ale limbii comune. Un matematician, un fizician, un chimist sau un logician se exprimă după aceleași reguli fonetice și gramaticale ca toată lumea, dar vocabularul lor diferă aproape total de al celorlalți specialiști și de al limbii comune.

Problemele pe care le ridică, în lingvistică, limbajele speciale, științifice și tehnice sînt: de unde și-a făurit limba română aceste elemente speciale de vocabular, cît de numeroase sînt ele și cum s-au încadrat în structura limbii noastre, pentru a nu forma un corp străin față de limba comună?

Unul dintre cele mai caracteristice fenomene ale epocii noastre este realizarea, într-un ritm fără precedent, a unui mare progres științific și tehnic în toate domeniile. Fiecare națiune, mare sau mică, se străduiește să-și însușească cît mai mult din cuceririle științifice și tehnice contemporane, pentru ca, prin ele, să-și ridice nivelul economic și cultural.

Terminologia științifică și tehnică în limba română a început să se formeze la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor, printr-un proces complex, analizat cu competență de eruditul lingvist ieșean N.A. Ursu, în lucrarea sa *Formarea terminologiei științifice românești* (București, 1961).

În prezent, limbajul științific și tehnic românesc este deplin format în toate domeniile, el fiind capabil să exprime, fără mari dificultăți, toate noțiunile științei contemporane, și este în plină creștere datorită procesului de dezvoltare a științei și tehnicii pe plan mondial, pe care România, prin politica de industrializare intensă de astăzi, și-l însușește cu rapiditate.

Pătrunderea noii terminologii tehnice nu este haotică, ci reglementată, pe cît posibil, prin activitatea a doi factori hotărîtori: Comisia de stat pentru standardizare (azi, Institutul Român de Standardizare). care, pe lîngă asimilarea de noi produse, se preocupă și de noi cuvinte capabile să le denumească, și Consiliul Național al Inginerilor și Tehnicienilor, care a elaborat, sub conducerea acad. Remus Răduleț, *Lexiconul tehnic român*, în 19 volume (ediția a II-a, în 1956—1966), conținînd 90 mii de termeni-titluri și 38 mii termeni de referință. Alte dicționare științifice, ca *Dicționar tehnic poliglot*, *Dicționar de matematici generale*, *Dicționar geomorfologic* sau *Îndreptar de terminologie minieră*, *Dicționar medical* — pentru a cita numai cîteva dintre ele —, sînt mijloace de asimilare și de organizare a folosirii terminologiei mondiale în diferitele ramuri ale științei.

Scanned with OKEN Scanner

În domeniul științelor sociale, procesul este asemănător. După asimilarea termenilor de către specialiști, noile noțiuni au fost cuprinse în dicționare de specialitate, numeroase și foarte utile: *Dicționar politic*, *Dicționar de economie politică*, *Mic dicționar filozofic*, *Dicționar pedagogic*, *Dicționar de termeni literari* etc.

Există deci o preocupare susținută — prin specialiști în materie și prin lingviști, cînd sînt consultați, pentru asimilarea, organizarea și popularizarea terminologiei din științele abstracte, tehnice și sociale — care face ca limba română să fie la nivelul oricărei limbi de cultură din lume în exprimarea noțiunilor științei contemporane.

*

Asimilarea noii terminologii științifice și tehnice din diferitele limbi străine s-a făcut în limba română în mod predominant prin intermediul limbii franceze, datorită apropierii structurale dintre ele prin originea lor comună și, în parte, prin mijloacele interne ale limbii române. Datorită acestor procedee, terminologia noastră științifică și tehnică asimilată este unitară și fără aspect străin, ea încadrîndu-se în structura morfologică și fonetică românească. Puține cuvinte au aspect străin, fiindcă au fost preluate direct din alte limbi străine, ca *stres*, *marketing*, *manager*, *dispecer*, *felcer*, ultimul fiind chiar în dispariție. La un moment dat, s-a folosit, după franceză, *futurologie*, dar acest barbarism a fost repede înlocuit cu *știința viitorului*, expresie mult mai firească și pe înțelesul tuturor.

Făcînd recent o analiză statistică paralelă a terminologiei tehnice, științifice și din științele sociale după *Dicționarul tehnic poliglot* și *Dicționarul enciclopedic român*, am constatat, în ambele dicționare, că termenii împrumutați direct sau indirect din franceză și limbile romanice sau formați pe teren românesc însumează 90 la sută, iar restul abia se ridică la 10 la sută sau rămîn sub acest procent.

Asimilarea predominant din franceză a terminologiei științifice și tehnice românești a făcut ca aceasta să aibă un aspect firesc românesc, la care se adaugă flexibilitatea și capacitatea limbii noastre de a crea, prin resurse proprii (derivate cu prefixe și sufixe și compunere), cuvinte noi. Din acest motiv, această terminologie se răspîndește ușor în mase, nemaifiind atît de specială, cum a fost la început. Termeni ca *satelit*, *energie nucleară*, *standardizare*, *optimizare*, *antibiotic*, *infarct*, *poluare* fac parte din limbajul curent, iar *ergonomie*, *astronautică*, *biofizică*, cu tot caracterul lor special, sînt înțeleși de toată lumea.

Datorită dezvoltării rapide și diversificate a economiei noastre, folosirea unei terminologii avansate este o necesitate curentă. Publicațiile periodice și dicționarele ajută intens această operă de difuzare și culturalizare.

Scanned with OKEN Scanner

Considerațiile noastre asupra situației terminologiei științifice, tehnice și umaniste din limba română impun, ca pe una din principalele concluzii, aceea că limba română contemporană dispune de o numeroasă terminologie în toate aceste domenii, rezultat al capacității ei de a adapta neologisme și, totodată, de a crea cuvinte noi. Bogăția terminologiei științifice și tehnice românești este o dovadă pozitivă a dezvoltării limbii române la nivelul cerințelor științei și tehnicii contemporane și a strînsei legături dintre cultură și limbă, cea dintîi condiționînd și stimulînd dezvoltarea celeilalte.

LIMBAJUL POETIC DE AVANGARDĂ

Valoroasa publicație *Cahiers roumains d'études littéraires*, care apare în cadrul Editurii „Univers", sub conducerea unui prestigios comitet de redacție și cu grija directă a lui Romul Munteanu, aduce (în nr. 2/1975) un grupaj de studii de mare interes pentru lingvistică și stilistică. Alături de semnăturile lui Al. Niculescu, S. Marcus, Mircea Borcilă, H. Wald ș.a., ne atrage, în mod deosebit, atenția, un studiu erudit, direct legat de problemele limbii, al lui Adrian Marino: *L'avant-garde et la „révolution" du langage poétique*.

Teoria avangardiștilor români despre limbajul poetic a fost expusă anterior, atît de către Ion Pop, în *Avangardismul poetic românesc* (1969), cît și de Gabriel Țepelea, în lucrarea scrisă în colaborare cu Gh. Bulgăr, *Momente din evoluția limbii române literare* (1974). Adrian Marino face mai mult. El expune teoriile din critica literară mondială despre limbajul poetic, atît al avangardei istorice, de pînă la al doilea război mondial, cît și al neoavangardei contemporane.

Părerile despre limbajul poetic ale avangardei sînt atît de absurde și de incredibile, încît depășesc, cu greu, domeniul curiozității.

În afară de pretenția legitimă, care este de esența oricărei mișcări poetice, de a reînnoi limbajul, eliberîndu-l de rutină și clișee consacrate, de a face din el un instrument de sugestie și poezie, deosebit de limba de comunicare, avangardiștii n-au putut realiza nimic concret, care să le susțină teoriile.

Avangarda a preconizat libertate poetică totală, pornind de la cuvînt, căruia i-au atribuit puteri magice. Dar, după ei, cuvîntul nu trebuie folosit în contextul logic, gramatical și transmisibil, ci la întîmplare, în disprețul sintaxei, al ortografiei, al punctuației și al pronunțării. *„Faceți greșeli de gramatică"*, cerea Ilarie Voronca, prin 1924. Pe lîngă *„asintactism"*, s-a preconizat *„asemantismul"*, adică renunțarea la ve-

Scanned with OKEN Scanner

chea semnificație a cuvîntului, căruia i se conferea una nouă. Trebuiau create cuvinte noi și noi semnificații, noi combinații de cuvinte și imagini din împerecheri total imprevizibile, prin analogii spontane, fără limită. Cuvintele trebuie să fie cît mai neînțelese, pornind de la ideea că limbajul este cea mai rea convenție. Unii au preconizat chiar distrugerea limbajului, căci *„gîndirea se produce în gură"*, exprimarea ei reducîndu-se la *behăit*. *„Nu mai vorbiți"* a devenit o lozincă în unele cercuri. Cei care au admis totuși limbajul, l-au conceput ca un jet spontan, ca un automatism, fără logică, în felul mașinilor automate.

Dacă cerința pentru *„sunete noi"* este veche și caracteristică oricărei mișcări literare, mitul avangardist al noului a dus la exagerări, care te miri că au putut fi formulate. Adrian Marino își reține cu greu ironia, cînd face inventarul acestor excentricități pe scară internațională, care nu sînt numai ale trecutului, ci persistă și în prezent.

Enunțările de mai sus sînt elocvente, prin ele însele, pentru a demonstra imposibilitatea unei literaturi avangardiste viabile, în primul rînd, din felul cum concepe limbajul poetic. Limba are o structură conservatoare, morfologie și sintaxă, care persistă în timp, pentru ca oamenii să se poată înțelege și să colaboreze în societate. Limbajul poetic, mai liber decît cel de comunicare, are totuși limite de inteligibilitate, sugestie și asociație, căci poezia este făcută pentru oameni și nevoile lor sufletești. Poezia nu poate avea un sens în sine, sau pentru extravaganțele unui singur om, ea corespunzînd, în ultimă analiză, unui consens social de sensibilitate. De aceea, teoriile avangardiste despre limbajul poetic, sistematic expuse de Adrian Marino, au rămas la stadiul programatic, fără a putea produce opere notabile, fiindcă între limba preconizată și creația poetică este o contradicție ireconciliabilă. Limba este, prin structura ei, o frînă pentru fantezii aberante, alogice și apoetice.

LIMBĂ, ISTORIE ȘI CONTINUITATE

În problema formării și continuității limbii și a poporului român, în spațiul carpato-dunărean, au apărut unele contribuții științifice, care se impun a fi remarcate, adăugîndu-se și completînd datele și argumentele anterioare. Ele se compun atît din elemente istorice și arheologice, cît și lingvistice.

Datele istorice și arheologice, din volumul I al *Istoriei României*, elaborat în cadrul Academiei R. S. România și apărut în 1960, precum și lucrările esențiale, publicate, în ultimii ani, de istoricul Constantin

Scanned with OKEN Scanner

C. Giurescu: *Transilvania în istoria poporului român* [1], *Formarea poporului român* [2], *Românii în mileniul migrațiilor* [3] și, în colaborare cu Dinu C. Giurescu, ediția a II-a din *Istoria românilor* [4], arată, în mod clar, că Transilvania, *„elementul central al acestui pămînt, nucleul lui"*, a avut un rol primordial în procesul de formare al poporului și limbii române și al continuității românești neîntrerupte în aceste locuri, din epoca daco-romană pînă astăzi. Aici au fost centrul politic și principalele așezări economice și culturale, mai bine cunoscute, ale dacilor, vechii băștinași ai țării noastre, — a căror persistență, în Dacia, după înfrîngerea lor de către romani, a început, în vremea din urmă, să fie contestată, în mod absurd, de unii istorici străini (de văzut, în această privință, studiul academicianului Constantin C. Giurescu, intitulat *Istoria românilor în unele lucrări străine recente* [5]. Este arhicunoscut, în istoria mondială, că romanii au adus în Dacia, ca și în Galia sau Peninsula Iberică, civilizația și cultura romană, limba latină, justiția și „pacea romană", ceea ce explică, fără prea mare greutate, așa-zisul „miracol" al asimilării, într-un timp relativ scurt — 150—200 de ani — a galilor, a ibericilor, ca și a geto-dacilor și dispariția limbilor acestora, al căror loc l-a luat pretutindeni latina, dar care au lăsat însă urme în limbile romanice.

După ocuparea Daciei de către romani, în anii 101—102 și 105—106 ai erei noastre, în Transilvania a avut loc o intensă colonizare romană. Aici au fost construite și dezvoltate de romani principalele orașe din Dacia: *Ulpia Traiana*, capitala romană a Daciei, lîngă Hațeg, în apropierea fostei Sarmizegetusa, *Apulum*, unde este Alba-Iulia, *Potaissa*, unde se află Turda, *Napoca*, unde este Clujul (numit în ultima vreme Cluj-Napoca), *Ampeius*, unde se află Zlatna, important centru aurifer, în antichitate, ca și în prezent, *Porolissum*, lîngă Zalău, în jud. Sălaj, unde este azi localitatea Moigrad, *Comidava*, unde este orașul Rîșnov, lîngă Brașov ș.a. În Transilvania, și-au avut sediile, pînă la începutul destrămării marelui Imperiu roman, principalele legiuni romane din Dacia: a XIII-a Gemina, la Apulum (Alba-Iulia), și a V-a Macedonica, la Potaissa (Turda). În afară de aceste legiuni, au mai staționat în Dacia numeroase subunități ale altor legiuni (*alae* și *cohorte*), în numeroasele castre romane, care împînzeau întreg cuprinsul Daciei Traiane.

[1] Editura științifică, 1967.
[2] Editura „Scrisul românesc", 1973.
[3] *Discurs de recepție la Academia R. S. România*, Editura Academiei, 1975; a apărut și în „Săptămîna", serie nouă, numerele 220—229, 1975.
[4] Vol. I și II ale ediției a doua. Editura științifică și enciclopedică, 1975—1976.
[5] În *Probleme de istorie contemporană* (Studii și documente), 1975, p. 241—248.

Scanned with OKEN Scanner

Lingvistica aduce argumentele ei proprii, care confirmă că Transilvania, cu configurația ei de cetate naturală, cu văile și dealurile împădurite, a avut un rol primordial în formarea și continuitatea limbii și poporului român în fosta Dacie Traiană.

Numele așezărilor dace și al orașelor romane din Dacia nu s-au păstrat în limba română, fiindcă acestea, spre care duceau toate drumurile și unde erau concentrate marile bogății, au fost distruse, pe întreg cuprinsul carpato-dunărean, de popoarele în migrațiune: goți, gepizi, huni, avari, slavi, pecenegi, cumani, bulgari, unguri, tătari. Dar numele principalelor rîuri din Transilvania: *Ampoi, Criș, Mureș, Olt, Someș, Timiș, Tisa*, atestate de autorii antici și de inscripțiile romane, în forme din care se explică cele românești actuale [1], sînt păstrate de români, din epoca daco-romană pînă astăzi, ca și ale rîurilor mari din restul țării: *Argeș, Cerna, Motru, Prut, Dunăre*. Românii nu trebuie căutați, pentru primele secole ale evului mediu, nici în fostele orașe romane din Dacia și nici în preajma acestora, ci în regiunile de văi și dealuri de la poalele celor două versante ale Carpaților Apuseni, Meridionali și Răsăriteni, unde, în afară de Dunăre, își au izvoarele toate rîurile menționate. Unele dintre ele au, pentru partea de la șes, un nume străin, dar, la munte, numele vechi românesc. Astfel, rîul *Bistrița* din Transilvania se numește, în partea lui superioară, spre izvor, cu numele vechi românesc de *Repedea*. Bistrița este un nume luat de români de la slavi, dar el traduce numele vechi românesc de *Repedea*, pe care populația românească, împinsă spre partea superioară a văii, îl păstrează pînă astăzi. La fel *Sebeșul*. Numele e unguresc, înseamnă „frumos, frumoasă", dar în partea lui superioară se numește, pînă astăzi, cu numele vechi românesc de *Frumoasa*.

Atunci au fost luate de la slavi și nume ca *Bălgrad* (Alba-Iulia), *Craiova, Tîrgoviște, Lipova, Sad, Vlăhița* ș.a.

*

Hărțile *Atlasului lingvistic român*, operă fundamentală a lingvisticii românești, elaborată între cele două războaie mondiale, la fostul Muzeu al limbii române din Cluj, de către Sextil Pușcariu, Sever Pop și Emil Petrovici, arată că, în Transilvania, Crișana și Banat, se păstrează un număr însemnat de cuvinte latine populare, care nu există în restul limbii române. Astfel, numai în aceste părți sînt folosite cuvintele: *ai*, din latinul *alium* pentru „usturoi", *arină*, din latinul *arena* pentru „nisip", *ceteră*, din latinul *cithera* pentru „vioară", *curechi*, din latinul *cauliculum* pentru „varză", *cute*, din latinul *cutem* pentru „gresie", *nea*,

[1] Cum am arătat în *Limbă și lingvistică română* (1973, p. 33—34).

Scanned with OKEN Scanner

din latinul *nivem* pentru „zăpadă", *păcurar*, din latinul *pecorarius* pentru „cioban", *pedestru*, din latinul *pedester* pentru „om de rînd", „sărac", *Sînmedru*, din latinul *Sanctus Demetrius* pentru „Sfîntul Dumitru", *Sîngeorz*, din latinul *Sanctus Georgius* pentru „Sfîntul Gheorghe", *Sînnicoară*, din latinul *Sanctus Nicolas* pentru „Sfîntul Nicolae", *Sînpietru*, din latinul *Sanctus Petrus* pentru „Sfîntul Petru" ș.a.[1]

Sinonimele acestor cuvinte din partea de sud și de est a limbii române, fie că sînt formații românești din alte cuvinte latine, ca „usturoi", fie forme din alte etimoane latine, ca „vioară" și „varză", fie că provin din limbile balcanice, ca „cioban" și, probabil, „gresie", sau că sînt de origine slavă, ca „zăpadă", sărac", „Sfîntul Dumitru", „Sfîntul Gheorghe", „Sfîntul Nicolae", „Sfîntul Petru", n-au putut pătrunde spre nord și vest, unde s-au lovit de rezistența cuvintelor vechi latine populare.

Romanistul elvețian Karl Jaberg, referindu-se la această problemă, scrie: *„Hărțile Atlasului lingvistic român — și aceasta constituie unul din cele mai importante rezultate ale lui — dovedesc ca fiind cu desăvîrșire exclus ca, în urma edictului împăratului Aurelian, Dacia să fi fost evacuată și de populația civilă. Cum ar fi putut să se mențină elementele latine așa de bine în nord-vestul României de astăzi, dacă românii ar fi reimigrat din Moesia?"* („Vox romanica", V).

Același rol al Transilvaniei, ca unul din locurile principale de formare și de continuitate a limbii și poporului român, a fost susținut, cu argumente esențiale lingvistice, istorice și mai ales de geografie lingvistică, de un alt mare romanist elvețian, Walter von Wartburg, în lucrarea *Les origines des peuples romans* (Paris, 1941).

Pe baza datelor bogate cuprinse în hărțile *Atlasului lingvistic român*, romanistul german Ernst Gamillscheg, în studiul *Über die Herkunft der Rumänen* (Berlin, 1940), publicat și în traducere românească, sub titlul *Despre originea românilor* („Viața românească", 1940), susține că limba și poporul român au avut trei *„vetre"* principale de formare și de continuitate, în contact între ele: una în vestul Transilvaniei, avînd ca fortăreață naturală Munții Apuseni, alta în Banat și Oltenia, cu o prelungire în sud, peste Dunăre, și a treia, de-a lungul Dunării, pe ambele ei maluri, între Giurgiu și Cernavoda. Aceste trei „vetre", în interpretarea lui Gamillscheg pe baza *Atlasului lingvistic român*, au fost în mod organic legate de inepuizabilul izvor românesc de la poalele celor două versante ale Carpaților Apuseni, Meridionali și Răsăriteni, care au format „șira spinării" poporului român din Transilvania, Țara Românească, Moldova și Dobrogea.

[1] Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, 1940, p. 338–342.

Scanned with OKEN Scanner

Precizările făcute de Sextil Pușcariu, Karl Jaberg, Walter von Wartburg și Ernst Gamillscheg sînt cele mai concrete și, după părerea noastră, cele mai convingătoare, scoase din *Atlasul lingvistic român*, în problema locului de formare a limbii și poporului român și a continuității noastre neîntrerupte în România de astăzi.

Hărțile aceluiași *Atlas lingvistic* arată, de asemenea, în mod clar, extinderea graiurilor din Transilvania înspre celelalte provincii românești. Particularitățile graiului din nord-estul Transilvaniei se continuă în jumătatea de nord a Moldovei, cele ale graiului din vestul Transilvaniei, în Banat, cele ale graiului din Banat, în Oltenia, cele ale graiului din sud-estul Transilvaniei, în nordul și estul Munteniei și sudul Moldovei, cele din Oltenia și din sud-vestul Munteniei, spre est, de-a lungul Dunării, contopindu-se, în Dobrogea, cu graiul din sud-estul Transilvaniei, nord-estul Munteniei și cu cel din sudul Moldovei. Situația de pe hărțile *Atlasului lingvistic român*, a răspîndirii graiurilor românești, coincide, de fapt, cu cea a întemeierii statelor feudale românești, cel muntean dinspre nord-vest înspre est, iar cel moldovean dinspre nord înspre sud.[1]

*

În ceea ce privește continuitatea poporului român în spațiul carpato-dunărean, acad. Constantin C. Giurescu a adus, în lucrările menționate, o argumentare de mare originalitate, care se impune subliniată.

Atît formarea cît și continuitatea poporului român pe aceste locuri constituie, arată el, un proces asemănător formării și continuității celorlalte popoare romanice europene: francez, italian, spaniol și portughez. La toate aceste popoare constatăm, mai întîi, un element etnic de bază: galii, în cazul francezilor, celtiberii, în cazul spaniolilor și portughezilor. În regiunea carpato-dunăreană au fost, mai întîi, daco-geții, ramura de nord a tracilor. Peste aceste elemente de bază autohtone, au venit coloniștii romani, aducînd cu ei limba latină populară, civilizația și cultura romană. Acești coloniști au asimilat, într-o perioadă de timp variabilă, populațiile autohtone, dînd naștere unor noi sinteze etnice: galoromanii, în Galia, dacoromanii în ținutul carpato-dunărean, iberoromanii în Spania și Portugalia. Asupra acestor noi sinteze s-a exercitat apoi acțiunea elementelor migratoare: germanice, în vestul Europei și în Italia, slavice în sud-estul Europei, care au fost, treptat, asimilate de populațiile romanice pe teritoriul cărora s-au așezat, pierzîndu-și limba proprie. Francii au adoptat limba galoromanilor, dînd însă numele

[1] D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, 1965, p. 65—76.

noului popor, francezii. La fel în Italia, longobarzii și-au abandonat limba lor germanică, adoptînd pe cea romanică a localnicilor. În Spania și Portugalia, vizigoții și suevii și-au pierdut limba, adoptînd, de asemenea, pe cea a localnicilor. În ținutul carpato-danubian, slavii s-au topit, în mijlocul dacoromanilor [1].

*

Cum s-a ajuns la această situație? Am arătat în volumul *Probleme de lingvistică română*, apărut în 1961, că explicația a dat-o marele medievist francez Ferdinand Lot, care a demonstrat, cu o impresionant de bogată documentare, în lucrarea sa clasică *La fin du monde antique et le début du moyen âge* (Paris, 1928) că, spre deosebire de perioada Republicii și primele secole ale Imperiului, cînd legiunile romane erau formate, în majoritate, din romani și provinciali romanizați și cînd acestea au fost, pretutindeni, una din forțele principale de romanizare, între secolele III și VI, acestea erau alcătuite, în majoritate, din „barbari" (goți, franci, alamani, vandali, heruli, mauri). Pe la mijlocul secolului al IV-lea, însuși numele de „soldat", *miles*, era sinonim, în latină, cu „barbar". Prin secolele III—VI, cetățenii romani nu mai făceau propriu-zis armată. Vastul imperiu era apărat prin triburi războinice, în special germanice, ca mercenare. La 274, cînd împăratul Aurelian retrage administrația romană din Dacia, la sud de Dunăre, goții, care ocupă atunci provincia, nu erau necunoscuți în Dacia, ei fiind „federați" ai romanilor, care îi foloseau tocmai pentru apărarea granițelor de nord-est ale Imperiului, deci a regiunilor noastre [2]. La scurt timp după aceea, „federați" ai Imperiilor romane, de Apus ca și de Răsărit, devin nu numai triburile, mai disciplinate, germanice, ci chiar hunii. Cînd împăratul Justinian ocupă, în anul 552, Italia, din armata de ocupație, condusă de generalul Narses, persan de origine, a făcut parte un mare număr de huni (Ferdinand Lot, *op. cit.*, p. 267). Aceste triburi mercenare, folosite de romani ca „federați", au fost relativ credincioase, cîtă vreme au putut fi plătite mulțumitor de către romani. Cînd dificultățile financiare au început să crească și administrația romană n-a mai putut să le astîmpere pretențiile, aceste triburi războinice au început să cutreiere cele două imperii, după pradă, pierzîndu-se, cu timpul, în cuprinsul lor. Epoca coincide cu răspîndirea doctrinei nonviolente a creștinismului, localnicii romanici reușind să le domolească, creștinîndu-le și asimilîndu-le.

[1] C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, 1973, p. 5.
[2] D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 9—19.

Scanned with OKEN Scanner

S-au adăugat, apoi, scrie acad. Constantin C. Giurescu, în fiecare țară, și unele elemente migratoare secundare, de mai mică importanță: *„astfel, arabii în Spania, Portugalia și sudul Italiei, normanzii în Franța de nord și în Italia de sud, gepizii germanici, alanii iranieni, pecenegii și cumanii turcici, în ținutul carpato-danubian. Bineînțeles, și aceste elemente migratorii secundare au fost asimilate ca cele principale. Există deci un perfect paralelism între formarea poporului român și formarea celorlalte popoare romanice"*.

*

Există un perfect paralelism, arată în continuare acad. Constantin C. Giurescu, și în procesul de continuitate al popoarelor romanice. *„I-a trecut cuiva prin minte,* precizează el, *să nege sau să conteste continuitatea poporului francez în Galia, a celui spaniol și portughez în Peninsula Iberică sau a celui italian în Italia? A admis oare vreun istoric că galo-romanii și-au părăsit locuințele, plecînd din Galia, peste Alpi sau peste Pirinei, pentru a se întoarce mai tîrziu, după secole, îndărăt, acasă? Sau, că spaniolii au trecut peste strîmtoarea Gibraltar, în Africa, pentru a reveni, după sute de ani, în vechiul teritoriu? Simpla formulare a unor asemenea întrebări arată lipsa lor de temei, totala lor inanitate. Tot așa și în Dacia. Dealtfel, pînă la finele secolului al XVIII-lea, nimeni nu și-a închipuit că țăranii, păstorii și meșteșugarii dacoromani ai ținutului carpato-danubian, avînd drept centru Transilvania, au putut să-și părăsească locuințele ancestrale, pentru a trece peste Dunăre, în Balcani, de unde să se întoarcă, după multe secole, îndărăt. O asemenea teorie absurdă a fost formulată numai după ce au intervenit considerente de ordin politic, nu științific, cu scopul de a combate dreptul poporului român asupra ținutului amintit, drept întemeiat pe vechime, pe număr și pe muncă"* [1].

Aceste precizări atestă faptul că atît formarea poporului român, cît și persistența lui în spațiul carpato-dunărean nu constituie nici „o enigmă" și nici „un miracol", cum a afirmat, cu bună credință, Ferdinand Lot *(op. cit.)*, ci procese similare cu ale francezilor, italienilor, spaniolilor și portughezilor, *„comportînd elemente constitutive similare și continuîndu-și viața neîntrerupt pe teritoriul pe care au luat naștere"* [2].

*

Într-o nouă lucrare apărută, în 1975, acad. Constantin C. Giurescu scoate la iveală un nou element constitutiv al vieții românilor, în evul mediu în spațiul carpato-dunărean, care este în sprijinul direct al con-

[1] Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, p. 6.
[2] *Ibidem*, p. 146.

Scanned with OKEN Scanner

tinuității. Acest element constitutiv al vieții poporului român este pădurea [1].

Acad. Constantin C. Giurescu își începe demonstrația cu teza — astăzi unanim acceptată: *„Odată cu părăsirea Daciei de către administrația romană*, scrie el, *o nouă etapă începe în viața dacoromanilor. Marea majoritate a acestora, adică țăranii — deci plugarii, păstorii, crescătorii de vite — și orășenimea săracă și mijlocașă — meseriașii, micii negustori — au rămas pe loc, n-au plecat decît cei bogați, care, cu banii lor, puteau trăi oriunde. S-a putut stabili relativ ușor un „modus vivendi" între dacoromanii rămași pe loc și noii stăpîni — migratorii — deoarece aceștia din urmă aveau nevoie de grînele și produsele animale ale celor dintîi"*.

Apoi, acad. Constantin C. Giurescu subliniază importanța capitală a pădurii în procesul continuității: *„În îndelungatul răstimp — circa un mileniu — care separă părăsirea Daciei de formarea statului Țării Românești sau Munteniei, pădurea a jucat un rol de căpetenie în continuitatea populației romanice — a strămoșilor noștri nemijlociți — în stînga Dunării, în tot ținutul carpato-danubian, de la Tisa pînă la țărmul mării. S-a vorbit mult și se vorbește încă de „retragerea" la munte, de adăpostul pe care l-au oferit Carpații în tot timpul acestui mileniu; trebuie să se precizeze însă că muntele a fost însemnat, în primul rînd, prin pădurile sale, care însemnau nu numai adăpost, dar și, cum am arătat [2], hrană variată. Iar cum pădurea acoperea nu numai munții, dar și dealurile și o bună parte a cîmpiei, rezultatul a fost că românii s-au putut păstra deopotrivă și la deal și la șes.*[3]

Am citat mai pe larg argumentele hotărîtoare ale acad. Constantin C. Giurescu în sprijinul tezei continuității, pentru forța lor probantă, astăzi imposibil de combătut cu seriozitate.

La puterea argumentelor istorice și logice ale acad. Constantin C. Giurescu subliniem farmecul literar al cărților sale, în care limpezimea cuvîntului ce exprimă adevărul este întemeiată pe știința și pe certitudinea interioară a unui mare istoric patriot.

*

Am arătat, de asemenea, în lucrarea menționată [4], că o organizație propriu-zisă de stat era greu să ia ființă și să fie apărată, în acea vreme, la noi — teritoriul țării noastre fiind atunci un loc de trecere al triburilor slave și asiatice în migrațiune. De abia prin secolul al VII-lea, cînd

[1] Idem, *Istoria pădurii românești, din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Editura „Ceres", 1975.
[2] Idem, *Românii în epoca migrațiilor*, 1975, passim.
[3] C. C. Giurescu, *Istoria pădurii românești* ..., p. 29—30.
[4] *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 17—18.

se întrerupe, pentru mai bine de două secole, valul migrațiilor, populația daco-romană are posibilitatea să se dezvolte într-un ritm din ce în ce mai viu, în așa măsură, încît, începînd cu sfîrșitul secolului al IX-lea constatăm existența unor organizații politice de tip feudal timpuriu.

După încetarea migrațiilor, populația băștinașă românească și-a reluat, în cea mai mare parte a ei, ocupația agricolă, iar slavii, care se opriseră în Dacia, puțin numeroși față de români și în trecere continuă, val după val, peste Dunăre înspre bogățiile Bizanțului s-au contopit în procesul de formare al poporului român.

Pe malul drept al Dunării a avut loc un proces invers: aici românii au fost cei asimilați de slavi, care erau în majoritate și în trecere continuă în valuri neîncetate, peste fluviu, înspre strălucirea și bogățiile Bizanțului, reușind să slavizeze complet Peninsula Balcanică, pînă în munții Macedoniei și ai Greciei. Prin slavizarea românilor sedentari din orașele și satele de pe malul drept al Dunării și prin împingerea din preajma fluviului, de către neîncetatele valuri migratoare slave, a românilor păstori, înspre extremitățile sudice și vestice ale Peninsulei Balcanice, s-a întrerupt contactul dintre masa mare a românilor din Dacia și românii păstori din sudul fluviului, asupra cărora n-a putut, pînă astăzi, să se exercite complet o influență asimilatoare din partea popoarelor printre care trăiesc, din cauza ocupației lor: creșterea vitelor, adică păstoritul, care i-a ținut izolați de viața de stat organizată a acestor popoare. Întreruperii contactului dintre românii din Dacia și frînturile de români sud-dunăreni, dispersate, de lîngă Dunăre, la extremitățile sudice și vestice ale Peninsulei Balcanice, se datorește formarea celor patru dialecte românești actuale: dacoromân, în nordul Dunării, în fosta Dacie Traiană, aromân și meglenoromân la extremitățile sudice ale Peninsulei Balcanice și istroromân în Istria, la extremitatea nord-vestică a Peninsulei Balcanice. Dintre acestea numai dialectul dacoromân a ajuns limbă națională și limbă modernă de civilizație europeană, datorită numărului mare al vorbitorilor lui; celelalte trei dialecte au rămas, pînă astăzi, într-un stadiu apropiat de cel în care se afla întreaga limbă română, în momentul întreruperii contactului, fapt care s-a produs înainte de venirea, în vecinătatea noastră (sec. X), a maghiarilor și deci înaintea interferențelor lingvistice (sec. XII) româno-maghiare, deoarece, în dialectele românești din sudul Dunării, despărțite între secolele IX—XII de dacoromani, nu există nici un element maghiar.

*

Săpăturile arheologice de la Merești (lîngă Tîrgu-Mureș), Gîmbași, Ciugud, Teiuș (județul Alba), Sf. Gheorghe (județul Covasna), Satu-Nou (județul Brașov), Garvăn (județul Galați), Spanțov și București scot

mereu la iveală dovezi importante ale continuității noastre neîntrerupte din epoca daco-romană pînă la organizarea noastră în state de-sine-stătătoare.

*

Un argument larg folosit, mai ales în trecut, de susținătorii teoriei formării limbii și poporului român în sudul Dunării, îl constituie corespondențele pe care limba română le are cu albaneza, bulgara, neogreaca și sîrba. Între aceste corespondențe există cîteva care privesc structura gramaticală: postpunerea articolului, comună limbii române cu albaneza și bulgara, formarea viitorului cu verbul auxiliar *a vrea* și înlocuirea infinitivului cu conjunctivul, comune limbii române cu toate limbile balcanice. Aceste corespondențe au fost explicate, pînă acum, în mod diferit, de către lingviști. Marele slavist vienez Franz Miklosich [1] și B. P. Hasdeu [2] le atribuie substratului tracic, comun majorității acestor limbi, fiindcă daco-geții erau tot traci nord-dunăreni. Balcanologul danez Kr. Sandfeld [3] le explică prin influența reciprocă dintre aceste limbi balcanice și română și prin dezvoltarea lor în condiții sociale și istorice similare. Dar corespondențele lingvistice, obiceiurile și felul de viață comun cu al popoarelor vecine nu duc, cu necesitate, la ideea formării poporului și limbii române în sudul Dunării.

Privită în lumina realităților istorice, este evident că limba și poporul român s-au format mai ales în nordul Dunării, unde s-au constituit, mai tîrziu, și statele românești de-sine-stătătoare, care — atît cel muntean, cît și cel moldovean — s-au dezvoltat dinspre nord înspre sud, adică dinspre Transilvania, și nu invers, dar și pe malul drept al Dunării, în regiunea romanizată, de-a lungul părții de jos a marelui fluviu, cu care Dacia a avut, în tot timpul stăpînirii romane, în sud-estul Europei, ca și de atunci încoace, un strîns contact economic și politic. Dialectul dacoromân, vorbit în Dacia, și dialectele aromân, meglenoromân și istroromân vorbite în sudul Dunării sînt mărturia acestei realități istorice.

[1] *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861.
[2] *Istoria critică a românilor; idem, Strat și substrat. Genealogia popcarelor balcanice*, în *Etymologicum magnum Romaniae*, tom. III, 1893, p. V—XXXVII.
[3] *Linguistique balcanique. Problèmes et resultats*, Paris, 1930.

Scanned with OKEN Scanner

O CARTE DESPRE LIMBA ROMÂNĂ MEREU NOUĂ

În cadrul operei de valorificare a tradiției bogate a științei românești, a apărut, în Editura „Minerva", la sfîrșitul anului 1976, ediția a doua a lucrării fundamentale a lui Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, a cărei primă ediție a fost tipărită în 1940. Recenta ediție nu este o simplă retipărire, ci prezintă unele modificări și îmbunătățiri făcute chiar de autor pe un exemplar al lucrării pus la dispoziția Editurii de nepoata savantului, Magdalena Vulpe, ea însăși cercetătoare și îngrijitoare a operei lui postume, a corespondenței și memorialisticii lui, în curs de tipărire. În plus, au fost introduse unele observații și întregiri făcute pe ediția germană din 1943 a lucrării, realizată de lingvistul german Heinrich Kuen, fost profesor la Universitatea din Erlangen.

Personalitatea științifică a lui Sextil Pușcariu este prezentată amplu și judicios de către îngrijitorul ediției, Gavril Istrate, profesor la Universitatea din Iași, iar notele bogate și o bibliografie a lucrărilor lui Sextil Pușcariu și a scrierilor despre el, de către cercetătorul Ilie Dan, aceasta fiind cea mai completă bibliografie apărută pînă acum.

Despre lucrarea lui Sextil Pușcariu s-au pronunțat, la prima ei ediție, cei mai reputați lingviști români și străini, ca și alți oameni de cultură, în mod elogios și deplin meritat, așa încît nu vom repeta aprecierile cunoscute. Ceea ce impresionează în modul cel mai deosebit este faptul că, după aproape patru decenii, monografia lui Sextil Pușcariu nu s-a învechit cu nimic, ea putînd servi deplin nevoile științei și ale învățămîntului, fapt care a determinat retipărirea ei.

Sextil Pușcariu a intenționat să scrie lucrarea în discuție cînd era tînăr, dar a realizat-o abia după patru decenii, în plină maturitate. Această lungă gestație a avantajat realizarea ei în ceea ce privește metoda, cît și materialul lingvistic folosit. În adevăr, între 1900—1939, lingvistica a făcut progrese spectaculoase, la care Sextil Pușcariu a fost foarte receptiv. El și-a însușit, cu o mare disponibilitate creatoare, cuceririle lingvisticii generale, ale romanisticii, ale fonologiei, dialectologiei, lexicografiei, semanticii, psihologiei și sociologiei lingvistice, ale statisticii lingvistice, la care a adăugat pasiunea sa permanentă pentru istoria literară și stilistică, fapt care explică prezentarea limpede și plăcută a rezultatelor muncii lui. În plus, Sextil Pușcariu a avut cea mai largă perspectivă a fenomenului lingvistic românesc prin faptul că a condus, timp de patru decenii, lucrările marelui *Dicționar al limbii române* (Dicționarul Academiei) și, timp de două decenii, lucrările *Atlasului lingvistic român*,

Scanned with OKEN Scanner

și prin aceea că a avut un simț înnăscut pentru observarea, pe viu, a limbii pe care o urmărea în cele mai variate forme ale expresivității ei.

Cu această înzestrare teoretică și bogată cunoaștere a faptelor, el a elaborat monografia *Limba română*, concepută inițial în patru volume, din care a realizat numai două.

Monografia lui Sextil Pușcariu nu este o istorie a limbii române în evoluția ei cronologică — sistem practicat în general în epocă, de către lingviștii români și străini. Metoda lui Sextil Pușcariu a fost alta. El a privit limba română simultan: sincronic și diacronic, adică în sistemul ei actual, specific organizat, și în elementele ei de natură istorică, prin care îi explică particularitățile.

În partea întîi a lucrării, examinează organizarea limbii române actuale, elementele gramaticale și procedeele ei stilistice, particularitățile vocabularului, ale rostirii și gîndirii lingvistice, subliniind specificul construcției și funcționării limbii noastre. În partea a doua, intitulată *Limbă și națiune*, expunerea nu este cronologică, ci tot pe probleme concrete, ca: substratul geto-dac, baza latină, cadrul geografic și istoric al formării și dezvoltării limbii române, orînduirile și clasele sociale, vecinii cu care am avut contacte sau am conviețuit temporar, care au influențat fizionomia limbii, munca poporului, ocupațiile, contactele culturale, cu specială privire asupra neologismelor care au schimbat în mod pozitiv aspectul limbii noastre. Din toate considerațiile lui Pușcariu, rezultă, cu evidență, unitatea limbii române și continuitatea poporului român în Dacia. *„Dacă românii din România de azi ar fi venit din Peninsula Balcanică în evul mediu, cum pretind unii*, scrie el, *s-ar putea oare ca ei să fi adus cu sine aceste cuvinte de origine latină, din care o parte lipsește în sudul Dunării, și să se fi așezat cu ele, din întîmplare, tocmai în ținuturile în care odinioară populația romană era mai deasă?"*

Toate problemele sînt prezentate de S. Pușcariu în lumina istoriei și culturii noastre, a celor mai noi cuceriri ale lingvisticii moderne, care sînt încă deplin actuale. Sextil Pușcariu a anticipat, la noi, structuralismul lingvistic în ceea ce are rodnic și creator, adică în considerarea limbii ca sistem organizat și coerent cu finalitate socială, fără alunecarea în descriptivismul și tehnicismul actual care, sub pretextul analizelor stilistice și gramaticale excesive și formale, sărăcesc esența psihologică, socială și istorică a limbii.

Republicarea monografiei *Limba română*, lucrare fundamentală a lui Sextil Pușcariu și a lingvisticii române în general, oferă tinerei generații exemplul unei strădanii închinate științei și adevărului, al exprimării accesibile tuturor, al dragostei pentru limba română și „geniul" ei

Scanned with OKEN Scanner

creator de forme și nuanțe specifice, pe care o compară mereu cu limbile neolatine surori, Sextil Pușcariu fiind cel mai competent și pasionat romanist român.

Monografia *Limba română* a lui Sextil Pușcariu, ca și celelalte lucrări ale lui, are avantajul că poate fi înțeleasă nu numai de specialiști, ci și de cercul larg al celor ce studiază istoria culturii noastre, în care limba se impune ca un esențial factor constitutiv.

Scanned with OKEN Scanner

DIN ISTORIA LIMBII ROMÂNE

LATINITATEA LIMBII ROMÂNE

Latinitatea limbii române este un adevăr necontestat de nimeni. Dovada cea mai directă a latinității constă chiar în structura ei.

Unde și cum s-a format limba română? Ea s-a format pe actualul pămînt al României. Vechii locuitori ai acestui pămînt, geto-dacii, aveau limba lor proprie. Încă înainte de stăpînirea romană, influența limbii și culturii latine în spațiul carpato-danubian a fost puternică. Din fuziunea etnică daco-romană a rezultat poporul român, iar din limba latină populară adusă de coloniștii romani, îmbogățită cu elementele de substrat, a rezultat limba română, care este predominant latină în structura ei.

În ce constă structura latină a limbii române? Orice limbă își definește fizionomia ei proprie prin două elemente de bază: structura gramaticală și vocabularul fundamental. Sistemul fonetic, cel morfologic și sintactic al limbii române sînt esențial latine, recunoscute ca atare de toți lingviștii din lume. Categoriile morfologice ale românei (substantivul, adjectivul, verbul etc.) sînt latine. Limba română păstrează cele trei declinări din latina populară, ca și cele trei genuri gramaticale — masculin, feminin și neutru. S-au păstrat, de asemenea, din latina populară adjectivul și comparația lui, pronumele demonstrativ *ille* devenit articol și declinarea lui, pronumele de toate categoriile cu întreaga lor flexiune.

Cele patru conjugări ale limbii române sînt cele patru conjugări ale latinei. Adverbele, prepozițiile și conjuncțiile, cu mici excepții, sînt latine.

Ordinea obișnuită a cuvintelor în frază este cea din latina populară și din celelalte limbi romanice: subiect, predicat, complement.

Scanned with OKEN Scanner

Absența elementelor nelatine în structura gramaticală a românei este pe deplin explicabilă, deoarece ea, fiind partea cea mai stabilă a limbii, este și cea mai rezistentă la pătrunderea elementelor noi.

Fondul principal de cuvinte, adică partea esențială a vocabularului și cea mai stabilă, este latin. Cuvintele din fondul principal sînt, în orice limbă, vechi, frecvente, indispensabile și servesc la formarea de noi cuvinte.

Pe lîngă fondul principal de cuvinte, adică cel de bază, stabil, rezistent și de uz curent, există în vocabularul oricărei limbi, deci și în vocabularul limbii române, și o parte mobilă, care durează numai în funcție de o anume situație. Dincolo însă de această parte mobilă, există în orice limbă acele altoiri de durată, cuvinte care se încorporează definitiv lexicului, îmbogățindu-l cu nuanțe, cu mai largi posibilități de exprimare prin grai a universului lumii înconjurătoare. Aceasta este o legitate, un proces caracteristic dezvoltării oricărei limbi și care se continuă și astăzi, fără ca prin aceasta achizițiile noi, asimilările să schimbe esența și specificitatea limbii care primește. Este mai mult decît concludent în acest sens transferul de noțiuni, construcții lexicale apărute ca urmare a dezvoltării impetuoase, în zilele noastre, a științei și tehnicii. Pătrunderea, ca ceva necesar și firesc, în limbi de mai restrînsă circulație, de cuvinte noi provenind din limbile franceză, engleză, germană, rusă nu afectează caracterul celor dintîi.

Este un fapt cunoscut că, în cursul vremii, ca urmare a contactelor istorice, conviețuirii și colaborării poporului român cu alte popoare, vocabularul latin al limbii române a fost îmbogățit, prin împrumuturi, cu elemente lexicale de proveniență slavă, maghiară și turcă. Ele s-au împuținat treptat, pe măsura slăbirii contactelor respective.

În legătură cu elementul slav din limba română, atît la noi, cît și în alte părți, au fost puse în trecut în circulație teze și teorii eronate, și-au făcut loc multe confuzii. Este un adevăr necontestat de nimeni că prin contactul istoric între poporul român și popoarele slave din sud, în migrațiune, începînd din secolul al VII-lea, în vocabularul românesc au pătruns unele cuvinte slave. Tot atît de adevărat este însă că din limbile slave n-au pătruns elemente gramaticale, ci numai de vocabular. Unele cuvinte slave aparțin chiar fondului principal.

Semnificativă nu este însă numai compoziția numerică a vocabularului românesc, ci frecvența cuvintelor, principiu formulat cu multă pregnanță de B. P. Hasdeu. Valoarea cuvintelor se demonstrează efectiv în măsura în care ele sînt întrebuințate în scris și vorbire.

Pentru aceasta am analizat lexicul folosit de cel mai mare poet al nostru, Mihai Eminescu. Marele poet folosește în poeziile sale antume

Scanned with OKEN Scanner

3.607 cuvinte, din care 48 la sută sînt moștenite din latină, iar ca circulație ele formează 83 la sută; cele slave reprezintă 16,81 la sută în vocabular și 6,93 la sută în circulație, franceze — 11,97 la sută în vocabular și 2,52 la sută în circulație. Dealtfel, problema specificității latine a limbii în care crea nu a fost cîtuși de puțin străină marelui nostru poet: *„Legile după care cuvintele latine s-au prefăcut în cuvinte românești* — arată el — *și-au sfîrșit demult evoluțiunea lor; în momentul în care românii au primit cuvinte slavone, limba lor era formată de secole deja"*. Sau, vorbind despre contribuția pe care a avut-o romanistul Friedrich Diez la clarificarea problemelor originii latine a limbii române, Eminescu afirmă că acesta *„... a nimicit pe cale științifică toate basmele despre originea slavă a limbii românești"*.

O analiză proprie asupra limbajului folosit de presa noastră în prezent, care este al marilor mase cititoare și vorbitoare ale limbii române contemporane, arată că din vocabularul literar românesc al ultimelor decenii au fost eliminate, de la sine, aproape în întregime cuvintele exprimînd formele depășite de cultură materială ale epocilor de influență slavonă, turcească, neogreacă și maghiară.

Tendința dominantă a lexicului limbii române moderne este caracterizată în mod vădit prin creșterea neologismelor de origine romanică, în primul rînd franceze.

La aceasta adăugăm faptul că terminologia științifică și tehnică, a cărei pondere este astăzi enormă în toate limbile, este în română aproape în totalitate latino-romanică, mai ales de origine franceză.

Românii au avut totdeauna conștiința latinității limbii lor, cu mult înainte de cronicari. Înțelegînd legătura indisolubilă dintre latinitatea limbii românilor și identitatea lor națională, Dimitrie Cantemir arăta: *„Românii din Dachia carii astăzi sînt moldovenii, muntenii și ardelenii, sînt de neamul lor hirișî romani de la Italia, de Traian împărat pre aceste locuri aduși"*. În timpurile moderne, cercetătorii lingviști români au adus numeroase și incontestabile dovezi asupra originii și caracterului latin, nealterate de nici o influență, ale limbii române. L-am citat mai înainte pe B. P. Hasdeu. Vom cita în aceeași ordine de idei opinia lui Sextil Pușcariu, care a arătat că *„Limba română nu este fiica, ci continuarea limbii latine vorbite odinioară în cele mai multe părți ale Imperiului Roman de Răsărit"*. Dar chiar străinii i-au considerat pe români totdeauna latini. Ei i-au numit pe români *vlahi*, nume folosit de slavi pentru a denumi pe vorbitorii de limbă latină din vecinătatea lor: românii și italienii. Polonezii îi numesc popular și astăzi *wołoszy*, iar pe italieni — *włoszy*. Ungurii numesc popular pe români — *oláhok*, iar pe italieni — *olászok*.

Cei mai iluștri romaniști europeni, începînd cu Friedrich Diez, părintele lingvisticii romanice, urmat apoi de ceilalți savanți ai veacului trecut și celui actual, de toate naționalitățile: Wilhelm Meyer-Lübke,

Scanned with OKEN Scanner

Gaston Paris, Carlo Tagliavini, E. Gamillscheg ș.a., precum și lingviștii sovietici M. S. Serghievski, V. E. Șișmarev, R. A. Budagov și alții au susținut latinitatea limbii române ca pe o realitate istorică și structurală incontestabilă.

Românii sînt singurul popor latin care și-a păstrat din latină numele etnic: *român*, din forma latină *romanus*, și *români*, din forma latină *romani*.

*

La întrebarea care este locul limbii române între limbile romanice au răspuns numeroși lingviști români (mai ales Sextil Pușcariu), ca și unii mari lingviști străini. Ei au arătat că limba română este continuarea latinei populare vorbite aici în primele secole ale erei noastre, ea reprezentînd aripa orientală a romanității. Din pricina așezării popoarelor în migrațiune, mai ales a slavilor, în sud-estul și centrul Europei, poporul român a rămas izolat de romanitatea apuseană, dar limba lui și-a păstrat intacte structura gramaticală și fondul principal de cuvinte. Fiind izolată de celelalte limbi romanice, iar poporul ducînd în primele secole ale evului mediu o viață agrară și pastorală, care nu i-a permis să-și formeze un vocabular citadin ca celelalte limbi romanice, limba română este cea mai conservatoare, ca fond popular latin, din toate limbile romanice. Dacă lingviștii doresc să stabilească vechimea unui termen popular latin în limbile romanice apusene, îl identifică în limba română. Mulți termeni populari latini care au dispărut în limbile romanice apusene se găsesc numai în limba română, ca *sat*, din *fossatum*, *a ara* din *arare* sau *săgeată* din *sagitta* ș.a.

Specialiștii sînt unanimi în a admite că, fără cunoașterea limbii române, multe probleme cu care se confruntă romaniștii ar rămîne nesoluționate. *„În cunoașterea legilor de evoluție a latinei* — afirmă romanistul suedez Alf Lombard, adînc cunoscător al limbii noastre, — *limba română se constituie ca unul din cele patru picioare ale mesei, adică element indispensabil"*.

Atlasul lingvistic român, alcătuit pe teren de Sextil Pușcariu, Sever Pop și Emil Petrovici între 1929—1938, înregistrînd graiul satului vechi românesc, este plin de cuvinte și expresii vechi din latina populară. Acest argument pledează nu numai în favoarea latinității limbii române — azi unanim recunoscută —, dar și în favoarea continuității neîntrerupte a poporului român în România de astăzi.

Dezvoltată în condiții specifice, în mijlocul unor popoare nelatine, limba română a rămas latină în esența ei. Mai mult. Prin izolarea ei timp de veacuri de celelalte limbi romanice, româna și-a conservat mai bine individualitatea proprie, — structura gramaticală latină și fondul principal de cuvinte latin.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru toți vorbitorii, din țară și din străinătate, ai limbii române, se pune întrebarea esențială: *care este stadiul actual al cercetărilor asupra originii și structurii limbii noastre*, sau, cu alte cuvinte: *care sînt rezultatele obținute pînă acum de cercetările lingvistice asupra acestor probleme?*

Lingvistica română și străină au ajuns, după cercetări migăloase, de aproape două sute de ani, nelipsite de controverse pasionante, la stabilirea unor adevăruri necontestate, care pot fi expuse astăzi cu toată limpezimea:

1. Limba română este continuatoarea directă a limbii latine populare, vorbită acum două mii de ani, în spațiul carpato-dunărean și care, cu modificări firești, în timp, ca și în orice limbă, se vorbește neîntrerupt în aceste locuri, pînă astăzi.

2. Elementele definitorii ale limbii române, structura gramaticală și fondul principal de cuvinte, sînt latine.

3. Din limba vechiului popor de pe pămîntul Daciei, înainte de cucerirea romană, la începutul secolului al II-lea al erei noastre — daco-geți — limba română păstrează, pînă astăzi, circa 80 de cuvinte, printre care: *abur, balaur, barză, brad, brîu, a se bucura, buză, ceafă, căciulă, copac, fărîmă, grumaz, mal, măgură, mazăre, mînz, moș, murg, sîmbure, vatră, viezure* ș.a. Se mai păstrează, de asemenea, numele principalelor rîuri din țară: *Ampoi, Argeș, Criș, Motru, Mureș, Olt, Prut, Someș, Tisa, Dunăre* și, probabil, *Cerna*.

4. În cursul timpului, prin contactul cu alte popoare, limba română a dat limbilor acestora numeroase cuvinte latine și a primit cuvinte din limbile slave înconjurătoare, din maghiară, din turcă, din medio- și neogreacă. Numărul acestora constituie astăzi, laolaltă, aproximativ 16 la sută, ca circulație, din vocabularul românesc, dar el este în continuă scădere, în favoarea neologismelor latino-romanice, în special franceze.

După aceste precizări de bază, se ridică întrebarea: *cum s-a putut menține caracterul latin al românei, dezvoltată în partea de răsărit a fostului Imperiu roman, într-un mediu aloglot și despărțită, timp de peste 15 secole, de celelalte limbi și popoare romanice?* Explicația constă în faptul că structura gramaticală și fondul principal de cuvinte al oricărei limbi sînt foarte puțin penetrabile la elemente străine, precum și existența conștiinței naționale latine a poporului român, care a acționat ca o idee-forță în tot cursul istoriei sale [1].

Caracterul latin al limbii române este astăzi deplin elucidat, lichidîndu-se disputele interesate, întreținute de adversarii poporului

[1] Vezi Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor — istoria unei idei*, Ed. Academiei, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

român. Ea este cea mai autentică continuatoare a latinei populare, neinfluențată de „latina literară" sau „clasică", începînd din secolul al VI-lea, cînd locul acesteia l-a luat, ca limbă de cultură, în fostul Imperiu Roman de Răsărit, limba greacă, iar de prin secolele X — XII, în regiunea carpato-dunăreană, limba slavonă, străine amîndouă de structura latin-populară a limbii române.

Analizînd structura fonetică, gramaticală și lexicală a limbii române, marele romanist german W. Meyer-Lübke scria, în 1930: *„Trăsăturile latine ale românei sînt chiar mult mai autentice decît ale celorlalte limbi romanice"* (*Rumänisch und Romanisch*, p. 35), iar lingvistul român Al. Graur, examinînd evoluția de astăzi a limbii române, constată că formele nelatine devin din ce în ce mai puțin utilizate, vocabularul românesc însușindu-și termenii necesari exprimării noțiunilor moderne ale vieții, societății și culturii, aproape exclusiv din limbile romanice apusene, în special din franceză. *„Totul demonstrează* — scrie el — *că evoluția recentă a apropiat și continuă să apropie româna de celelalte limbi romanice; tendințele moștenite din latină nu sînt anulate, în timp ce schimbările intervenite sub influența limbilor neromanice sînt, în general, superficiale și sînt eliminate de îndată ce se oferă ocazia"* (*La romanité du roumain*, 1965, p. 67).

Evoluția limbii române, din trecut și de astăzi, arată limpede că ea nu este mai puțin latină decît italiana, franceza, spaniola, portugheza sau oricare dintre limbile romanice, dovedind, în izolarea în care s-a format și dezvoltat, o impunătoare vitalitate și o mare putere productivă în conservarea latinității ei.

STRUCTURA LATINĂ A SINTAXEI ROMÂNEȘTI

Structura gramaticală, care cuprinde morfologia și sintaxa, este, alături de fondul principal de cuvinte, elementul hotărîtor pentru determinarea fizionomiei unei limbi din punctul de vedere tipologic sau istoric-genealogic.

Structura gramaticală a limbii române are caracter latin incontestabil, ea continuînd în mod neîntrerupt limba latină populară, timp de aproape 2000 de ani. Asupra acestui adevăr există astăzi un consens unanim în lingvistica română și universală.

Sintaxa limbii române a fost mai puțin studiată în trecut, spre deosebire de morfologie și lexic, care au fost cercetate mai îndelung și mai aprofundat.

Scanned with OKEN Scanner

Latinitatea morfologiei și a lexicului limbii române a fost mai ușor de studiat, deoarece unitățile morfologice, formele flexionare și cuvintele au un caracter mai concret și mai bine delimitat, pe cînd sintaxa, oglindă a mersului gîndirii, este mai abstractă, avînd un caracter complex și de mai mare diversitate. Totuși, sintaxa limbii române nu este mai puțin latină decît morfologia, dar libertatea și diversitatea construcțiilor sintactice românești, față de modelul latin, creează uneori aparențe false în sensul ipotezei unor influențe străine.

Se știe că sintaxa este studiul regulilor privitoare la îmbinarea cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în fraze. Aceste reguli sînt, în esența lor, în română, cele ale latinei populare. Părțile propoziției se exprimă în română, ca în toate limbile romanice, prin aceleași părți de vorbire ca în latină, iar ordinea obișnuită a cuvintelor în frază este, de asemenea, ca în latina populară: subiect, predicat și complement, spre deosebire de latina clasică, unde topica era liberă. Dar, de exemplu, în propozițiile latine, *lupus arguebat vulpem*, adică „lupul acuza vulpea", sau *Roma in Italia sita est*, adică „Roma este așezată în Italia", oricine își poate da ușor seama că construcțiile românești sînt la fel ca în latină.

Deosebirile de nuanță, nu de esență, încep în construcția frazelor. Se știe că latina clasică avea o construcție gramaticală complexă, ale cărei dificultăți de învățare sînt notorii; prima era corespondența timpurilor sau, după denumirea clasică, *consecutio temporum*, care consta în regulile folosirii verbelor la anumite timpuri, în propozițiile subordonate, față de timpul verbelor din propoziția regentă; a doua regulă consta în folosirea cazurilor, la substantive și adjective, după numeroasele prepoziții corespunzătoare.

Aceste reguli de bază ale frazei latine cu caracter fix și rigid, care constituiau atît soliditatea, dar și dificultatea latinei clasice, au suferit în latina populară și apoi în română, ca în toate limbile romanice, un accentuat proces de simplificare, în primul rînd de reducere a subordonatelor, cerut de nevoile societății, care nu mai era o aristocrație pedantă, ci o comunitate de oameni ai muncii, mai ales agricultori și păstori.

S-a creat, de asemenea, un sistem de conjuncții și locuțiuni conjuncționale din conjuncțiile latine, de felul: *ca să*, *pentru că*, *dacă*, *după cum*, care ușurează și nuanțează construcția frazelor.

Au avut loc și alte procese similare de simplificare și individualizare a sintaxei românești față de cea latină, ca de exemplu: întărirea conjunctivului față de infinitiv, simplificarea folosirii timpurilor la verbe, simplificarea folosirii cazurilor cerute de prepoziții și verbe, caracteristici esențiale ale sintaxei limbii române, tendință constatată încă în latina populară.

Unii lingviști străini, ca balcanologii Kristian Sandfeld sau G. Weigand, au susținut, cu bună credință, că anumite inovații din sintaxa

Scanned with OKEN Scanner

limbii române, ca dezvoltarea conjunctivului față de infinitiv, ar fi, alături de alte inovații din morfologie, ca de ex. postpunerea articolului sau întărirea genului neutru, o influență balcanică, urmare a conviețuirii noastre, în trecut, cu unele popoare balcanice. Lingviștii români, îndeosebi Sextil Pușcariu, au arătat însă că aceste aspecte specifice ale gramaticii românești s-au ivit încă în latina populară, aspecte pe care limba română le continuă și le dezvoltă în mod neîntrerupt.

La acest argument de natură istorică se adaugă și unul teoretic, anume că structura gramaticală este partea cea mai stabilă a oricărei limbi și cea mai rezistentă la pătrunderea elementelor străine.

Singura limbă care a avut o înrîurire asupra sintaxei românești, începînd din secolul trecut, a fost cea franceză, care a întărit, în construcția frazei românești, aspectul latin de claritate, simplitate și eleganță, proces la care a contribuit și adoptarea unui mare număr de neologisme franceze.

Influența franceză a fost posibilă prin înrudirea genetică a celor două limbi, ea însemnînd pentru limba română o accentuare a caracterului ei romanic, în speță a esenței ei latine.

STRUCTURA LATINĂ ȘI ROMANICĂ A VOCABULARULUI LIMBII ROMÂNE MODERNE

După o dezvoltare, de aproape două mii de ani, este firească întrebarea: *„care este structura vocabularului românesc de astăzi și ce urme au lăsat, în cuprinsul lui, experiența istorică parcursă și contactul cu alte popoare?“*, știut fiind că vocabularul este cel care oglindește, în mod nemijlocit, schimbările esențiale din evoluția societății și legăturile cu alte popoare.

O cercetare statistică, pe care am întreprins-o mai de mult, arată limpede care este compoziția istorică a vocabularului românesc de astăzi.

Am luat ca bază a cercetării noastre *Dicționarul limbii române moderne*, din 1958, care cuprinde circa 50 000 de cuvinte. Acestea se împart, după origine, în 76 de grupe, din care numai 14 grupe depășesc 1% și care definesc, propriu-zis, structura vocabularului românesc de astăzi: *cuvinte moștenite din latină*: 20% (tot numai 20% sînt cuvinte moștenite din latină și în franceză [1]), *împrumuturi din limbile slave*: 14%, *împru-*

[1] D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 34.

muturi din franceză: 38,42%, din *italiană*: 1,72%, *împrumuturi moderne din latină*: 2,39%, din *germană*: 1,77%, din *medio- şi neogreacă*: 2,37%, din *turcă*: 3,62%, din *maghiară*: 2,17% şi de *origine necunoscută*: 5,58%.

Adunate la un loc, cuvintele moştenite din latină, cu împrumuturile din limbile romanice (franceză şi italiană) şi cu împrumuturile moderne din latină reprezintă: 62,85% din vocabularul limbii române de astăzi.

Structura vocabularului unei limbi se demonstrează însă nu numai static, după numărul cuvintelor din dicţionar, ci mai ales dinamic, adică după frecvenţa lor în vorbire şi scris.

Pentru a stabili frecvenţa, după originea cuvintelor, în scrisul şi vorbirea curentă românească, am analizat pagina întîi din ziarul „Scînteia" (numărul din 28 decembrie 1958, care anunţa apariţia *Dicţionarului limbii române moderne*), cel mai răspîndit ziar românesc, obţinînd următoarele rezultate: *cuvintele moştenite din latină* reprezintă, ca frecvenţă: 62,46%, *împrumuturile slave*: 3,92%, cele din *franceză*: 19%, din *italiană*: 0,47%, *împrumuturile moderne din latină*: 3,20%, din *germană*: 1,02%, *nume proprii*: 5,11%.

Luate împreună, *cuvintele moştenite din latină* cu *împrumuturile din franceză* şi *italiană* (toate neologisme latine şi în aceste limbi) şi cu *împrumuturile moderne din latină* reprezintă ca frecvenţă: 86,45%, în ziarul românesc cel mai răspîndit astăzi.

Care este explicaţia persistenţei şi frecvenţei, aşa de ridicate, a cuvintelor moştenite din latină (care, ca număr, sînt în dicţionar, în română, ca şi în franceză, numai 20%)? [1]

Răspunsul la această întrebare este din cele mai firesti. Cuvintele moştenite din latină exprimă noţiunile de bază ale vieţii şi activităţii omeneşti.

Marea majoritate a cuvintelor din fondul principal lexical al limbii române, care nu s-au modificat de aproape două mii de ani, sînt latine (ca în oricare din celelalte limbi romanice) [2].

[1] D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 34.

[2] Din cuvintele moştenite din latină, care fac parte din fondul principal; verbe: *a se naşte* (nasco, -ere), *a creşte* (cresco, -ĕre), *a lucra* (lucrubo, -are), *a cîştiga* (castigo, -are), *a mînca* (manduco, -are), *a bea* (bibo, -ĕre), *a vedea* (video, -ēre), *a auzi* (audio, -ire), *a asculta* (ausculto, -are), *a înţelege* (intelligo, -ĕre), *a pricepe* (percipio, -ĕre), *a merge* (mergo, -ĕre), *a umbla* (ambulo, -are), *a pleca* (plico, -are), *a ajunge* (adiungo, -ĕre), *a întreba* (interoguo, -are), *a răspunde* (respondo, -ĕre), *a face* (facio, -ĕre), *a şedea* (sedeo, -ēre), *a sta* (sto, -are), *a scrie* (scribo, -ĕre), *a învăţa* (invitio, -are), *a trece* (traicio, -ĕre), *a uita* (oblito, -are), *a zice* (dico, -ĕre), *a spune* (expono, -ĕre), *a jura* (iuro, -are), *a crede* (credo, -ĕre), *a rîde* (rido, -ĕre), *a plînge* (plango, -ĕre), *a cînta* (canto, -are), *a fugi* (fugio, -ire), *a scăpa* (excapo, -ĕre), *a ara* (aro, -are), *a semăna* (semino, -are), *a săpa* (sappo, -are), *a culege*

Scanned with OKEN Scanner

Cum se explică prezența atît de masivă a cuvintelor de origine romanică (franceză, italiană, împrumuturi moderne din latină) *în vocabularul românesc de astăzi?*

La începutul culturii noastre moderne, cînd s-a simțit nevoia de cuvinte care să exprime noțiunile noi ale științei și civilizației, le-am luat din limbile care se potriveau mai bine structurii fonetice și morfologice a limbii române, mai ales din franceză, care se afla în fruntea civilizației moderne. Cuvintele împrumutate din această limbă, ca și cele din italiană și din latină, s-au adaptat atît de bine în limba română, încît ele par firești și sînt folosite azi de toată lumea, fără să se mai simtă originea lor. Procesul de împrumuturi din limbile romanice, în special din franceză, este și azi în plină desfășurare, mai ales în științele sociale și tehnice.

(colligo, -ĕre), *a treiera* (tribullo, -are), *a măcina* (manchino, -are), *a cerne* (cerno, -ĕre), *a mulge* (mulgo -ĕre), *a toarce* (torquo, -ĕre), *a țese* (texo, -ĕre), *a coase* (consuo, -ĕre), *a spăla* (experllavo, -are), *a se îmbrăca* (inbraco, -are), *a se dezbrăca* (disbraco, -are), *a se încălța* (incalcio, -are), *a se descălța* (discalcio, -are), *a vrea* (volio, -ĕre), *a putea* (poteo--ĕre), *a cere* (quero, -ĕre), *a da* (do, -are), *a fi* (fio, eri); noțiuni fundamentale: *foame* (fames), *sete* (sitis), *viață* (vivitia), *moarte* (mortem); nume referitoare la familie: *mamă* (mamma), *tată* (tatta), *frate* (frater), *soră* (soror), *unchi* (avunculus), *nepot* (nepotus), *văr* (verus), *cumnat* (cognatus), *mătușă*) (amita, cu sufixul ușă), *socru* (socrus), *soacră* (socra), *cuscru* (consocrus), *cuscră* (consocra), *ginere* (generem), *noră* (noror), *nun*(nonus), *nună* (nona), *fin* (filianus), *fină* (filiana); nume de ființe omenești: *om* (homo), *bărbat* (barbatus), *femeie* (familia); *fecior* (fetiolus), *fată* (feta); nume de însușiri fizice și sufletești: *bun* (bonus), *rău* (reus), *bătrîn* (betranus, din veteranus), *tînăr* (tenerus), *gras* (grassus), *gros* (grossus), *subțire* (subtilem), *înalt* (inaltus), *lung* (longus), *frumos* (formosus), *scurt* (excurtus), *surd* (surdus), *orb* (orbus); nume ale părților corpului: *cap* (caput), *țeastă* (testa), *păr* (pilus), *creier* (*crebrum, din cerebrum), *tîmplă* (*templa, din templum), *frunte* (frontem), *ochi* (oculus), *ureche* (oricla), *sprînceană* (*supercina), *geană* (*genna), *nas* (nasus), *nară* (narem), *față* (facia), *mustață* (*mustacea), *gură* (gula), *limbă* (lingua), *dinte* (dentem), *măsea* (maxilla), *barbă* (barbá), *falcă* (falcem), *piept* (pectus), *umăr* (humerus), *braț* (brachium), *cot* (cubitus), *mîna* (manus), *palmă* (palma), *deget* (digitus), *pumn* (pugnus), *unghie* (ungla, din ungula), *inimă* (anima), *pîntece* (panticem), *foale* (follem), *mațe* (mattia), *ficat* (ficatum), *fiere* (felem), *bășică* (vesica), *buric* (umbilicus), *coapsă* (coxa), *picior* (petiolus) *genunche* (genunculum), *pulpă* (pulpa), *călcîi* (calcaneus), *piele* (pellem), *os* (ossum), *sînge* (sangvis); numele animalelor, păsărilor și insectelor mai cunoscute: *cal* (caballus), *bou* (bovus din bos, bovis), *taur* (taurus), *armăsar* (admissarius), *iapă* (equa), *vacă* (vacca), *vițel* (vitellus), *vițea* (vitella), *oaie* (ovem), *berbece* (vervecem), *miel* (agnellus), *mioară* (agneliolla), *capră* (capra), *ied* (haedus), *lup* (lupus), *urs* (ursus), *vulpe* (vulpem), *cerb* (cervus), *iepure* (leporem), *porc* (porcus), *scroafă* (scrofa), *vier* (verres), *purcel* (porcellus), *purcea* (porcella), *găină* (gallina), *pui* (pullius), *pasăre* (passerem), *cuc* (cuccus), *rîndunea* (hirundunella), *grangur* (galgulus), *graur* (graulus), *vultur* (vultur, vulturis), *muscă* (musca), *albină* (alvina), *viespe* (vespa), *țînțar* (zanzalus), *purice* (pulicem), *păduche* (peduculus), *vierme* (vermem), *pește* (piscem), *șoarece* (soricem), *șarpe* (serpens); numele plantelor de cîmp, de pădure și de grădină cele mai cunoscute: *pom* (pomus), *poamă* (poma), *floare* (florem), *frunză* (frondia), *măr* (melum), *păr* (pirum), *prun* (prunus), *cireș* (ceresius), *nuc*

Scanned with OKEN Scanner

TERMINOLOGIA ROMÂNEASCĂ A PĂDURII

Alături de munte și strîns legată de el, pădurea a fost un cadru esențial de viață pentru poporul român de-a lungul mult încercatei lui istorii. Prin retragerea la munte, de care au vorbit mult istoricii noștri mai vechi, mai ales pentru secolele nesigure de la începuturile istoriei noastre, trebuie să înțelegem retragerea în păduri, care acopereau munții, dealurile și șesurile țării noastre în proporții mult mai mari decît astăzi. „*Codrul, frate cu românul*" nu este o expresie figurată, ci o realitate istorică obiectivă, căci pădurea a fost, pentru român, loc de refugiu în vremuri de restriște, de adăpost și de viață.

Acest rol hotărîtor al pădurii în viața poporului român a fost scos în evidență convingător de către acad. Constantin C. Giurescu,

(nucus), *arbore* (arborem), *fag* (fagus), *carpen* (carpenus), *paltin* (platanus), *jugastru* (iugastrus), *fragă* (fraga), *mure* (muria), *burete* (boletem), *alună* (abellona), *grîu* (granum), *secară* (sicala), *orz* (hordeum), *mei* (milicem), *cînepă* (canepa), *in* (linum), *iarbă* (herba), *trifoi* (trifollium), *fîn* (foenum), *paie* (pallia), *lemn* (lignum); numele alimentelor de bază: *pîine* (panem), *făină* (farina), *aluat* (*allevatum), *carne* (carnem), *lapte* (lacte), *friptură* (*frictura), *untură* (unctura), *legumă* (legumen), *ceapă* (caepa), *varză* (viridia), *ridiche* (radicla), *micre* (mele), *vin* (vinum), *apă* (aqua); nume referitoare la natură: *țară* (terra), *pămînt* (pavimentum), *cer* (coelum), *soare* (sole), *lună* (luna), *stea* (stella), *luceafăr* (luciferus), *cîmp* (campus), *șes* (sessum), *vale* (vallem), *munte* (montem), *mare* (mare), *riu* (rivus), *nor* (nubilus), *ploaie* (pluvia), *tunet* (tonitum), *fulger* (fulgerus), *vînt* (ventus), *cald* (calidus), *frig* (frigus), *ger* (gelum), *nea* (nivem), *gheață* (glacia), *umed* (humidus), *ud* (udus), *seceta* (sicita); — nume în legătură cu locuința și cu obiectele casnice: *casă* (casa), *ușă* (ostia), *cheie* (clavem), *a închide* (includo, -ere), *a deschide* (discludo, -ere), *a încuia* (incuneare), *a descuia* (discuneare), *perete* (parietem), *treapta* (traecta), *fereastră* (fenestra), *masă* (mensa), *scaun* (scamnum), *lingură* (lingula), *cuțit* (*cotitus), *furculiță* (furca, cu suf. -iță), *vas* (vassum), *cală* (olla), *urcior* (urceolus), *foc* (focus), *scînteie* (scintilla), *a aprinde* (aprehendo, -ere), *a stinge* (stinguo, -ere), *a arde* (ardo, -ere), *a fierbe* (ferveo, -ĕre), *a frige* (frigo, -ere), *a coace* (coquo, -ere), *curte* (*curtem), *poartă* (porta), *fîntînă* (fontana), *găleată* (galleta), *ulcea* (ulceolla), *car* (carrus), *jug* (iugum), *sapă* (sappa), *furcă* (furca), *secere* (sicilem), *secure* (securem), *cui* (cuneum), *ac* (accus), *foarfece* (forficem), *lînă* (lana), *pănură* (pinnula); nume de noțiuni referitoare la natură, timp, loc și mod: *zi* (dies), *noapte* (noctem), *lumină* (lumina), *dimineață* (demane, cu suf. -iță), *seară* (sera), *amiază* (ad mediam diem), *an* (annus), *săptămînă* (septimana), *lună* (luna), *primăvară* (primavera), *vară* (vera), *toamnă* (autumne), *iarnă* (hiberna), *aici* (ad hicce), *acolo* (eccum, [*i*]lloc), *aproape* (ad prope), *sus* (sursum), *jos* (deorsum), *înăuntru* (in ad-intro), *afară* (ad foras), *bine* (bene), *rău* (reus), *repede* (rapidus), *încet* (inquietus), *greu* (grevus, din grevis), *ușor* (leviusolus), *mult* (multus), *puțin* (*putinus), *tare* (talem), *moale* (mollem), *foarte* (forte); — numele de culori: *alb* (albus), *negru* (nigrus), *galben* (galbenus), *roșu* (rosseus), *albastru* (albastrus), *verde* (viridis); numele zilelor săptămînii: *luni* (*lunis, din lunae dies), *marți* (Martes dies), *miercuri* (Mercurii dies), *joi* ([dies] Jovis), *vineri* (Veneris [dies]), *sîmbătă* (*sabata [dies] din sabatum), *duminică* ([dies] dominica) ș.a.

Scanned with OKEN Scanner

în lucrarea lui impunătoare *Istoria pădurii românești. Din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, apărută în anul 1976.

Deoarece despre această erudită lucrare, de mare importanță pentru cunoașterea istoriei, etnografiei, economiei și civilizației românești, în general, s-a mai vorbit, deși nu îndeajuns în raport cu valoarea ei, ne vom mărgini să arătăm care a fost reflexul în limba română a îndelungatei simbioze istorice între pădure și viața poporului român.

Ca dovadă a vechimii și statorniciei noastre pe aceste locuri, în pădurile de pe munți, dealuri și de la șes, stau mărturie numeroasele denumiri legate de realități ale pădurii. *Brad, gorun, mugure, sîmbure* și, probabil, *stejar* sînt cuvinte dacice. Marea majoritate a cuvintelor legate de realități din păduri sînt însă latine. Însuși cuvîntul *pădure* e din latinul popular *padule*, *codrul* e latinul *quadrum*, *lemn* e latinul *lignum*, *arbore* e latinul *arbor-is*, *fagul* e *fagus*, carpenul e *carpinus*, *mesteacăn* e *masticinus*, *arinul* e *alinus*, *salcie* e *salicem*, *cornul* e *cornus*, *plopul* e *ploppus*, *frasinul* e *fraxinus*, *paltinul* e *paltinus*, *ulmul* e *ulmus*, *socul* e *soccus*.

Tot latine sînt numele părților arborelui: *rădăcină* e latinul *radicina*, *trunchi* e *trunculus*, *scoarță* e latinul *scortea*, *ram* e latinul *ramus*, *sămînță* e latinul *sementia*, *frunză* e latinul *frondia*.

Colectivele de arbori cu sufixul *-et* sînt tot latine: *făget, cornet, alunet, arinet* ș.a.

Cuvinte de origine slavă, legate de pădure, sînt puține; *crîng, dumbravă, poiană, bucovină* (pădure de fagi), *zăvoi* sînt cele mai cunoscute.

Marea pondere a pădurii în viața poporului român a influențat puternic toponimia românească, adică numele de așezări omenești. Numiri ca *Făget, Păltiniș, Mestecăniș, Periș* sînt răspîndite în toată țara.

Multe nume de persoane se trag, de asemenea, de la realități ale pădurii, de la nume de arbori sau de la nume de animale și păsări de pădure: *Codru, Arbore, Creangă, Frasin, Tufescu, Căprioară, Lupu, Ursu, Cerbu, Vulpe, Iepure, Cucu, Corbu, Vultur, Sturzu* ș.a.

Numele de diferite categorii, ca cele înșirate, arată elocvent că viața românească a fost strîns legată de realitățile pădurii și de vietățile ei din cele mai vechi timpuri, cînd pădurea ne-a servit de adăpost, hrană și apărare.

De aceea, pădurea este încă un document inconstestabil al stabilității, permanenței și continuității poporului român pe aceste locuri și o parte constitutivă a vieții lui, oglindită în limbă.

Scanned with OKEN Scanner

NUMELE AGRICOLE ROMÂNEȘTI

Cu excepția lunilor de iarnă, în toate celelalte anotimpuri ale anului lucrările agricole sînt în toi. Pe lîngă însemnătatea lor economică evidentă, aceste lucrări prezintă și un interes lingvistic pentru oricine se întreabă: cît de vechi sînt și de unde provin, în limba română, numirile diferitelor lucrări, unelte, animale și plante agricole?

Numele românești ale lucrărilor, uneltelor, animalelor și ale principalelor plante agricole sînt vechi, ca și poporul român, ele constituind încă o dovadă a statorniciei și continuității lui neîntrerupte — din epoca daco-romană pînă astăzi — pe locurile în care ne aflăm.

De la vechii băștinași ai acestor locuri — daco-geții — ne-au rămas termenii: *moșie* „proprietate, în cîmp, provenită de la moși" și *strămoș*, formație din același cuvînt, cu prefixul *stră-* (din latinul „extra-"), *mazăre* și, probabil, *mălai*.

Cei mai mulți termeni agricoli esențiali îi avem moșteniți de la romani: *cîmp* (din latinul „campus"), *a ara* (din „arare"), *a săpa* (din „sappare"), *a semăna* (din „seminare"), *sămînță* (din „sementia"), *a secera* (din „sicilare"), *a treiera* (din „tribulare") *a culege* (din „colligere"), a *măcina* (din „machinare"), *a cerne* (din „cernere"). Sînt moștenite din latină nume de unelte agricole importante: *seceră* (din „sicilem"), *sapă* (din „sappa"), *furcă* (din „furca"), *ciur* (din „cribrum"), ca și numele principalelor plante agricole: *grîu* (din „granum"), *secară* (din „sicalem"), *orz* (din „hordeum"), *spic* (din spicus), *pai* (din „palium"), *mei* (din „milium"), *in* (din „linum"), *cînepă* (din latinul popular „canepa"), *legumă* (din latinul „legumen"), *ceapă* (din latinul „cepa"), *ridiche* (din latinul „radicula"), *varză* (din latinul „viridia"), *viță-de-vie* (din cuvintele latine „vitia" și „vinea"), din care se face *vin* (din latinul „vinum"). Moștenite din latină sînt, de asemenea, numele animalelor cu care se lucrează *pămîntul* (din latinul „pavimentum"): *bou* (din latinul „bovus"), *vacă* (din latinul „vaca"), *cal* (din latinul „caballus"), *iapă* (din latinul „equa"), cu care *se ară, se seamănă* și *se strînge* (din latinul „stringere") recolta de pe cîmp. Tot moștenite de la romani sînt cuvintele *oaie* (din latinul „ovem"), *berbec* (din latinul „vervex"), *miel* (din latinul „agnellus"), *mioară* (din latinul „agneliola"), care ne dau *lînă* (din latinul „lana"), oaia dînd și *lapte* (din latinul „lacte"), din care se face *caș* (din latinul „caseum") și *brînză*, cuvînt, probabil, daco-getic. Sînt, de asemenea, moștenite de la romani cuvintele *porc* (din latinul „porcus"), *vier* (din latinul „veres"), *scroafă* (din latinul „scrofa"), *purcel* (din latinul „porcellus") și *purcea* (din latinul „porcella"), care ne dau *carnea* (din latinul „carnem").

Scanned with OKEN Scanner

Dar limba română și-a format termeni agricoli și din resursele lexicale latine proprii: *arătură* de la „ara", *semănătură* de la „semăna", *bucate* de la „îmbuca" (din latinul „inbuccare"), *porumb* de la numele păsării cu acest nume — știuletele semănînd cu corpul *porumbelului* (din latinul „palumbus"), *păpușoi* de la „păpușă" (din latinul „papa"), cu sufixul *-ușoi* — știuletele fiind învelit în foi ca o „păpușă" țărănească de pe vremuri, *usturoi* de la „a ustura" (din „ustulare"), *ardei* de la „arde" (din latinul „ardere"), *roșie* și *vînătă* de la culoarea acestora, cînd sînt coapte.

Prin contactul cu popoarele vecine ne-am îmbogățit, cu timpul, terminologia agricolă. De la popoarele slave vecine am luat nume noi de unelte și de plante: *plug* (în limbile slave din germanul *pflug*), care a înlocuit pe latinul *aratrum*, păstrat, pînă astăzi, în dialectul aromân, *coasă*, *lopată*, *greblă*, *snop*, *claie*, *căpiță*, *stog*, *ogor*, *ovăz*, *sfeclă*, *hrișcă* *praz* ș.a., dar românii le-au dat, la rîndul lor, acestora, termeni ca: *mălai*, *păpușoi*, *mămăligă*, *brînză*, *urdă*, *carne*, *ceapă* ș.a.

De la maghiari am luat: *holdă*, *mohor*, *jip* și *șopron*, iar ei de la noi, printre altele, *plăcintă* și *urdă*. Sînt din germană cuvintele *cartof* și *șură*; *bostan*, *dovleac* și *hambar* sînt din turcă; *fasole* și *salată* sînt din neogreacă, dar aceste împrumuturi, mai tîrzii, sînt secundare, esențialul vocabularului agricol românesc fiind moștenit din latină și atestînd vechimea și durabilitatea activității agricole și continuitatea, pe aceste locuri, a poporului român, de la formarea lui pînă astăzi.

În zilele noastre, cînd producția agricolă este dominată de mijloacele mecanizate și de forme de organizare socialistă, a fost firesc să se adauge o terminologie specifică, corespunzătoare tehnicii și organizării noi: *tractor*, *combină*, *cooperativă agricolă*, *erbicide*, *ferme*, *sere*, *solarii*, *zootehnie* ș.a. — toți acești termeni fiind luați, ca în multe alte limbi, din franceză, deci tot dintr-o limbă neolatină, asimilarea lor, în limba română, fiind ușoară, firească, datorită originii comune a celor două limbi. Numele latine moștenite ale principalelor noțiuni agricole au rămas însă în uz, fără să se simtă nevoia înlocuirii lor.

NUMELE ROMÂNEȘTI ALE PĂSĂRILOR

În sfera domestică și în activitatea de toate zilele a poporului român, o largă participare o au păsările domestice și sălbatice, acestea din urmă numite de el și „păsările cerului". Constituind un element organic al vieții, fie utilitar, fie ca parte a naturii înconjurătoare, ele și-au găsit reflectare în folclor, ca și în literatura cultă, unde sînt frecvent evocate,

Scanned with OKEN Scanner

semnificînd legătura apropiată sau simbolică a poporului român cu aceste vieţuitoare. Unul dintre folcloriştii noştri de seamă, Simion Florea Marian, a arătat, în lucrarea, astăzi clasică, apărută acum o sută de ani, *Ornitologia poporană română* (2 volume, 1883), larga participare a păsărilor în folclorul românesc. Expresiile proverbiale: *„ager ca vulturul"*, *„fudul ca păunul"*, *„umflat în pene ca un curcan"* *„hrăpăreţ ca uliul"* ş.a. semnifică îndelungata familiarizare a poporului român cu lumea păsărilor şi cunoaşterea esenţială a caracterului lor.

Dacă sub raport ştiinţific, păsările de la noi au fost studiate de savanţi naturalişti, ca Paul Lichiardopol, în *Despre ornitologia română* (1903), Robert Ritter von Dombrowski, în *Ornis Romaniae* (1912), Ion Simionescu, în *Fauna României* (1938), Mihai C. Băcescu, în *Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului român* (1960) ş.a., sub raport lingvistic, ele n-au fost cercetate cu atenţie specială.

Numele generic de *pasăre* este moştenit din latină: *passer, passeris*. Orice pasăre are corpul acoperit cu *pene* (din latinul *pinna*), are *aripi* (din latinul *alepa*), cu care *zboară* (din latinul *exvolare*), are *creastă* (din latinul *crista*), *cioc* (cuvînt traco-daco-getic, comun românei cu albaneza, urmaşă a limbii trace), *ghiare* (cuvînt de origine necunoscută, probabil, şi el traco-daco-getic), *guşă* (din latinul *geusiae*), *coadă* (din latinul *coda*). Toate păsările îşi fac *cuib* (din latinul *cubium*), fac *ouă* (din latinul *ovo, ovare*), scot *pui* (din latinul *pullius*) şi cîntă (din latinul *canto, cantare*).

Dintre păsările de curte, cele mai numeroase sînt *găinile* (din latinul *gallina*) şi *raţele* (cuvînt comun cu albanezul *rosë*, deci de probabilă origine traco-daco-getă). *Clocă*, forma cea mai populară a cuvîntului, este un onomatopeic, de la sunetul pe care îl scoate, cînd îşi chiamă puii. Forma *cloşcă* este din bulgarul *kločka*, iar *cocoş* din bulgarul *kokoš*. *Gîscă* este din bulgarul *găska* şi *curcă*, din bulgarul *kurka*. *Păun* este moştenit din latinul *pavo, pavonis*.

Numele aşa-ziselor „păsări ale cerului" sînt predominant moştenite din latină: *cucul*, din latinul *cuccus*, *mierla*, din latinul *merula*, *sturzul*, din latinul *turdus*, *graurul*, din latinul *graulus*, *grangurul*, din latinul *galgulus*, *pupăza*, din latinul *upupa*, cu sufixul *-ză*, *turturica*, din latinul *turturella*, *rîndunica*, din latinul *hirundunella*, *porumbelul*, din latinul *palumbus*, *corbul*, din latinul *corvus*, *vulturul*, din latinul *vultur, -ris*, *codobatura*, din latinul *codobatula*. Cuvintele: *cioară*, *ghionoaie* şi *barză*, existente şi în albaneză, sub formele *sorrë*, *gjon* şi *bardh, bardhë*, ultimul însemnînd „alb, albă", sînt de probabilă origine traco-daco-getă. *Vrabie* este din vechiul slav *vrabiĭ*, *lăstun*, din vechiul slav *lastunŭ*, *lebădă*, din vechiul slav *lebedĭ*, *stîrc*, din vechiul slav *strŭkŭ*, *bîtlan*, din bulgarul *bătlan*, *dropie*, din bulgarul *droplja*, *prepeliţă*, din bulgarul *prepelica*. *Pajură* este acelaşi cu ucraineanul *pažera*. *Şoimul* este din maghiarul

Scanned with OKEN Scanner

solyom și *uliul*, din maghiarul *ölyü*. *Cinteză*, *erete* și *sitar* sînt cuvinte de origine necunoscută.

Păsările exotice, relativ tîrziu cunoscute de români, au nume împrumutate de la popoarele romanice: *papagal*, din italianul *papagalio*, *pinguin*, din francezul *pingouin*, *pelican* din francezul *pelican*, *albatros*, din francezul *albatros*.

Multe dintre „păsările cerului" au nume formate în limba română: *găinușă*, de la „găină", *privighetoare*, de la „a priveghia", *ciocănitoare*, de la „a ciocăni", *pițigoi*, de la „a pițiga" (a scoate sunete subțiri, ascuțite), pe care *Dicționarul limbii române moderne* îl pune în legătură cu italianul „pizzicare" (ceea ce indică o origine latină a verbului românesc din care s-a format numele păsării respective), *pescăruș*, de la „pescar", *codroș*, de la „coadă și roșu", *cocostîrc*, contaminare între „cocor" și „stîrc". *Huhurez* e de la verbul onomatopeic „a huhura", iar *bufniță*, din interjecția onomatopeică „buf!"

Faptele înșirate mai sus demonstrează, cu evidență, că numele celor mai răspîndite păsări de la noi sînt moștenite din latină și formații românești, ca și numele părților corpului lor și ale principalelor acțiuni legate de viața lor.

VOCABULAR AL LIMBII ROMÂNE DINTRE SECOLELE X-XVI

Dacă cel mai vechi document datat de limbă veche românească este binecunoscuta *Scrisoare a lui Neacșu* din Cîmpulungul-Muscelului, de la 29—30 iunie 1521, nu înseamnă că înainte nu s-a scris în românește. La o asemenea concluzie au ajuns toți istoricii limbii române de pînă acum. Una dintre dovezile existenței scrisului românesc înainte de această dată o constituie numeroasele cuvinte, denumind realități locale, și construcțiile sintactice românești din scrierile și documentele slavone, latine medievale, grecești, ungurești și turcești, anterioare secolului al XVI-lea, descoperite în țara noastră. Asupra acestora a atras atenția, încă în secolul trecut, slavistul vienez Franz Miklosich, apoi B.P. Hasdeu și Ioan Bogdan, iar, mai tîrziu, O. Densusianu, S. Pușcariu, P. P. Panaitescu, Grigore Nandriș, M. Costăchescu, Al. Rosetti, E. Petrovici, Damian P. Bogdan, I. C. Chițimia, precum și slaviști ruși și sovietici, ca Iuri Venelin, A.I. Iațimirski, S.B. Bernstein, lingvistul ucrainean E. Kalužniacki, lingvistul bulgar Liubomir Miletici ș.a.

Reluînd problema, într-un cadru larg filologico-istoric, și ținînd seama de contribuțiile recente, în acest domeniu, datorită unor slaviști

Scanned with OKEN Scanner

români din generația medie și tînără: Lucia Djamo-Diaconiță, Olga Stoicovici, Maria Osman-Zavera, Elena Lința, Mihai Mitu, Dan Horia Mazilu, Crina Decusară-Bocșan ș.a., eruditul slavist G. Mihăilă, profesor la Universitatea din București, a elaborat o lucrare de sinteză, intitulată *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. al X-lea — începutul sec. al XVI-lea)*, apărută în „Editura enciclopedică română" (1974, 346 p.). Sub acest titlu tehnic, G. Mihăilă relevă o perioadă importantă din cultura noastră, avînd multiple aspecte semnificative.

Dicționarul cuprinde 628 de cuvinte românești, care încep din secolul al X-lea, atingînd cea mai mare frecvență în secolul al XV-lea, cînd presiunea limbii române asupra celei slavone, dominante, la noi, în actele cancelariei domnești și în biserică, devine tot mai accentuată.

Compoziția etimologică a cuvintelor este revelatoare pentru structura de atunci a vocabularului limbii române. Din cele 628 de cuvinte, 207 sînt moștenite din latină, 24 din substratul daco-getic și 185 sînt derivate pe teren românesc. Grupele menționate, care țin direct de structura genetică a limbii române, formează, împreună, 421 de cuvinte adică mai mult de două treimi. Restul de 207 se împart, după origine, în 14 grupe, dintre care cea mai mare grupă o formează cuvintele din diferitele limbi slave vecine: 129, restul, în număr infim, fiind grecești, latine medievale, unguresti, săsești și turcești, iar 30 de origine necunoscută.

Un alt aspect pe care-l relevă dicționarul lui G. Mihăilă este apropierea mare a limbii secolelor X—XVI de cea din secolele următoare și de limba populară de astăzi, deci o stare asemănătoare, ca evoluție și diferențiere față de latină, cu a celorlalte limbi romanice. Iată cîteva exemple: *alb, albie, arbure, aspru, bade, baci, bălan, baltă, ban, bălaur, bărbat, capră, căldărușă, cămară, căpăstru, cărare, ceapă, cetate, cimbru, ciocîrlie, deal, dîmb, drac, drag, dulce, dumbravă, mohorît, moldovean, morariu, moș, muncel, munte, murg, mușat, murmînt* ș.a. Majoritatea cuvintelor sînt ca cele de azi, ceea ce dovedește nu numai vechimea lor în forma actuală, ci mai ales presupunerea că textele în care sînt atestate au fost scrise la noi, de către români.

Structura vocabularului românesc din secolele X—XV este aproape identică cu cea din secolele XVI—XVII, pe care au cercetat-o C. Dimitriu, în lucrarea *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești. Studiu statistic* (Ed. Junimea, 1973) și Florica Dimitrescu, în *Contribuții la istoria limbii române vechi* (Ed. didactică și pedagogică, 1973).

Pentru cunoașterea istoriei limbii române, importanța dicționarului întocmit de G. Mihăilă se impune de la sine. El lărgește orizontul cu-

Scanned with OKEN Scanner

noașterii într-un domeniu puțin cercetat, sugerînd noi căi de investigație cercetărilor lingvistice slavo-române. Treptat, istoria limbii române dinainte de secolul al XVI-lea nu va mai constitui o zonă necunoscută, ci un teren cu mai multe certitudini decît pînă acum. Lucrarea lui G. Mihăilă este o lumină și o călăuză în această direcție fertilă de cercetare.

VOCABULARUL VECHI ROMÂNESC

Folosirea metodei statistice în cercetările lingvistice este veche la noi. Ea a fost folosită, pentru întîia oară, acum un secol, de către B.P. Hasdeu, nu numai pe plan național, ci chiar european. Hasdeu s-a mărginit însă la aplicarea statisticii la un număr redus de texte, care l-au ajutat totuși să stabilească un principiu fundamental în lingvistică, anume că valoarea și importanța unui cuvînt constau în circulația lui, adică în frecvența sau folosirea lui cît mai deasă de către vorbitori. Era principiul, astăzi consacrat, *al „circulației cuvintelor"*, formulat de el, printre cei dintîi lingviști din lume, fiind o confirmare modernă a intuiției mitropolitului Simion Ștefan din *Prefața Noului Testament de la Alba-Iulia* din 1648: *„bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate țările, așia și cuvintele acelea sînt bune carele le înțeleg toți"*.

Metoda statistică a fost aplicată apoi la opere întregi pentru a se determina cu precizie structura etimologică și frecvența vocabularului românesc. Personal, am analizat statistic etimologia cuvintelor din două lucrări importante: *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"* din 1931 de I.A. Candrea și *Dicționarul limbii române moderne*, din 1958, iar frecvența lor din poeziile (antume) ale lui Eminescu și din ziarul „Scînteia" (*Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 29—45). Alți cercetători, ca Gh. Bolocan și V. Șuteu, au făcut cercetări similare pentru publicistica noastră contemporană, iar un colectiv condus de G. Istrate, pentru romanul *Baltagul* de Mihail Sadoveanu.

Toate aceste analize ale compoziției etimologice a vocabularului românesc și a frecvenței cuvintelor au cuprins numai texte din perioada modernă a limbii române, care a cunoscut o evidentă *„modernizare"* în această perioadă. Iată însă că, nu de mult, un tînăr și harnic cercetător ieșean a întreprins o cercetare similară pentru limba română veche. Este vorba de lucrarea lui C. Dimitriu: *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești. Studiu statistic* (Ed. „Junimea", 1973). Scrupulosul lingvist ieșean a ales zece cărți vechi românești, dintre cele mai

Scanned with OKEN Scanner

reprezentative din secolele XVI și XVII, stabilind numărul de cuvinte, etimologia și circulația lor. Textele alese sînt: *Codicele Voroneţean*, *Psaltirea Voroneţeană*, *Psaltirea Scheiană*, *Tetraevanghelul*, *Liturghierul* și *Cazania a doua* ale lui Coresi, *Palia de la Orăştie*, *Cazania lui Varlaam*, *Pravila Moldovei* și *Îndreptarea legii*. Interesul cercetării sporește prin compararea rezultatelor stabilite cu cele obținute de ceilalți cercetători ai operelor moderne menționate mai sus.

Fiind vorba de texte, mai ales religioase, și de o epocă în care influența limbii slavone era puternică la noi — cele zece opere cercetate sînt în majoritate traduceri din slavonă —, s-ar putea presupune că vocabularul acestor opere este mai puțin latin decît vocabularul nostru modern. Studiul lui C. Dimitriu scoate însă statistic în evidență că vocabularul vechi românesc era tot atît de latin cum este cel actual. Există totuși o deosebire, dar nu esențială. În vocabularul vechi românesc era predominant elementul latin moștenit și cel format din acesta, pe teren românesc, pe cînd în cel actual se remarcă o mare creștere a împrumuturilor neolatine, de la 1%, în secolele trecute, la peste 40% astăzi (38, 42% neologisme latine din franceză, 1,72% din italiană, și 2,39% neologisme din latină, în *Dicționarul limbii române moderne*, cu o circulație, în „Scînteia", de 21,67%). Creșterea elementelor neolatine s-a făcut în detrimentul elementelor slave (care au scăzut la 5—6%, în epoca modernă), a celor turcești, neogrecești, ungurești și de alte origini. Cuvintele moștenite din latină și cele formate pe teren românesc sînt, după cercetarea autorului: 77,39%, ceea ce formează patru cincimi din totalitatea vocabularului celor zece lucrări, cu o frecvență de 90%, iar elementele nelatine, 20% ca elemente de vocabular, au o frecvență de 10%. Proporția este aproape la fel cu cea stabilită fugitiv de Hasdeu și apoi cu cea stabilită de noi pe baza dicționarului lui I. A. Candrea, a *Dicționarului limbii române moderne*, a poeziilor (antume) ale lui Eminescu, a ziarului „Scînteia" și cu cea stabilită de colectivul ieșean pentru *Baltagul* lui Sadoveanu. Concluzia autorului este limpede: *„Vocabularul limbii române vechi din textele cercetate este tot atît de romanic [adică de latin] ca și vocabularul limbii române moderne"* (p. 206).

Degajată din bogatele și minuțicasele analize statistice ale autorului, concluzia aceasta este foarte prețioasă, atît pentru lingviști, cît și pentru toți cercetătorii culturii noastre vechi. Ea dovedește, prin fapte evidente, structura esențial latină a vocabularului românesc și persistența ei în timp.

Statistica lui C. Dimitriu mai evidențiază o trăsătură importantă a vocabularului românesc. Vocabularul vechi era mai sărac, dar frecvența cuvintelor era mai mare. În epoca veche, unul și același cuvînt se repetă de șase ori mai des ca în epoca modernă, ceea ce dă impresia

de monotonie, prin revenirea prea deasă a aceloraşi cuvinte şi forme de exprimare, pe cînd limbajul modern este mai atrăgător prin marea lui varietate şi prospeţime.

MIC DICŢIONAR AL LIMBII ROMÂNE

Activitatea lexicografică, pentru marile mase, a fost foarte intensă, la noi, în ultimele trei decenii. Într-o perioadă scurtă, din 1955 încoace, au apărut numeroase dicţionare explicative şi cu indicarea etimologiei cuvintelor, de sinonime, enciclopedice, de terminologie tehnico-ştiinţifică, bilingve şi plurilingve, mai multe decît în tot trecutul lingvisticii noastre.

Dacă ne referim numai la dicţionarele explicative ale limbii române, ele sînt calitativ şi cantitativ remarcabile. Menţionăm, mai întîi, *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, în patru volume (1955—1957), care cuprinde circa cincizeci de mii de cuvinte ale limbii literare, cu explicarea sensurilor, însoţite de citate din operele celor mai de seamă scriitori români, dar fără etimologia cuvintelor. Al doilea, formă prescurtată a celui dintîi, *Dicţionarul limbii române moderne* (1958), este prevăzut cu etimologia cuvintelor, dar fără citate, avînd în schimb ilustraţii ale noţiunilor şi cuvintelor explicate. Apărut într-un singur volum, deci mai uşor de mînuit, acesta s-a bucurat de o largă răspîndire, fiind editat în sute de mii de exemplare. Deoarece amîndouă aceste dicţionare nu cuprind multe din neologismele limbii române actuale, s-a elaborat un *Dicţionar de neologisme* (1961), de către Florin Marcu şi Constant Maneca, avînd şi acesta o largă răspîndire (ediţia a treia se află sub tipar). Pe baza dicţionarelor de mai sus şi a unui nou efort de modernizare a genului, au apărut, între 1961—1966, *Dicţionarul enciclopedic român*, în patru volume, urmat, în 1972, de *Mic dicţionar enciclopedic* într-un volum, tip „Micul Larousse", cuprinzînd, în prima parte, cuvintele curente ale limbii noastre, iar, în a doua parte, scurte notiţe biografice de personalităţi, române şi străine, numiri geografice, evenimente istorice etc. Menţionăm, de asemenea, ca îngrijit redactat, *Dicţionarul de sinonime*, elaborat, sub redacţia profesorului universitar Gh. Bulgăr, de un colectiv de tineri lexicografi, compus din A. Constantinescu, Gh. Constantinescu (Dobridor), Val. Curticeanu, V. Diaconescu, Fl. Ghinescu, I. Littera, I. Manole, A. Marcus, Gh. Părnuţă, Al. Popescu, Gh. Rădulescu, A. Tănăsescu, O. Tunsoiu şi M. Ţeţu.

Existenţa acestor dicţionare, larg folosite, nu excludea, ba chiar făcea necesară, elaborarea unui dicţionar pentru elevi şi studenţi, apă-

Scanned with OKEN Scanner

rut în 1974, sub titlul *Mic dicționar al limbii române*. El se datorește unor lexicografi experimentați, Vasile Breban și Ana Canarache, care au lucrat și la primele două dicționare menționate, elaborate, primul, în cadrul Institutelor de lingvistică din București și Cluj-Napoca, iar al doilea, în cadrul Institutului de lingvistică din București.

Mic dicționar al limbii române, care a folosit fertil experiența pozitivă a dicționarelor explicative anterioare, se remarcă prin două caracteristici, care îi conferă autoritate: cuprinde lexicul fundamental contemporan al limbii române, inclusiv neologismele, și prin calitatea excepțională a definițiilor: esențiale, concentrate și limpezi.

Dintre neologismele larg folosite în critica literară actuală, găsim bine definite pe cele mai numeroase, dar lipsesc totuși termeni, ca: *acurateță, aleatoriu, alert, calofil, fastidios, insolit, sagacitate* ș.a., des întîlniți în scrisul literar curent.

Ca exemplu de definiție concisă și esențială, menționăm pe cea a diticilului *estetică*: *„știință care studiază legile artei, problemele referitoare la esența artei sau la metodele creației artistice"*, definiție cuprinzătoare și clară, față de cele complicate pe care le găsim, pentru termenul respectiv, în alte dicționare. Astfel de exemple de lexic neologistic, bine explicate în lucrare, impun *Micul dicționar al limbii române* printre operele reușite ale lexicografiei românești, destinate cercului larg și pasionat al cititorilor, pe care îl constituie mai ales elevii și studenții noștri.

S-a spus demult, în mod paradoxal, dar pe bună dreptate, că *dicționarele și enciclopediile au privilegiul de a fi incomplete*. În adevăr, *Dicționarul* elaborat de Vasile Breban și Ana Canarache poate avea unele omisiuni sau unele explicații mai puțin clare, dar numărul acestora este mult prea mic față de părțile lui pozitive.

Mic dicționar al limbii române este una din pietrele de temelie ale culturii tineretului din toate tipurile noastre de școli, care dispune acum de un instrument atît de eficace de inițiere în folosirea limbii naționale corecte, exacte și unitare. Dacă apreciem o lucrare nu numai după originalitatea ei cu orice preț, ci după utilitatea ei certă pentru ridicarea culturală a maselor, *Dicționarul* de față este o lucrare lexicografică binevenită și necesară, care se recomandă, prin sine, tuturor.

ÎN JURUL UNUI NOU DICȚIONAR AL LIMBII ROMÂNE

Lexicografia noastră a înregistrat o realizare nouă, ce se impune a fi subliniată: *Dicționarul explicativ al limbii române* (Ed. Academiei, 1975, 1049 p.). Fiind cea mai recentă lucrare de acest gen, firește că

Scanned with OKEN Scanner

e mai completă, fiindcă a beneficiat de efortul și experiența în materie, care a precedat-o. În adevăr, nu se putea realiza un dicționar de felul celui de față, dacă nu existau lucrări similare anterioare, pe care le reamintim aici, căci noul dicționar nu are indicată bibliografia: *Dicționarul limbii române literare contemporane* (4 vol,. 1955—1957); *Dicționarul limbii române moderne*, ilustrat și cu indicarea etimologiei cuvintelor (într-un volum, 1958, elaborat pe baza celui de mai sus, având numeroase suplimente de tiraj); *Dicționar de neologisme* (1959) de Florin Marcu și Constant Maneca; *Dicționarul enciclopedic român* (4 vol., Ed. politică, 1962—1966); *Mic dicționar enciclopedic* (1973); *Mic dicționar al limbii române* (1973) de V. Breban și Ana Canarache. Alături de acestea, au existat *Lexiconul tehnic român* (19 vol., 1969), *Dicționarul limbii române* al vechii Academii, publicat parțial pînă în 1944 de Sextil Pușcariu și reluat, spre a fi dus pînă la capăt, în cadrul Institutelor de lingvistică din București, Cluj-Napoca și Iași. La toate acestea, s-au mai adăugat lucrări lexicografice, ca *Dicționar de economie politică*, *Dicționar politic*, *Mic dicționar filozofic* ș.a.

Am menționat toate aceste lucrări, deoarece ele au înfruntat, în epoca noastră, greutățile firești ale începutului, constituind o etapă rodnică și indispensabilă pentru lucrările actuale și viitoare. Pe urma lor a mers, cu înlesnire, echipa celor care au elaborat *Dicționarul explicativ al limbii române*, lucrare de asamblare și întregire a unui material în cea mai mare parte preexistent. Au putut astfel ușor să fie completate și rectificate unele lipsuri, inevitabile în lucrări de complexitatea dicționarelor.

Nu înțelegem însă de ce colectivul de redacție a ignorat să menționeze tradiția care i-a ușurat munca, tradiție creată chiar de același Institut, nepomenind nici unul din dicționarele pe care le-au utilizat, cînd chiar cititorul cel mai neavizat recunoaște preexistența lui în lucrările semnalate mai sus și, mai ales, în *Dicționarul limbii române moderne*, pe care l-au avut ca bază și model direct.

Nu ne oprim la amănunte, care nu interesează marele public cititor, bucuros că dispune de o lucrare nouă pentru cunoașterea și folosirea vocabularului limbii române. Vom face doar o scurtă observație privitoare la indicarea etimologiilor. În *Dicționarul limbii române moderne* din 1958, se făcea deosebirea între cuvintele moștenite din latină, de la formarea limbii noastre, și cele adoptate ulterior din latină, pe cale culturală. În *Dicționarul explicativ al limbii române*, această distincție esențială e estompată, procedeu cu care se declară de acord și Al. Graur (vezi „România literară", nr. 49, din 1975, p. 6). Dar distincția dintre cele două categorii de cuvinte latine din limbă trebuie menținută, ea constituind o precizare necesară într-un dicționar, care este o operă

de cercetare și de inițiere în problemele etimologice. Deosebirea între cuvintele moștenite direct din latină și cele adoptate ulterior, pe cale culturală, este făcută în toate dicționarele limbilor romanice.

CUVÎNTUL „UNIRE"

Cu prilejul aniversării *Unirii* de la 1859, eveniment cu permanentă rezonanță afectivă în spiritul nostru, credem oportun să explicăm originea și înțelesul specific dat de poporul român cuvîntului „unire".

Cuvîntul este foarte vechi în limba română, continuînd verbul latin *unio, -ire,* cu același sens propriu pe care îl avea în latină, de „a uni", „a se uni".

Prin sine, cuvîntul nu are o semnificație deosebită, ca orice unitate lexicală, luată izolat, fără a o privi în funcționalitatea ei, adică a sensului specific pe care i l-au dat cei care au întrebuințat-o în cursul timpului.

În limba română, cuvîntul *unire* este întrebuințat, de totdeauna, și cu un sens specific românesc, ceea ce ne dovedesc proverbe ca: *unirea face puterea,* atît de răspîndit și de prețuit de poporul nostru. Cu acest sens tonic, rezultat din experiența secular**ă,** cuvîntul este folosit și în literatura cultă. Alecsandri a scris *Hora Unirei* din 1859, întrebuințînd cuvîntul cu semnificația lui specific românească: *Hai să dăm mînă cu mînă, cei cu inima română.* Deci *unirea* este înțeleasă ca un fapt de inimă, de sentiment, de înfrățire, de osmoză morală, de strîngere laolaltă a românilor, în vederea unui scop înalt: *Unirea Principatelor.* Cu același sens, îmbogățit de experiența istorică specifică a Transilvaniei, Andrei Bârseanu scrie, peste două decenii: *Pe-al nostru steag e scris unire | unire-n cuget și-n simțiri,* ilustrînd semnificația specific românească a cuvîntului: *unire,* în sentimente și gîndire. Sensul etic superior al cuvîntului *unire* s-a păstrat, în limba română, totdeauna în legătură cu coeziunea națională, cu înțelesul de solidaritate morală a celor care simt și gîndesc românește.

Același înțeles îl are cuvîntul *unire* și în *Internaționala,* în care îndemnul la solidaritate socială a proletariatului este redat prin: *unire, proletari, unire,* ceea ce exprimă sensul plenar și adînc al legăturii sufletești între muncitorii militanți. Chemarea: *Proletari din toate țările, uniți-vă !* face apel la aceleași resorturi afective și de acțiune.

Unirea, în înțelesul românesc, nu-i o sumă aritmetică, un rezultat al unei afilieri exterioare, ci are sensul de fuziune morală, de contopire.

Sensul adînc şi intim al legării românilor prin afinitate morală, prin contopire de spirit, în acţiunea naţională, îl exprimăm totdeauna prin cuvîntul *unire*.

*

Printre versurile care s-au imprimat tuturor în memorie, cu o emoţie mereu înnoită, din primii ani de şcoală pînă la maturitate, au fost, alături de ale baladelor *Mioriţa* şi *Meşterul Manole*, cele ale lui Andrei Bârseanu cu muzica de Ciprian Porumbescu: *„Pe-al nostru steag e scris unire, / Unire-n cuget şi-n simţiri / Şi sub măreaţa lui umbrire, / Vom înfrunta orice loviri"*.

Aceste versuri simple, dar de un înalt sens etic şi patriotic, i-au fost inspirate poetului de zbuciumata noastră istorie, înţelesul lor fiind mereu actual, căci scriindu-le, poetul nu s-a gîndit atît la trecut, cît mai ales la viitor.

„A fi uniţi în cuget" înseamnă a avea un ţel limpede de luptă, o solidaritate conştientă în jurul stindardului naţional, iar *„a fi uniţi în simţiri"* înseamnă participarea caldă inundată de emoţie, la realizarea acestui ţel.

În adevăr, marile evenimente din istoria poporului nostru s-au caracterizat prin admirabila fuziune dintre *gîndirea* şi *simţirea* colectivă, care a asigurat triumful lor deplin şi durabil.

Dacă ne îndreptăm privirea spre începuturile istoriei noastre moderne, desprindem uşor ţelul patriotic suprem şi deplin conştient al generaţiei paşoptiste, care a fost realizarea „Unirii" din 1859, prin unanimitatea gîndirii şi simţirii naţionale, reflectate bogat în literatură şi mai ales în poezia vremii. Nu numai Alecsandri, în mereu emoţionanta *Hora Unirei*, arăta contemporanilor — ceea ce rămîne mereu actual — că *„Unde-i unul nu-i putere, la nevoi şi la durere, / Unde-s doi, puterea creşte şi duşmanul nu sporeşte" /*, ci toţi scriitorii şi poeţii erau în unison cu marele bard de la Mircești.

Gîndul la viitor, la mărirea şi strălucirea patriei nu era dominant numai la Alecsandri sau la vibrantul Dimitrie Bolintineanu, cu *„Viitor de aur ţara noastră are şi prevăd prin secoli a ei înălţare"*, ci la toţi poeţii epocii, cum rezultă din culegerea *Mărturii despre Unire* a istoricului literar Virgiliu Ene. Poetul George Creţeanu invoca, încă în 1856, „unirea" şi statornicia în credinţă a poporului, ca o premisă neîndoioasă a viitorului: *„Români, în aste zile de aspră încercare / Fiţi în credinţa voastră statornici, neclintiţi, / În luptă se cunoaşte un popol ce e mare, / De foc nu vă feriţi"*. Poetul George Sion scria tot atunci: *„Nu e altă mîntuire / Decît numai să strigăm: / La unire, la unire / Şi la asta s-alergăm"*.

Solidaritatea naţională, al cărei rezultat a fost Unirea din 1859, era legată de numeroase implicaţii intelectuale şi emotive, care priveau

Scanned with OKEN Scanner

mai ales viitorul naţiunii, progresul ei social şi moral. C. D. Aricescu scria atunci: *„O tu, sfîntă Unire, simbol al propăşirii, / Prin care şi tot omul şi orişice popor / Recapătă putere, recapătă mărire, / Cînd cere cu ardoare al tău sfînt ajutor"*.

Unirea *„-n cuget şi-n simţiri"* era legată şi de triumful ideii de libertate, de zdrobire a orînduirii sociale feudale. Grigore D. Grandea scria, în 1870, după Unire: *„Liber eşti acum pe pămînt şi casă, / Tot ce ai dorit. / Jugul aspru nu te mai apasă. / De-ale sclaviei lanţuri nu-ţi mai pasă, / Căci pe toate Cuza, falnic, le-a zdrobit"*.

De „unire" era legată — ceea ce este valabil pînă astăzi — consolidarea situaţiei internaţionale a ţării, situarea ei, predominant, în contemporaneitatea vremii. La 10 aprilie 1859, Cuza-Vodă se adresa Adunării Naţionale, cu următoarele cuvinte: *„Actul de înalt patriotism care a întrunit, în unanimitate, asupra mea, voturile D-voastre, este demn de admirarea lumii. El este şi va fi, în ochii istoriei, mai mult decît înălţarea pe tron a unui om, devotat cauzei naţionale, el este triumful unui principiu nemuritor şi înălţarea naţiunii întregi"*.

Dictonul nostru vechi şi popular: *„Unirea face puterea"* a fost şi este legat, în perioada istoriei noastre moderne, de sensul adînc şi emoţional al fuziunii minţii şi inimii pentru un ideal de afirmare naţională, ca în 1859, pentru unirea Moldovei cu Ţara Românească, ca în 1877, pentru cîştigarea independenţei, în 1918, pentru unirea deplină a tuturor românilor într-un stat naţional, în 1944, pentru înfrîngerea fascismului, şi, astăzi, pentru construirea socialismului. Sub stindardul *„Unirii-n cuget şi-n simţiri"*, privim cu deplină încredere spre viitor.

ÎMPRUMUTURI LEXICALE

Studiile ştiinţifice privitoare la raporturile lingvistice româno-slave s-au cristalizat, în urmă cu aproape un secol, prin contribuţiile hotărîtoare ale slavistului vienez Franz Miklosich, ale lui B. P. Hasdeu şi Ioan Bogdan, iar, mai tîrziu, prin ale lui O. Densusianu, Sextil Puşcariu, Ilie Bărbulescu, Iosif Popovici, E. Petrovici, Al. Rosetti, Ioan Pătruţ, Gheorghe Mihăilă şi ale altor cercetători.

Dintre lucrările mai noi în acest domeniu, ne propunem să discutăm aici cîteva, începînd cu cea a lui I. Pătruţ, profesor de limbi slave la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, elev al lui E. Petrovici: *Studii de limbă română şi slavistică* (Ed. „Dacia", 1974, 296 p.). Fiind o lucrare de strictă specialitate, care tratează numeroase probleme lingvistice, nu vom reţine aici pe cele care interesează un număr redus

Scanned with OKEN Scanner

de erudiți, ci numai pe acelea în care sînt abordate cîteva probleme de bază.

După I. Pătruț, limita inferioară a raporturilor româno-slave nu poate fi coborîtă sub secolul al IX-lea. Teza lui O. Densusianu, devenită notorie prin impunătoarea *Histoire de la langue roumaine* (1901), care plasa începutul influenței slave între secolele VI-VII, atribuindu-i un rol determinant de individualizatoare a limbii române față de latină și de celelalte limbi romanice, trebuie revizuită, după I. Pătruț, în lumina noilor cercetări. Îmbrățișînd o idee a fostului său profesor E. Petrovici, I. Pătruț susține că cea mai veche influență slavă din limba română are caracter „bulgăresc", iar aceasta nu s-a putut exercita înainte de secolul al IX-lea, deoarece graiurile bulgărești și-au căpătat fizionomia specifică numai începînd din acel secol. Anterior, a pătruns, din slava comună, un număr redus de cuvinte, care ar fi rămas, afirmă I. Pătruț, fără importanță pentru limba română, față de elementele „bulgărești", mai numeroase și mai caracteristice (p. 88—123).

Ne întrebăm însă de ce împrumuturile vechi slave în limba română să fie numite *„bulgărești"*? Caracterul respectiv putea să-l aibă, ca specific, limba slavilor care i-au asimilat pe bulgari, înainte de a trece Dunărea, fiindcă, de fapt, diferențierile de limbă, față de slava comună, ale diverselor seminții slave, care se dispersaseră pe mari întinderi, în răsăritul, centrul și sud-estul Europei începuseră atunci să fie distincte, iar limba română, continuatoare a latinei populare a colonilor romani, așezați în Dacia și de-a lungul malului drept al Dunării, cu circa 600 de ani înainte de apariția bulgarilor în locurile lor de astăzi, era deja un idiom romanic aparte de latină și de celelalte limbi romanice.

I. Pătruț discută apoi influența slavă asupra categoriilor gramaticale ale limbii române, ca genul personal și genul neutru, precizînd că acestea sînt, în limba română, de origine latină populară, iar între acestea și cele din italiană *„există o legătură genetică"* (p. 152). După opinia sa însă, denumirea de substantive *„neutre"* este nepotrivită pentru limba română, fiind mai corectă cea de *„ambigene"* (p. 133). Vocativul în *-o* al femininelor este o inovație regională, ceea ce rezultă clar, arată I. Pătruț, din hărțile *Atlasului lingvistic român*. Formele de vocativ românesc, în *-ă* pentru feminine și în *-e* pentru masculine sînt, după cum subliniază încă o dată I. Pătruț, latine. Tot latine sînt, în limba română, și formele reflexive ale multor verbe, căci structura formelor reflexive slave este diferită de cea a reflexivelor românești, *„care concordă cu celelalte limbi romanice"* (p. 90 și 100).

Scanned with OKEN Scanner

În ceea ce privește influența lexicală slavă, ea este reală, în limba română, dar, pînă acum, nu s-a stabilit, spune I. Pătruț, ponderea acesteia, fiindcă în procentajul cunoscut sînt cuprinse atît cuvintele originare slave, cît și cele derivate din acestea pe teren românesc. „*Nu avem deci*, afirmă el, *o statistică întocmită după principii adecvate*" (p. 93), ceea ce nu este exact, fiindcă în statistica existentă sînt indicate numeric cuvintele „de bază" și „derivatele românești", pentru fiecare din categoriile, după origini, ale vocabularului limbii române (v. D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 32).

Am prezentat punctele de vedere ale lui I. Pătruț, fără a intra mai adînc în discutarea lor, nefiind locul potrivit să o facem aici. Dar ele vor suscita, desigur, discuții între specialiști, ceea ce este de dorit, în interesul clarificării unora dintre problemele de bază ale istoriei limbii române.

*

După volumele *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română* (1960, 319 p.), *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi* (1972, 414 p.) și după edițiile: Ioan Bogdan, *Scrieri alese* (1968), *Literatura română veche* (2 vol. 1969, în colaborare cu Dan Zamfirescu) și *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* (1970 și 1971, în colaborare cu Dan Zamfirescu și Florica Moisil), însoțite de ample studii introductive, G. Mihăilă, profesor de limbi slave la Universitatea din București, reunește rezultatele cercetărilor sale mai noi în lucrarea *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești* (1973, 228 p.).

În această lucrare este înfățișată, pentru întîia oară în mod limpede, pe baza unor criterii multiple — fonetic, derivativ, semantic și cultural-istoric — problema periodizării elementelor lexicale slave din limba română și repartizarea lor geografică. Cuvintele slave au intrat treptat în limba română, mai întîi din slava veche și apoi din fiecare din limbile slave vecine: bulgară, sîrbocroată, ucraineană, rusă și polonă. Cercetarea minuțioasă de către G. Mihăilă a unui mare număr de hărți din *Atlasul lingvistic român* al lui Sextil Pușcariu, Sever Pop și Emil Petrovici arată că împrumuturile slave sînt răspîndite, în mod inegal, pe teritoriul limbii române, în funcție de vechimea lor și de limba slavă din care provin. Răspîndite pe întreg teritoriul sînt numai elementele din slava veche, anterioare secolului al XII-lea. Un rol de seamă în încetățenirea de cuvinte slave în limba română l-a avut, în special în secolele XII-XVI, „*slavona*", folosită atunci, la noi, ca limbă a cultului bisericesc și ca limbă scrisă în general, în care sînt intercalate numeroase elemente românești.

Partea de cel mai larg interes a lucrării o constituie istoricul preocupărilor de slavistică în cultura noastră. Sînt relevate, pe etape succe-

Scanned with OKEN Scanner

sive, operele și autorii care au adus contribuții de seamă la cunoașterea științifică a influenței slave asupra culturii noastre vechi și a limbii române.

Din secolul trecut este scos în evidență impulsul dat studiilor de slavistică română de către savantul sloven Franz Miklosich, fost profesor la Universitatea din Viena și membru corespondent al Academiei Române, apoi de către Al. Odobescu, episcopul Melchisedec și B. P. Hasdeu. Momentul culminant al disciplinei l-a marcat însă Ioan Bogdan, întemeietorul slavisticii românești ca disciplină științifică de-sine-stătătoare. Prin Ioan Bogdan, slavistica românească, sau *„filologia slavo-română"*, cum îi spunea el, *„a intrat*, scrie G. Mihăilă, *în circuitul european, făcînd cunoscut opiniei științifice internaționale un sector aproape neexplorat pînă atunci al vechii culturi în limba slavonă din sud-estul Europei și a ocupat, în același timp, locul cuvenit între științele filologice din țara noastră"* (p. 181).

Judicioase sînt mențiunile asupra meritelor, în materie de slavistică, ale lui M. Gaster, L. Șăineanu, I. Bianu, I. A. Candrea, ca și ale unor slaviști străini: E. Kałużniacki, I. A. Iațimirski, L. Miletici, B. Ţonev, Stoian Romanski ș.a.

Este evidențiată, în mod sistematic, extinderea și diversificarea slavisticii românești, în perioada interbelică: școala de la Iași, condusă de Ilie Bărbulescu, elev al lui Ioan Bogdan, școala de la Cluj, întemeiată de Iosif Popovici, Theodor Capidan și Emil Petrovici. Acestuia din urmă îi este consacrat un capitol special, el fiind apreciat ca *„unul din lingviștii de frunte ai secolului nostru, slavist de reputație internațională, al cărui nume se înscrie, în slavistica românească, imediat după cel al întemeietorului ei, Ioan Bogdan"* (p. 199).

Neputînd reda aici decît prin indicații sumare bogăția de idei și de informații cuprinse în această lucrare, care restaurează biografia și activitatea atîtor învățați români, mulți de reputație europeană, accentuăm utilitatea deosebită a contribuției lui G. Mihăilă la istoria lingvisticii românești, care, fără aportul slaviștilor evocați, ar fi lipsită de o parte însemnată a bogăției și varietății preocupărilor ei.

G. Mihăilă s-a ocupat numai de trecutul slavisticii românești. În prezent, această disciplină cunoaște o mare înflorire, la înălțimea tradițiilor ei. În jurul publicației masive „Romano-slavica", a Asociației slaviștilor români", ajunsă la al XVIII-lea volum, și al catedrelor de limbi slave, din universitățile noastre, s-a ridicat un mare număr de cercetători excelent pregătiți, ale căror lucrări luminează mereu aspecte ale trecutului de colaborare culturală cu popoarele slave vecine.

Scanned with OKEN Scanner

*

În stadiul actual al cercetărilor lingvistice, nu se mai poate vorbi, ca în secolul trecut, în general despre *„influența slavă"* asupra limbii române. Această influență, ca și a celei românești asupra limbilor slave, este delimitată, cum am menționat mai sus, pentru fiecare limbă slavă în parte, în funcție de epoca în care s-a produs, de căile de penetrație, de ponderea ei din trecut și de astăzi.

S-au făcut, în ultima vreme, mari eforturi, să se studieze raporturile dintre fiecare din aceste limbi și română. Tocmai de aceea salutăm apariția unei monografii valoroase, elaborată după toate exigențele genului, de tînărul slavist Dorin Gămulescu, despre *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân* (Ed. Academiei R. S. România și Ed. „Libertatea" din Pančevo — R. S. F. Iugoslavia, 1974, 275 p.).

Subiectul a fost abordat parțial și în trecut de către lingviști de mare notorietate, ca: G. Weigand, O. Densusianu, Sextil Pușcariu, N. Drăganu, C. Lacea, Ilie Bărbulescu, Iosif Popovici, Emil Petrovici ș.a., ca și de unii lingviști de astăzi, ale căror lucrări sînt reluate, asimilate și interpretate, în partea lor pozitivă, de către noul cercetător. Proporția studiului său este mai amplă, mai critică și mai fecundă decît a studiilor predecesorilor, iar concluziile prezintă un interes evident pentru cei ce doresc să aibă o perspectivă istorică mai exactă asupra relațiilor românei cu una din limbile slave vecine.

Spre deosebire de relațiile vechii slave cu româna, care aparțin unei perioade anterioare secolului al XII-lea, cele cu sîrbocroata sînt posterioare secolului al XIII-lea, deci de după epoca de constituire a statelor feudale românești. Atunci pătrund, din sîrbocroată, în vocabularul nostru de cancelarie, termenii: *postelnic, stolnic, vornic, vistiernic, paharnic,* ei semnificînd relații statale, economice și culturale între Țările Române și statul sîrbesc.

Dar prezența influenței mai accentuate a sîrbocroatei asupra românei este cea populară, ca urmare a migrațiunii spre nord a sîrbocroaților, cînd ei s-au așezat, cu zecile de mii, în Banat, de-a lungul Dunării și în sudul Ungariei.

Caracterul regional și popular al elementelor sîrbocroate în română explică prezența lor redusă în limba literară. În *Dicționarul limbii române moderne,* numărul acestora este de 441, reprezentînd 0,89%.

Dorin Gămulescu stabilește prezența în limbajul popular a 708 cuvinte de origine sîrbocroată, în majoritate substantive: 560 (79%) și verbe 87 (12%), restul aparținînd celorlalte părți de vorbire, a căror *„listă"* formează, de fapt, un îngrijit dicționar explicativ și etimologic al elementelor sîrbocroate din limba română (p. 75—205). Aria lor de întrebuințare este redusă la graiul bănățean, cu unele pătrunderi în cel

Scanned with OKEN Scanner

oltean și cel din sud-vestul Transilvaniei. Printre acestea, mai largă răspîndire în regiunile menționate o au cuvinte ca: *citav* („întreg, sănătos la minte"), *cîrd*, *ciocan* (de porumb), *cocie* („trăsură"), *cocină*, *crug* („bolta cerească"), *crumpir* („cartof"), *drug* („bară de fier sau de lemn"), *gîrlici*, *mucenic*, *muceniță*, *pahar*, *păstrugă*, *stelniță* („ploșniță"), *șliboviță* ș.a. Unele cuvinte au, în aceste regiuni, alte sensuri decît cele curente: *mîrșav*, spre exemplu, înseamnă „slab", „costeliv", iar nu „ticălos", „murdar", *crăiță* („paparudă"), *chinez* („primar"), *divan* („taifas") ș.a.

Efortul făcut de Dorin Gămulescu de a depista originea celor 708 elemente sîrbocroate, dintre care unele pot fi ușor confundate cu forme asemănătoare provenite din bulgară și ucraineană —fapt de care autorul este deplin conștient —, constituie un important pas înainte pentru progresul cercetărilor etimologice românești, ca și pentru lămurirea relațiilor istorice și culturale dintre sîrbocroați și români.

*

Lunga conviețuire istorică și de muncă dintre poporul român și naționalitatea maghiară a creat relații interlingvistice complexe, pe care o bogată literatură de specialitate le-a analizat cu competență. Printre cele mai susținute preocupări în acest domeniu le citățm pe ale lui G. Alexici, N. Drăganu, L. Tamas, L. Gáldi, Gy. Marton, A. T. Szabó, G. Blédy ș.a. Principalul obiectiv al cercetărilor în materie a fost stabilirea cuvintelor intrate din maghiară în română și din română în maghiară, ajungîndu-se la concluzia că numărul acestora se ridică, în ambele cazuri, la cîteva sute, în care sînt incluși și termenii regionali. Mai ridicat este numărul cuvintelor românești în graiul ceangăilor din Moldova, maghiari de origine, în care sînt folosite aproximativ 2 500 dintre acestea (v. D.Macrea, *Studii de lingvistică română*, 1970, p. 19—22).

După cercetarea istorică și cantitativă a interferențelor lingvistice maghiaro-române, a început, în anii din urmă, analiza calitativă a acestora, adică stabilirea felului în care s-au adaptat, în sistemul fiecărei limbi, cuvintele intrate în cealaltă limbă. Studiul acestui aspect al interferențelor este foarte fertil, fiind vorba de două limbi cu structuri diferite: româna este, din punctul de vedere al sistemului morfologic, de tip consonantic, iar maghiara, limbă aglutinantă, de tip vocalic.

Structura diferită a celor două limbi n-a împiedicat influențele reciproce, dat fiind faptul că diferitele compartimente ale limbii au grade diferențiate de penetrabilitate. Cel mai accesibil împrumuturilor este, în toate limbile, vocabularul, pe cînd structura gramaticală este impenetrabilă, mai ales în cazul limbilor de tip deosebit.

Scanned with OKEN Scanner

Este firesc, deci, ca studiul calitativ al împrumuturilor, adică al felului cum elementele eterogene sînt primite în sistemul altei limbi, să înceapă cu aspectul lexical, fiindcă acesta oferă cele mai numeroase și elocvente exemple ilustrative.

Un asemenea studiu, restrîns la o parte a vocabularului, pentru a putea fi mai bine adîncit, l-a întreprins cercetătoarea Emese Kiss, de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, prin teza sa de doctorat, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române* (Ed. Academiei, 1975, 191 p.).

Lucrarea, realizată cu pătrunzător spirit de analiză, interesează, desigur, în primul rînd, pe specialiști, cu atît mai mult cu cît folosește terminologia și sistematica structuralistă, uneori de un pedantism excesiv. Dar din ea se desprind unele constatări și concluzii de lingvistică generală, care pot interesa cercul larg al cititorilor.

Rolul hotărîtor în împrumuturile maghiare în română îl are limba care împrumută, aceasta impunîndu-și în genere sistemul ei morfologic, încadrînd anume fiecare cuvînt în categoriile ei structurale. Astfel, cuvintele maghiare, lipsite la origine de gen, au intrat majoritatea, în română, în categoria productivă a neutrelor. Din 158 de elemente lexicale maghiare analizate, 45 au devenit masculine (28,48%), 39 feminine (24,05%) și 75 neutre (47,47%).

Cuvinte care, în maghiară, au la singular terminații asemănătoare cu ale pluralului românesc au fost asimilate formelor de plural, ca, spre exemplu, *bocancs* sau *jobbádsz*, creîndu-și în românește formule de singular: *bocanc* și *iobag*, după analogia cu *sac — saci*, *fag — fagi* etc.

Unele substantive maghiare ca *talp*, *lábos*, *kormán*, *fél* s-au sufixat după sistemul morfologic românesc, devenind *talpă*, *laboșă*, *cormană* și *fele* (regional „o jumătate de litru").

Concluzia autoarei este limpede: *„Faptul — firesc dealtfel — că genul, categoria de teme și desinența împrumuturilor de origine maghiară sînt românești, inexistente în limba maghiară, subliniază esența morfologică a presiunii limbii române"* (p. 113).

Împrumuturile devin o unitate structurală și funcțională a limbii împrumutătoare, servind nevoile de comunicare ale acesteia, sporindu-i eficacitatea, în forme care-i sînt proprii. Cuvîntul împrumutat este introdus în sintagme ale limbii române și în legăturile ei contextuale.

Presiunea sistemului morfologic și sintactic al limbii române e atît de mare, încît atîtea cuvinte împrumutate din alte limbi primesc o încadrare organică, pierzînd aspectul limbii din care provin. Aceasta dovedește viabilitatea intrinsecă a limbii române, ca și a altor limbi, „geniul" ei, căci, deși se îmbogățește mereu, nu-și alterează specificul ei structural atît de original.

Scanned with OKEN Scanner

TERMINOLOGIA ȘTIINȚIFICĂ ȘI TEHNICĂ

Unul dintre fenomenele cele mai caracteristice ale epocii noastre este realizarea, într-un ritm fără precedent, a unui mare progres științific și tehnic. Pe lîngă importante probleme economice și spirituale, acest progres ridică și numeroase probleme de ordin lingvistic, datorită faptului că invențiile și noțiunile care apar reclamă termeni noi pentru exprimarea lor adecvată.

Studiile relative la felurile în care diferitele limbi își creează mijloacele lexicale pentru exprimarea cuceririlor științei și tehnicii contemporane sînt actuale în toate țările.

Lexicul științific și tehnic al românei contemporane se caracterizează printr-o mare bogăție, care crește mereu, datorită dezvoltării impetuoase a științei și tehnicii mondiale, pe care România, prin politica ei de industrializare intensă de astăzi, și-o însușește cu rapiditate. O dovadă elocventă a acestei bogății o constituie *Lexiconul tehnic român*, ediția a II-a, în 19 volume, elaborat între 1956—1967 de către un mare colectiv de ingineri, sub conducerea academicianului Remus Rădulet, cuprinzînd aproximativ 130 000 de termeni din științele teoretice și aplicate.

Un rol deosebit de important în acțiunea de îmbogățire, de fixare și de unificare a terminologiei științifice și tehnice românești l-au avut două instituții strîns legate de dezvoltarea științei și economiei din țara noastră: „Consiliul Național al Inginerilor și Tehnicienilor" (C.N.I.T.) și „Comisia de stat pentru standardizare" (azi, „Institutul Român de Standardizare"). Munca asiduă a acestor două instituții, mai ales a celei dintîi, la care a luat parte, prin consultări, și Institutul de lingvistică din București, a dat, într-un timp relativ scurt, rezultatele impunătoare pe care le înfățișează *Lexiconul tehnic român*.

Am cercetat aspectul mai larg privind terminologia științifică și tehnică românească, și anume: cum s-a format ea?

Situația, după origine, a terminologiei noastre științifice și tehnice contemporane am stabilit-o pe baza a două lucrări lexicografice de proporții mai reduse decît *Lexiconul tehnic român: Dicționarul tehnic poliglot*, apărut în 1963, și *Dicționarul enciclopedic român*, în patru volume, apărut între 1962 și 1966.

Am stabilit originea termenilor de la litera *A*, în număr de 2 097, din *Dicționarul tehnic poliglot*, care este redactat în șase limbi: română, rusă, engleză, germană, franceză și maghiară. Rezultatele obținute sînt următoarele; termenii proveniți din franceză reprezintă 73,39 la sută, creațiile lexicale românești, în mare parte calcuri tot după franceză, 22,17 la sută. Acestea reprezintă împreună: 95,56 la sută. Restul de 4,44 la sută sînt împrumuturi din alte limbi.

Scanned with OKEN Scanner

Predominarea influenței franceze în terminologia științelor pozitive și în tehnica românească nu este un fapt izolat, ea fiind la fel de pronunțată și în terminologia științelor sociale, situație confirmată prin analiza etimologică a acestor termeni din primele două volume ale *Dicționarului enciclopedic român*. Termenii de origine franceză reprezintă 70,79 la sută, neologismele din latină: 3,83 la sută, iar creațiile românești: 13,59 la sută, formînd împreună 88,21 la sută, adică un rezultat foarte apropiat de cel din *Dicționarul tehnic poliglot*.

Unii lingviști susțin că termeni ca: *telefon, telegraf, radio, televiziune* etc., care se găsesc, ca atare, în numeroase limbi europene și chiar din alte continente, avînd un caracter internațional, nu ar trebui considerați de origine franceză în limba română. Deși caracterul internațional a numeroși termeni ca cei menționați este evident, în română ei sînt, în mod sigur, direct din franceză, sursa continuă, de aproape două secole, de îmbogățire generală a vocabularului românesc.

Apreciind, sub aspect cantitativ, terminologia noastră științifică și tehnică contemporană, constatăm că ea s-a dezvoltat la nivelul cerințelor științei și tehnicii contemporane mondiale, limba română fiind astăzi capabilă să exprime orice idee nouă, fie prin cuvinte adaptate structurii ei fonetice și morfologice, pe care le-a adoptat mai ales din franceză, fie prin creații lexicale românești.

*

Astăzi nu se mai manifestă nici o teamă față de pătrunderea, în limba română, a neologismelor — aproape în totalitatea lor latino-romanice, mai ales franceze —, deoarece ele nu mai contrazic sentimentul vorbitorilor și nu numai că nu alterează, ci, dimpotrivă, întăresc fizionomia latină a limbii noastre.

O dovadă despre aceasta o constituie termenii din diferitele ramuri științifice, unde numărul neologismelor este apreciabil în științele sociale și covîrșitor în cele tehnice. Este evident că o evaluare precisă despre prezența procentuală a neologismelor, ca și a gradului lor de accesibilitate, nu poate fi făcută fără studii statistice pentru fiecare ramură științifică, în parte. Dar o impresie generală își poate face oricine despre numărul și accesibilitatea neologismelor, într-un domeniu cu o sferă foarte largă de activitate, cum este, spre exemplu, cel economic.

Numărul neologismelor în terminologia economică este considerabil. Dacă cercetăm, din acest punct de vedere, un manual de economie politică și, în special, presa curentă, care acordă, zilnic, un spațiu însemnat preocupărilor economice, întîlnim un foarte mare număr de termeni tehnici caracteristici economiei socialiste: *forță de muncă, forțe de producție, relații de producție, venit național, rentabilizare, optimizare, factori de decizie, prestare de servicii, aprovizionare tehnico-materială, indicatori,*

Scanned with OKEN Scanner

eficiență, produse competitive, consumuri specifice, asimilare de noi produse, rebut ș.a.

Chiar dacă vorbitorul obișnuit nu cunoaște sensul exact al acestor noțiuni, cuvintele, ca atare, nu-i par străine. El le simte ca fiind în spiritul limbii române și că au un înțeles, chiar dacă acesta nu este deplin lămurit imediat. Neologisme străine spiritului limbii, care nu evocă nici un înțeles în mintea vorbitorului, sînt puține. Astfel, au fost înlocuiți cu echivalente românești *hozrasciot* sau *cvartal*, folosiți cîtva timp, dar neînțeleși spontan, și care au fost receptați cu neplăcere chiar de specialiști. Cuvinte cu caracter internațional, intraductibile și inevitabile, sînt și ele puține în economie: *paternalism, keynesism, marketing* și alte cîteva.

Care este explicația faptului că această vastă terminologie de specialitate nu contrariază spiritul limbii noastre, legile ei fonetice și morfologice?

Este marea capacitate a limbii române de a asimila, în spiritul legilor ei interne, mai ales cuvintele noi latino-romanice, care exprimă noile noțiuni ale civilizației. Această capacitate a înnoit limba română, în cursul unui secol, făcînd din ea unul din instrumentele cele mai perfecționate de redare a noțiunilor contemporane, în toate sectoarele științifice. Chiar cuvinte care denumesc noțiuni speciale recente, ca: *econometrie, prognoză, modelare, cibernetică, ordinatoare* au început să fie folosite și în afara cercurilor de specialiști, tocmai fiindcă nu par străine de spiritul limbii noastre.

La temelia acestei capacități stă structura latină a limbii române și marea ei înrudire cu celelalte limbi neolatine, din care ne-am însușit, în special din franceză, cea mai mare parte a neologismelor, astăzi atît de firești și de organice în vocabularul nostru.

Este greșită deci părerea mai veche, după care, între limba uzuală și cea a disciplinelor de specialitate este o barieră de netrecut, prin greutatea de a înțelege terminologia acestora. Exemplul economiei convinge de contrariul.

*

Limbajul științific contemporan cunoaște o mare dezvoltare și diversificare, în toate domeniile, atît în cele tehnice, cît și în cele umaniste. Se poate vorbi, în zilele noastre, nu numai de o *„explozie informațională"*, ci și de o *„explozie a terminologiei de specialitate"*.

Pentru a se face față acestei stări de lucruri, s-au elaborat, în diferite domenii, dicționare de terminologie, a căror necesitate nu este nevoie să fie demonstrată. Pe lîngă dicționarele tehnice, care sînt cele mai vaste, au fost elaborate, în ultimele decenii, dicționare în domeniul științelor sociale: filozofic, economic, financiar-contabil, iar în domeniul literar a apărut impunătorul *Dicționar de idei literare* de Adrian Marino

Scanned with OKEN Scanner

(Ed. Minerva"", vol. I, 1973), care, prin amploarea lui, este mai mult decît îl arată titlul: o introducere teoretică în știința literaturii.

Pentru lingvistică sînt puține asemenea dicționare, chiar în limbi străine. Cel mai cunoscut, la noi, dintre acestea, era *Lexique de la terminologie linguistique*, elaborat, acum peste patru decenii (1933), de J. Marouzeau, care, util pentru momentul cînd a apărut, este astăzi depășit de rapida dezvoltare a lingvisticii, devenind, în plus, o raritate. El este înlocuit, în franceză, de două lucrări recente: *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage* (1972) de O. Ducrot și Tzvetan Todorov și *Dictionnaire de linguistique* (1973) de J. Dubois. Mulți dintre termenii cuprinși în lucrarea lui Marouzeau s-au răspîndit, cu timpul, în cercuri mai largi, găsindu-se astăzi în dicționarele generale de limbă. Astfel în *Dicționarul limbii române moderne* din 1958, au fost înregistrați termeni, intrați în uzul larg, ca *fonem, morfem, desinență, paradigmă, sintagmă, polisemie, idiom, sincronic, diacronic* ș.a., care nu figurau în dicționarele explicative precedente ale limbii române.

Dar terminologia lingvistică a cunoscut un mare salt, mai ales prin dezvoltarea stilisticii contemporane și a curentului structuralist. În lucrarea unui structuralist moderat ca I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, cu subtitlul: *stil, stilistică, limbaj* (Ed. Academiei, 1973), sînt folosiți termeni care n-au un înțeles imediat pentru un nespecialist, chiar fiind om de cultură, și care, chiar în rîndul specialiștilor, nu sînt acceptați în mod univoc. Iată o parte din acești termeni folosiți în lucrarea menționată, dar și în altele de orientare structuralistă: *cod, codare, decodare, conotație, denotație, formalizare, idiostil, neostilistică, idiolect*. Acestea sînt numai cîteva exemple de terminologie contemporană, dar numărul noțiunilor noi este foarte extins. De asemenea, accepțiile noi ale unor noțiuni mai vechi au și ele nevoie de precizări corespunzătoare.

Folosirea noii terminologii este inevitabilă, fiindcă ea este legată de evoluția lingvisticii contemporane, mai ales a celei structuraliste. Ceea ce se impune însă este explicarea ei exactă într-un *Dicționar de lingvistică*, a cărui elaborare trebuie luată în considerare cît mai repede cu putință. El trebuie să cuprindă toată terminologia lingvistică din epoca modernă și contemporană, urmînd să fie folosit ca instrument de lucru de către specialiști și ca orientare pentru cercurile largi de cititori instruiți.

Pe lîngă noua terminologie, dicționarul preconizat ar urma să cuprindă și scurte însemnări biobibliografice despre lingviștii români și străini, al căror număr devine din ce în ce mai impunător. Cele cîteva nume de lingviști din enciclopediile existente sînt cu totul insuficiente, față de prezența masivă a lingviștilor, manifestată, mai ales în ultimele

Scanned with OKEN Scanner

decenii prin lucrări valoroase și la congresele internaționale de lingvistică.

Un asemenea dicționar se impune și dintr-o rațiune culturală mai largă. Lingvistica a fost o disciplină foarte populară la noi, problemele ei fiind legate de afirmarea culturii noastre moderne. Treptat, prin specializare, ea a început să se izoleze de interesul larg al maselor, ceea ce înseamnă o pierdere în importanță și forță de iradiere. Un remediu, în această stare de fapt, l-ar putea aduce un dicționar de termeni lingvistici și de personalități, care să explice cercurilor largi terminologia numeroasă și tot mai greu accesibilă a disciplinei și să înfățișeze activitatea lingviștilor reprezentativi moderni și contemporani, români și străini. Dacă ținem seama de buna primire științifică și de public de care s-au bucurat dicționarele de specialitate amintite, fiindcă au răspuns unei necesități obiective, nu ne îndoim că și un dicționar de lingvistică, tot atît de necesar, este așteptat cu interes legitim de către studenți, profesori și alți lucrători din toate domeniile activității intelectuale.

Scanned with OKEN Scanner

GRAMATICA ŞI ŞCOALA

LIMBA ŞI LITERATURA ÎN ŞCOALĂ

Procesul de integrare a învăţămîntului cu cercetarea şi producţia, în speţă cu practica şcolară, a cărei necesitate este, în mod permanent, subliniată, prezintă numeroase aspecte demne de relevat. Orice lingvist sau istoric literar este, în mod firesc, interesat să ştie şi chiar să îndrumeze felul în care sînt folosite, în şcoală, cercetările sale privind limba şi literatura naţională, cu alte cuvinte, dacă nivelul atins de cercetarea ştiinţifică de astăzi se răsfrînge în învăţămîntul primar, gimnazial şi în liceu.

Această problemă preocupă într-o măsură mai accentuată pe profesorii înşişi, care sînt chemaţi să valorifice, în mod optim, rezultatele cercetărilor lingvistice şi de istorie literară. Ancheta întreprinsă, cu cîtva timp în urmă, de revista „Tribuna" din Cluj-Napoca, cu titlul *Condiţia literaturii române în şcoală*, constituie o dovadă elocventă în această privinţă.

Printre rezultatele mai cuprinzătoare privind aceste preocupări, semnalăm, cu satisfacţie, apariţia a două lucrări remarcabile: 1. *Studii de metodică a limbii şi literaturii române*, cu contribuţii semnate de Pavel Apostol, Vasile Bunescu, Al. Bojin, G. G.Ursu, Eugen Blideanu, Ion Şerdeanu şi de lingviştii Ion Diaconescu şi G. Beldescu, coordonate de Al. Bojin, care semnează cele mai multe contribuţii din lucrare (Ed. didactică, 1974, 276 p.), şi 2. *Orientări metodice în studiul literaturii române în şcoala generală şi în liceu*, elaborată, în întregime, de Al. Bojin (Casa corpului didactic — Prahova, 1974, 374 p. litogr.).

Ambele lucrări sînt rezultatul preocupărilor din cadrul *Institutului central de perfecţionare a personalului didactic* şi sînt destinate, în primul rînd, profesorilor care predau limba şi literatura română. Al. Bojin,

Scanned with OKEN Scanner

coordonatorul primei lucrări și autorul celei de-a doua, este bine cunoscut prin lucrări anterioare, în care analiza limbii și a stilului unor mari scriitori — Coșbuc, Goga, Vlahuță, Arghezi, Camil Petrescu — este predominantă.

Atît prin lucrările publicate anterior, cît și prin cele recente, Al. Bojin a reușit să îmbine, în mod adecvat, cercetarea literară cu aplicarea didactică, prin studii utile atît istoriei literare, cît și învățămîntului.

Nu ne preocupă, deocamdată, metodologia didactică, dezvoltată amplu în cele două lucrări menționate, cît mai ales măsura în care ele relevă dacă au fost însușite și asimilate metodele cunoașterii științifice moderne, în materie lingvistică și literară. Este lesne de constatat că cele două lucrări satisfac, în mod optim, această cerință. Ele relevă, mai întîi, nevoia abordării metodelor interdisciplinare în studiul limbii și literaturii, depășind specializarea îngustă. Se arată, în mod just, că nu se poate aprofunda studiul literaturii, fără a ține seama de datele istoriei patriei, ale istoriei sociale și politice, ale esteticii, filozofiei, ale artelor în general, ale literaturilor clasice și moderne. Se avertizează împotriva divagațiilor impresioniste, ca și a excesului sociologizant în interpretarea operelor literare.

Analiza literară — aspectul esențial și determinant în procesul de învățămînt — este stringent determinată în ambele lucrări. Cerința *„supunerii la obiect"* este larg concretizată. Ea este o reacție contra pozitivismului istoric din trecut, care a substituit modului literar de comunicare, o aglomerare de date și fapte referitoare la operă, autor și epocă. Este combătută viziunea documentaristă, adică prioritatea acordată faptelor în detrimentul esențialului, adică a textului literar, care este obiectul central al studiului. Ceea ce se valorifică din el, prin metodele moderne, sînt mai ales valorile stilistice, imaginile-cheie ale operei, la care se adaugă, în mod firesc, conținutul de idei al acesteia, mesajul ei, crezul artistic al autorului, situarea justă și evaluarea acestuia în scara valorilor literare naționale și universale, filiațiile și delimitările cu caracter estetic și istoric literar.

Efortul autorilor este de a găsi căile de acces la esența operei literare, îndeosebi a celei poetice. De aceea, a doua lucrare în discuție este consacrată, în întregime, analizei poeziei, mai ales a celei lui Tudor Arghezi, maestru reprezentativ al artei cuvîntului în epoca contemporană.

Nu se recomandă, ca metodă de analiză, o rețetă universală, ci modalități posibile, punîndu-se un accent hotărît pe personalitatea profesorului, căruia i se cere informare competentă, mobilitate și sensibilitate artistică, echilibru între nevoia de sistem și respectul pentru rea-

Scanned with OKEN Scanner

litatea concretă a textului literar, spre „*a modela, pentru fiecare text, principiile și metodele de analiză pe care i le oferă metodologia modernă pe cercetare*".

GRAMATICA AZI

Lucrarea lui Al. Graur, *Gramatica azi* (Editura Academiei, 1973, 238 p.), continuă și lărgește preocupările autorului din lucrarea sa *Tendințele actuale ale limbii române*, apărută în 1968. Ambele lucrări au la bază observarea atentă a limbii române contemporane, dinamica ei intensă în cadrul societății socialiste, care o solicită neîncetat la noi forme de comunicare pentru nevoile ei de expresie complexe și diferențiate.

Titlul noii lucrări, *Gramatica azi*, poate surprinde. Este un adevăr științific consacrat că, alături de vocabularul fundamental, structura gramaticală este partea cea mai stabilă, cea mai rezistentă la modificări în cursul funcționării limbii. Totuși, această rezistență nu înseamnă imobilitate rigidă, atemporală. Structura gramaticală nu se schimbă în modalitățile ei esențiale, dar între diferitele ei forme de funcționare se produce o așa-zisă selecție naturală, în sensul că unele forme de expresie sînt preferate de vorbitori mai mult decît altele, care devin mai puțin folosite.

Prima constatare, de ordin general, pe care o face Al. Graur, foarte evidentă pentru orice observator al evoluției limbii noastre, este unificarea ei rapidă, pe scară națională, datorită, în mare parte, perfecționării continue a mijloacelor moderne de comunicare lingvistică: radio, televiziune, presă, literatură ș.a.

Alte tendințe privesc diferitele sectoare ale limbii.

Astfel, în structura vocabularului românesc este vizibilă tendința de „relatinizare" a limbii române, prin adoptarea masivă, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a terminologiei latino-romanice, mai ales din franceză, pentru noile noțiuni ale științei și culturii.

În ceea ce privește verbul, se observă tendința de întărire a conjugării întîi. Aproape toate verbele noi latino-romanice sînt de conjugarea întîi: *a accepta, a crea, a critica, a dicta, a diviza, a efectua, a examina, a fructifica, a garanta, a limita, a marca, a observa, a prezida, a rezolva, a vizita* și numeroase altele. Conjugarea a IV-a, singura larg deschisă, în trecut, verbelor de alte origini decît cele moștenite din latină, a devenit, în prezent, staționară.

Scanned with OKEN Scanner

Infinitivul cîștigă teren, față de conjunctiv. Formulări ca: *pentru a experimenta, pentru a vedea, pentru a realiza* sînt azi mai frecvente decît *pentru ca să văd, pentru ca să realizăm* sau *pentru ca să experimentăm*. Ambele modalități stau și acum la dispoziția vorbitorilor, dar tendința de a o folosi pe cea dintîi e preferată de tot mai mulți dintre aceștia.

Iotacizarea verbelor este în regres. Formele *auz, văz, spui, țiu* sînt înlocuite, pe scară largă, și în graiurile populare, prin formele analogice, literare, mai noi: *aud, văd, spun, țin*.

Perfectul simplu este tot mai puțin folosit în favoarea perfectului compus, această preferință încadrîndu-se în tendința general romanică de înlocuire a formelor sintetice prin forme analitice.

Se întărește, de asemenea, caracterul analitic al flexiunii nominale, prin folosirea de prepoziții și articole, în loc de desinențe: *miros de iarbă, lui tata, lui frate-meu, lui soră-mea, lui mama* etc.

Vocativul este, treptat, eliminat din adresarea politicoasă, fiind înlocuit cu nominativul. *„Căpitane Pavele!"*, *„dragă Radule"* erau formele obișnuite de adresare pînă de curînd. În vorbirea și scrisul de astăzi, numele, pus în urma formulei de adresare, este în cazul nominativ: *„tovarășe căpitan"*, *„dragă Radu"*.

Genul neutru, pe care l-a păstrat din latină numai româna, dintre limbile romanice, este în curs de slăbire, mai ales în neologisme. Se zice, de exemplu: *un buton — doi butoni*, nu *două butoane* și, mai adesea, *un amplificator — doi amplificatori* decît *amplificatoare*, deși este vorba de obiecte neînsuflețite, specifice genului neutru.

Tendințele semnalate în lucrarea lui Al Graur, dintre care am relevat doar cîteva, nu sînt de natură să schimbe limba ca atare, ci aduc clarificări utile în procesul comunicării. Ele se produc în interiorul sistemului, care rămîne același, dar cu accentuarea unor modalități de exprimare impuse de uzul actual, în detrimentul altora.

Pe lîngă observațiile interesante și juste, în special de ordin morfologic și sintactic, pe care le curpinde, lucrarea are o reală valoare normativă, prin indicațiile pe care le dă pentru exprimarea cît mai adecvată, în sensul tendințelor moderne de dezvoltare a limbii române.

STUDII NOI DE GRAMATICĂ

Existența unei noi școli românești de gramatică este atestată de apariția continuă de lucrări în această specialitate, al căror nucleu l-a format munca pentru elaborarea *Gramaticii limbii române*, urmată

Scanned with OKEN Scanner

de numeroase culegeri: *Studii de gramatică* (3 vol., 1956—1961), *Formarea cuvintelor în limba română* (8 vol., 1958—1972), precum și de un mare număr de lucrări individuale, datorite lui Em. Vasiliu, Valeria Guțu-Romalo, Gh. Bulgăr, Aurel Nicolescu, Mioara Avram, Mircea Zdrenghea — D.D. Drașoveanu, Ștefania Popescu ș.a.

Printre lucrările apărute în ultimii ani, merită să fie menționată cea a lui Gh. Constantinescu-Dobridor: *Morfologia limbii române* (Ed. științifică, 1974, 382 p.), beneficiind de prezentarea pozitivă a lui Al. Graur, care face afirmația interesantă și verosimilă că *„nicăieri în lume nu se manifestă atîta interes ca la noi pentru problemele limbii"*.

Mai numeroase sînt lucrările de sintaxă, de orientare structuralistă. Dintre acestea semnalăm *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări* (1974) de Valeria Guțu Romalo, în care se încearcă o conciliere între concepția tradițională și cea structuralistă, pe cînd Gabriela Pană-Dindelegan urmează consecvent, în *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română* (Ed. Academiei R.S. România, 1974, 295 p.), schema structuralistă a lui N. Chomsky, aplicată la specificul verbului românesc.

Nu putem întreprinde aici o analiză de specialitate a acestor lucrări, a căror valoare și importanță se va impune sau nu, cu timpul, în lumina utilității lor practice, mai ales în învățămînt, pentru care sînt destinate.

Semnalăm însă, cu titlu documentar, o reacție semnificativă, venită dintr-o țară, Belgia, unde noul structuralism din S.U.A. a căutat să se impună, de mai multe decenii. Este a cunoscutului lingvist Maurice Leroy, rectorul Universității libere din Bruxelles, apărută în „Bulletin d'information" (nr. 95, 1974) al universității respective, în care autorul denunță acest curent în mod hotărît și incisiv. Observațiile care se aduc sînt următoarele: 1. Structuralismul nu este o doctrină nouă, ci o revenire la raționalism, scolasticism și postaristotelism; 2. Crearea unei terminologii ermetice, inutile și dăunătoare. Gramatica nu mai este descriptivă, ea devenind *„transformațională"*, *„contrastivă"*, *„generativă"*, *„taxonomică"* și *„distribuțională"*, la care se adaugă noțiuni ca: *„enunț-nucleu"*, *„structură de suprafață"*, *„structură de adîncime"*, *„substitut"*, *„predeterminant substantival"* și alți termeni obscuri, care impresionează nu numai pe profani, ci și mediile universitare, dar mai ales *„simbolurile"* demonstrative, tot așa de numeroase ca în tratatele de chimie. 3. Structuraliștii sînt logicieni, nu lingviști, care complică totul de dragul unei pretinse noutăți, renunțînd la claritate și simplitate, calități indispensabile predării gramaticii în învățămînt.

După ce arată că N. Chomsky, principalul structuralist american, și-a părăsit ocupațiile lingvistice, aderînd la lupta politică internă, Maurice Leroy cere *„depoluarea"* limbajului gramatical de *„jargonul"*

Scanned with OKEN Scanner

creat de acesta, deoarece tehnica pedagogică constă în a expune simplu lucruri complicate, iar nu de a crea un limbaj pedant, a cărui obscuritate este vecină cu ridicolul.

Profesorii noștri de limba română din învățămîntul de toate gradele sînt primii care au un cuvînt de spus în acest domeniu. Fără a contesta dreptul oricărei discipline de a-și împrospăta metodele și terminologia, lingvistica structuralistă modernă este chemată să-și dovedească utilitatea față de gramatica tradițională, verificată de o practică bimilenară.

LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Ca urmare a inițiativei binevenite a Ministerului Educației și Învățămîntului de a se publica, prin multiplicare sau tipar, cursurile universitare, au apărut numeroase asemenea sinteze de înalt nivel, privind limba română. Ne atrage atenția lucrarea redactată de un colectiv coordonat de acad. Ion Coteanu, cu titlul *Limba română contemporană* (Ed. didactică și pedagogică, 1974, vol. I, 336 p.).

Prin „limba română contemporană" se denumește astăzi gramatica actuală a limbii române, numită astfel, spre deosebire de gramatica istorică. Nu înțelegem de ce s-a părăsit denumirea tradițională „gramatica descriptivă a limbii române", clară pentru toată lumea, pe cînd „limba română contemporană" dă naștere la nedumeriri.

Dar dincolo de etichetare, între gramatica tradițională și cea nouă există și alte deosebiri. Ultima gramatică de tip clasic, descriptiv și normativ, consacrat în toate țările, a fost *Gramatica limbii române* a Academiei, în două volume (ediția I, 1954, ediția a II-a, revizuită și adăugită, 1963).

Limba română contemporană este alcătuită după concepția structuralistă, folosind cele mai noi metode de cercetare, preconizate de această concepție.

Locul central în acest volum îl ocupă analiza structurilor fonice, fonologice și morfologice ale limbii române contemporane. Lucrarea este destinată școlii, care este necesar, — spune acad. I. Coteanu în prefață, — să fie la curent cu progresele cele mai recente ale lingvisticii.

Desigur, este necesar ca școala să recepteze mereu progresele cercetării științifice, dar numai cînd ele au ieșit din faza ipotezelor și experimentărilor, ajungînd la concluzii ferme, cu aplicabilitate practică certă. Dar cercetările de lingvistică structurală nu pot oferi încă certitudini,

Scanned with OKEN Scanner

care să schimbe convingător elementele gramaticii tradiționale și terminologia ei.

Prin analiză structuralistă, regretatul E. Petrovici pretindea, acum vreo 20 de ani, că româna ar avea 74 de consoane și numai trei vocale. Autorii manualului în discuție susțin că există unsprezece declinări la substantiv, în loc de cele trei latine populare, la care se reduseseră, prin transformări fonetice și analogice, cele cinci declinări ale latinei arhaice și clasice, unsprezece la adjectiv și zece conjugări ale verbelor, în locul celor patru, moștenite ca atare, din latină, limba română fiind singura dintre limbile romanice care a păstrat mai fidel, cele trei declinări latine populare și cele patru conjugări latine. Există însă și alte modificări radicale de optică,— tulburătoare pentru profesorul de limba română,— care merg, de exemplu, pînă la anularea statutului de unități morfologice al articolului și numeralului. La aceste inconveniente se adaugă și terminologia, adesea rebarbativă și derutantă,— în lipsa, la noi, a unui dicționar de termeni lingvistici,— însoțită, la aproape fiecare pagină, de formule, scheme și tabele, ca în cărțile de algebră sau de chimie. De ce „adjunct" și nu „determinant" sau „subordonat"? De ce „centru" și nu „determinat" sau „regent"? Se insinuează chiar schimbarea numelui „sintaxei", prin „sintagmatică". Astfel de inovații nasc, în mod firesc, scepticism în ce privește aplicarea, în școală, a acestor teze, care și-ar fi găsit locul mai nimerit într-un tratat, cum pare această lucrare, mai mult decît un manual de învățămînt.

Primele două capitole, fonetica și fonologia, depășesc cadrul unei descrieri a limbii române contemporane, deci intențiile cărții, fiind mai curînd o introducere generală în fonetica oricărei limbi, nu numai a celei române. Suportul teoretic larg și complex al problemelor îngreuiază aplicarea lui la descrierea și clasificarea sunetelor românești, ceea ce face lectura dificilă și reduce interesul la un număr restrîns de specialiști. S-a încercat o descriere a substanței fonice a limbii române, extinsă dincolo de situațiile pentru care studiile experimentale oferă un material verificat și necontestat.

Dar toate inovațiile lingvistice au pătruns greu în practica comună și curentă. La apariția foneticii experimentale și a geografiei lingvistice s-au manifestat reacții violente de respingere, pînă cînd rezultatele concrete au dovedit viabilitatea acestor discipline. Drumul inovațiilor structuraliste va fi, probabil, același. Nu trebuie respinsă aprioric nici o nouă direcție de cercetare, nici o nouă metodologie. Va trebui însă să mai treacă timp, pînă cînd tezele și metoda din *Limba română contemporană* vor putea învinge mentalitatea tradițională a reprezentărilor despre limba română, formate în școală.

Cînd noile teze, metode și inovații terminologice structuraliste își vor dovedi utilitatea și necesitatea, școala le va adopta și generaliza,

Scanned with OKEN Scanner

în mod firesc, dar, în prezent, certitudinile gramaticii tradiționale oferă practicii garanția la care,— fără a exclude, principial, tendințele inovatoare,— nu poate renunța.

VERBUL ROMÂNESC

Interesul viu — și larg răspîndit — pentru problemele gramaticii, manifestat, la noi, în ultimele trei decenii, a dat naștere unei adevărate *școli românești de gramatică*. Ea s-a impus prin numeroase lucrări publicate și prin afirmarea unui mare număr de specialiști în întreaga țară. Toate categoriile gramaticale ale limbii române dispun, în prezent, de studii speciale, dintre care cele mai multe sînt consacrate aspectelor multiple — ca în orice limbă — ale verbului.

În adevăr, verbul este categoria lexico-gramaticală cea mai complexă, locul lui în gramaticile limbii române fiind predominant. Situația este deplin explicabilă, prin faptul că verbul, mai mult decît substantivul, adjectivul sau pronumele, are forme foarte numeroase — persoane, moduri, timpuri, flexiune, desinențe —, depășind orice altă categoriel e-xico-gramaticală. El reflectă, în formele lui variate, toată istoria limbii române, nu numai a morfologiei, ci și a foneticii, a vocabularului și a sintaxei. De aceea, verbul românesc a format obiectul unor vaste studii ale unor lingviști străini, binecunoscuți, ca, de exemplu, lucrarea de peste 1 200 de pagini a romanistului suedez Alf Lombard, *Le verbe roumain* (vol. I—II, Lund, 1954), iar între lingviștii români de astăzi aproape că nu există nici unul care să nu fi abordat vreunul din aspectele multiple ale verbului. Atît lingviști mai în vîrstă, ca Al Graur, cît mai ales din generația mijlocie și tineri, ca Valeria Guțu Romalo, Florica Dimitrescu, Emanoil Vasiliu, Laura Vasiliu, Mioara Avram, Eugen Cîmpeanu, D.D. Drașoveanu, Pompiliu Dumitrașcu, Mircea Zdrenghea, Ion Diaconescu, Theodor Hristea, C. Săteanu, C. Dimitriu, Rita Marinovici, Gabriela Pană-Dindelegan ș.a., au adus contribuții numeroase în materie, care n-au putut, totuși, epuiza aspectele complexe ale acestui capitol al gramaticii limbii române.

Din șirul larg al acestor contribuții, menționăm, în mod special, lucrarea lui Gh.D. Trandafir, lector la Universitatea din Craiova: *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană* (Ed. „Casa corpului didactic a județului Dolj", 1973, 283 p.).

Folosind, în mod pozitiv, rezultatele teoretice, metodologice și terminologice ale curentelor lingvistice noi, structuraliste, adoptate astăzi

Scanned with OKEN Scanner

de cercuri tot mai largi de lingviști, din străinătate și de la noi, autorul nu are în vedere numai criteriul formal, în definirea și clasificarea structurilor verbului, cum procedează cei mai mulți structuraliști, ci se referă mereu la valorile de conținut ale structurilor, la diacronie și context, acesta din urmă fiind definit ca *„un tip determinat de relații sintactice, care actualizează valorile latente ale unităților lingvistice"*.

Gh. D. Trandafir nu procedează deci unilateral, fiindcă nu opune lingvistica structuralistă celei tradiționale, pe care unii structuraliști o ignoră. Dealtfel, arată el, nici nu este posibilă delimitarea tranșantă a acestor două orientări lingvistice, mai ales pentru faptul că, *„în cadrul fiecăreia dintre ele, se manifestă tendințe variate"*, în numeroase cazuri structuralismul prezentînd și dezvoltînd teze și metode consacrate ale lingvisticii tradiționale.

După ce examinează critic stadiul actual al cercetărilor asupra categoriilor gramaticale ale verbului, în limba română contemporană, autorul aduce contribuții noi, teoretice și metodologice, în problemele controversate: a diatezei, a aspectului, a modului, a timpului și a persoanei verbelor. Definițiile și punctele de vedere noi, propuse de autor, completînd pe cele cunoscute mai ales prin *Gramatica Academiei*, conferă lucrării o utilitate deosebită.

ORTOGRAFIA ÎN TEORIE ȘI PRACTICĂ

Lucrarea lui G. Beldescu, *Ortografia în școală* (Ed. didactică și pedagogică, 1973, 276 p.), este una dintre cele mai extinse expuneri ale problemelor actuale, teoretice și practice, ale ortografiei limbii noastre, explicate, pe larg, în acțiunea și rolul lor în scriere. Ea a fost elaborată în cursul unei îndelungate experiențe didactice, cuprinzînd concluzii și indicații necesare pentru toți cei care au ca sarcină predarea în școli a scrierii românești corecte. Partea de îndrumări practice este covîrșitoare, față de cea teoretică, dar, în final, se urmărește să se facă deplin conștiente regulile ortografice prin procesul motivărilor rationale. *„Caracteristice pentru învățarea ortografiei*, scrie autorul, *sînt pătrunderea lentă și evolutivă de reguli generale și particulare și, corespunzător, trecerea treptată de la reproducerea mecanică a faptelor la înțelegerea intuitivă a regulilor și de la acestea la cunoașterea lor rațională, conceptuală. Odată cu progresul lent al abstractizării regulilor generale sau al achiziției regulilor particulare se constituie și deprinderile practice corespunzătoare..."* (p. 168).

Scanned with OKEN Scanner

Procedeele practice de învățare a ortografiei, expuse de G. Beldescu, sînt numeroase și complexe, fapt pentru care nu le vom urmări în expunerea noastră, ele avînd un caracter metodologic special. Dar lucrarea profesorului G. Beldescu ne sugerează cîteva indicații desprinse din experiența noastră proprie, în legătură cu însușirea ortografiei corecte în școală și cu folosirea ei în tot restul activității intelectuale.

De obicei, învățarea scrierii corecte, ca și a gramaticii, în școală, se limitează la obiectul „limba română". Eventualele greșeli de scriere sau de rostire sînt aspru sancționate la acest obiect, dar sînt tolerate la altele — istorie, geografie, cunoștințe social-politice, științe naturale—, considerîndu-le secundare. Dar învățarea scrierii și vorbirii corecte nu trebuie să constituie preocuparea numai „la română", ci la toate obiectele care se predau în școală, căci numai prin colaborarea tuturor profesorilor și a disciplinelor se poate realiza obiectivul urmărit, iar nu numai prin efortul izolat al profesorului de limba română. Această indicație este valabilă mai cu seamă pentru compunerea lucrărilor scrise, căci scrierea frumoasă, literară, trebuie să fie asigurată la toate obiectele, nu numai „la română". Evitarea greșelilor de scriere, în general, constituie un obiectiv pe care îl relevă pregnant G. Beldescu în lucrarea sa. „*Gravitatea unei greșeli*, scrie el, *se apreciază după criterii lingvistice, culturale sau morale. O greșeală devine foarte gravă din momentul în care stînjenește comunicarea, tulburînd mesajul, adică făcîndu-l echivoc, ambiguu, sau anulîndu-i capacitatea de a comunica vreo informație*" (p. 222). Grafiile semiculte: *văzu-se, gîndu-l, va dat, acestei poezi, ne văzut* sînt tot atît de grave ca și pronunțiile semiculte: *subect, fincă, propetar* sau hiperortografiile: *el venii, doi elevii, cunoștiință, împărăției*. Greșeli sînt și pronunțiile regionale folosite în scris: *ușe, plaje, iepocă, poiet*. Nu toate aceste forme împiedică comunicarea, dar ele constituie greșeli din punct de vedere literar.

După însușirea corectă a regulilor ortografice, prin conștientizarea lor, adică prin motivarea rațională și practică, un rol decisiv în conservarea lor de-a lungul vieții îl asigură lectura continuă a cărților, revistelor și ziarelor, în care ortografia este astăzi corect aplicată.

Regulile învățate în școală se uită în mod firesc, dar prin lectură ele se împrospătează mereu și eficient. Modelul trebuie să fie cel al clasicilor în ortografia actuală și al scriitorilor de azi, ca și publicațiile periodice, pe care toată lumea le citește astăzi și care exercită o mare influență asupra cititorilor. Situația este favorizată de împrejurarea că cel mai citit ziar românesc, „Scînteia", este deosebit de corect scris din punct de vedere ortografic, gramatical și stilistic și sugestiv în expresivitatea titlurilor și a textelor.

Scanned with OKEN Scanner

În general, presa de astăzi are un nivel de corectitudine lingvistică pe care periodicele din trecut nu l-au atins, din pricina oscilațiilor ortografiei însăși și a inovațiilor subiective în scriere.

Efortul pentru scrierea și vorbirea corectă nu se sfîrșește odată cu școala, ci el continuă prin colaborarea tuturor factorilor culturali — literatură, publicistică, teatru, radio și televiziune —, care, fiecare în felul lor, asigură limbii forma optimă îndeplinirii funcției ei de comunicare.

Consultarea cărții lui G. Beldescu de către toți cei ce predau limba română în școală este indicată pe deplin. Ea aduce un real serviciu operei de cultivare a limbii române.

PRECIZĂRI ORTOGRAFICE

Cu toate că astăzi, prin acțiunea intensă de cultivare a limbii, se scrie mult mai corect și mai unitar ca înainte, nu se poate susține, și nici pretinde, că ortografia românească a ajuns la un stadiu definitiv și imuabil. Avem un *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație* obligatoriu, ajuns la a III-a ediție, stabilit pe baza normelor ortografice din 1953, dar orice fixare de reguli ortografice are un caracter provizoriu, dat fiind decalajul firesc, în toate limbile, dintre pronunțare și scriere.

Dacă scrierea limbii române este astăzi bine fixată, pe baza principiului fonetic, îmbinat cu cel silabic, morfologic și sintactic, în practica curentă, apar impreciziuni și fluctuații, care impun, din timp în timp, anumite precizări. Această situație, firească în orice limbă vie, a făcut ca, paralel cu *Îndreptarul ortografic* oficial, să apară lucrări complementare, care caută să-l amendeze și să-l completeze unde se simte nevoia. Din rîndul acestora, menționăm: Fulvia Ciobanu, *Scrierea cuvintelor compuse* (Ed. Academiei, 1958); G. Beldescu, *Ortografia în școală*, prezentată în paginile precedente; Florența Sădeanu, *Dicționar de pronunțare. Nume proprii străine* (Ed. enciclopedică, 1973); Vasile Breban (cu un colectiv), *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică și lexic* (Ed. științifică, 1973).

Ne procură o deosebită satisfacție să adăugăm la șirul contribuțiilor de mai sus apariția unui *Mic tratat de ortografie* (Ed. științifică, 1974), datorit lui Al. Graur, încercat exeget în problemele spinoase ale gramaticii, vorbirii și scrierii limbii noastre.

Un tratat nu este un îndreptar de scriere corectă, ci o explicare, mai ales teoretică, a regulilor de scriere, spre a le face logice și conștiente

Scanned with OKEN Scanner

pentru oricine. De aceea, tratatul lui Al. Graur nu urmărește să înlocuiască *Îndreptarul*, ci să-l comenteze, limpezind unele echivocuri sau lipsuri ale regulilor deja stabilite. Mai mult, Al. Graur nici nu vrea să impună punctul său de vedere împotriva *Îndreptarului*, ci se mărginește să propună unele soluții socotite mai juste, care să fie adoptate, în cazul cînd sînt acceptate, tot prin *Îndreptar*, într-o nouă ediție. Pînă atunci, el recomandă respectarea *Îndreptarului*, pentru a se asigura o scriere unitară, *„chiar dacă sînt amănunte cu care nu sîntem de acord"* (p. 22). Prin acest act de disciplină, Al. Graur condamnă implicit și explicit starea de anarhie ortografică din trecut, cînd fiecare personalitate scria în felul ei propriu sau după tradiții regionale.

Mic tratat de ortografie urmărește cu pasiunea și minuția erudită, caracteristice autorului, numeroasele probleme de scriere, în aparență simple, în realitate reclamînd o reflexie atentă, ca: folosirea rațională a punctului și a virgulei, a două puncte, a punctelor de suspensie, a semnului întrebării, al exclamării, a cratimei, a apostrofului, a parantezelor, a semnelor citării, a alineatului ș.a.

Al. Graur arată, prin exemple concrete, cum greșita aplicare a acestor semne ortografice, socotite de puțină importanță, poate duce la alterări de sens, deci la îngreunarea procesului comunicării.

De aceeași utilitate și interes evident sînt capitolele privind vocalele izolate, vocalele în grup, terminațiile *-ii* și *-iii*, scrierea cu *z* pentru *s*, sufixele *-ism* și *-esm*, prefixele *îm-* și *com-*, prefixul *s-* (*z-*) și multe altele, făcînd dese referiri la ortografia din 1932 și combătînd unele din inconsecvențele ei, dar relevă, totodată, și unele lacune ale regulilor din 1953 și ale *Îndreptarului*.

Problemele de ortografie expuse în acest *Mic tratat* sînt atît de numeroase, încît nu pot fi enunțate aici decît fragmentar. Ele se impun consultate direct, cartea constituind o lucrare de referință indispensabilă în materie și la a cărei autoritate contribuie nu numai motivarea convingătoare a unui savant lingvist, ci și forma agreabilă a scriitorului experimentat, cînd se adresează unui public larg de cititori, deveniți de mult admiratori și prieteni ai săi.

Â ȘI Î IARĂȘI ÎN DISCUȚIE

De la introducerea, în 1953, a unui singur semn grafic, *î*, pentru un sunet atît de caracteristic limbii noastre, s-au ivit contrarietăți. Ele s-au manifestat sub forme diferite, în primul rînd prin nerespectarea regulii recomandate. Astfel, purtătorii acestui sunet în corpul cuvîntului

Scanned with OKEN Scanner

care le desemna numele au reînceput, la foarte scurt timp de la apariția noilor reguli, să-și scrie numele cu *â*: *Cândea, Câmpeanu, Pârvu, Vântu* ș.a., ca să nu mai vorbim de numele lui *Brâncuși* sau al lui Vasile *Pârvan*, ale cărui lucrări trebuia să știi să le cauți, în fișierele bibliotecilor, și la numele scris cu *â*, cum l-a scris el toată viața, iar pentru cele republicate, la numele scris cu *î*, ceea ce putea produce și confuzia că au existat doi savanți *Vasile Pârvan*, nu unul și același. A trebuit apoi să se admită, în mod oficial, excepția pentru cuvintele *România, român* și derivatele lor, deoarece publicul larg și străinii nu identificau bine numele țării și al nostru, sub formele *Romînia* și *romîn*.

Controversa în jurul lui *â* și *î* și-a găsit expresie într-o anchetă, socotită necesară, întreprinsă de revista „Flacăra" (nr. 14 din 30 martie 1974), în care și-au spus cuvîntul opt reprezentanți ai științei și literaturii. Participarea largă la o anchetă, cu caracter lingvistic, reia o veche tradiție a culturii noastre, în care controversele asupra ortografiei au cunoscut un larg interes public, ele constituind o vastă bibliografie, întocmită recent de Sectorul bibliografic al Bibliotecii centrale universitare din București.

În aparență fără importanță, scrierea generală cu *î* a stîrnit resorturi adînci ale sentimentelor, preferințelor și aprecierilor, reflectate pregnant în amintita discuție.

Dintre participanții la discuție, majoritatea s-a pronunțat pentru acceptarea lui *â*, alături de *î*, pentru rațiuni diferite.

Al. Rosetti, care a fost și în trecut adeptul celor două semne, susține că nu există nici o obligație ca un anumit sunet să fie redat exclusiv printr-un semn, iar cînd scriem *Romînia*, cu majuscule (ROMÎNIA), semnul *î* este de nerecunoscut.

Al. Graur susține, ca și în 1952—1953, că nu este logic să se folosească două semne pentru un singur sunet, iar, pe de altă parte, că nu există rațiuni etimologice pentru scrierea cu *â*, deoarece latina nu avea acest sunet. Aceeași părere o susțin, în mod evaziv, tinerii lingviști Costin Bratu și Ion Coja.

Trei scriitori de prestigiu — Eugen Barbu, Romulus Vulpescu și Adrian Păunescu, organizatorul anchetei — susțin argumentul tradiției și spiritul limbii. Cuvîntul *român*, scrie Eugen Barbu, *„trebuie scris cu â, nicidecum cu alt semn, care ne-ar face să nu mai semănăm cu noi înșine"*.

Poetul Adrian Păunescu subliniază că în *„cuvîntul-amiral"* al limbii noastre, *România*, *„litera-ax"* este *â* din vechime. Rațiuni simplificatoare nu ne pot determina să-l eliminăm pe *â* din scriere.

Nu este cazul să impunem o concluzie la această discuție, care rezultă, dealtfel, de la sine, ci constatăm tendința accentuată în sentimentul scriitorilor și al vorbitorilor limbii noastre pentru admiterea, din nou, a lui *â* în interiorul cuvintelor, ca în ortografia din 1904 și 1932. Iar dacă

Scanned with OKEN Scanner

se invocă argumentul că nu trebuie să cedăm preferinței străinilor, care nu înțeleg pe *î* în numele nostru și al țării, cred că, dimpotrivă, acum cînd limba română se învață în peste o sută de universități străine și numele țării noastre este cunoscut în toată lumea, scris cu *â*, acceptarea scrierii cu *â*, în interiorul cuvintelor, constituie un argument practic concludent. Nu numai rațiuni științifice abstracte stau la baza scrierii unei limbi, ci și tradiția, care exprimă preferințe consolidate, și tendințele actuale, ce se manifestă tot mai accentuat, chiar fără rațiuni etimologice explicite.

Am fost plăcut surprins să constat, din această anchetă, că scriitorii de astăzi au făcut, ca și cei din trecut, observații lingvistice pertinente, care dovedesc familiarizarea cu problemele spinoase ale disciplinei, folosind argumente de bun simț și de observație atentă asupra dezvoltării limbii noastre.

O VECHE CONTROVERSĂ ORTOGRAFICĂ

Persistă, în opinia noastră publică, cu insistență, de la reforma ortografică din 1953, controversa: cum este mai corect să se scrie și să se pronunțe: *sînt* sau *sunt?*

Care este temeiul istoric și științific al acestei controverse?

Regulile ortografice academice din 1869, 1881, 1904 și 1932 au prevăzut, pentru scrierea literară corectă, formele *sunt, suntem, sunteți, sunt.* Cele din 1953 au stabilit, ca fiind mai corecte: *sînt, sîntem, sînteți, sînt.*

Acestea din urmă, care sînt formele populare, au, de fapt, cea mai mare vechime în rostirea și scrisul românesc. În toată larga perioadă de peste patru secole, în care s-a scris la noi cu alfabetul chirilic, s-au întrebuințat exclusiv formele *sînt, sîntem, sînteți, sînt.* Ele își au originea în latina populară carpato-dunăreană, în care formele de plural ale indicativului prezent al auxiliarului *esse* („a fi") au fost înlocuite cu formele de prezent ale conjunctivului acestui verb: *sumus*, prin *simus*, care a dat în limba româna veche *semu, estis*, prin *sitis*, care a dat, după analogia lui *semu, setu* în română veche (dar și *seți*), iar *sint*, lungit cu desinența *unt*, a conjugării a treia, extinsă în latina populară carpato-dunăreană, la persoana a treia plural, a tuturor verbelor de conjugările a patra și a doua, deci *sint*(*unt*), care a dat, în româna veche, *sintu*. Din această formă de persoana a treia plural, s-a refăcut ulterior întreaga paradigmă a pluralului *(sîntem, sînteți)* și, cum la verbele de conjugarea a patra, ca și la cele de a treia și a doua, forma de plural a

Scanned with OKEN Scanner

persoanei a treia este egală cu cea de persoana întîi singular *(ei fug — eu fug, ei merg — eu merg, ei văd — eu văd)*, aceeași formă *sînt* a devenit și cea de persoana întîi singular.

Formele *sunt, suntem, sunteți, sunt* au și ele o tradiție îndelungată în scrisul românesc. Au apărut, odată cu începuturile, prin Școala ardeleană, ale înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin. Ele sînt forme refăcute de învățații acestei școli, pe baza formei *sunt* din latina clasică. Dar prin manualele școlare, presă și literatură, acestea deveniseră pentru toată lumea formele limbii și rostirii distinse, literare, iar *sînt, sîntem, sînteți, sînt* erau considerate forme ale rostirii neîngrijite populare. Revenirea la aceste forme, în 1953, se datorește lui Mihail Sadoveanu, care nu din rațiunile istorice arătate mai sus, ci fiindcă el a rostit și a scris toată viața aceste forme, iar lingviștii de atunci, din secția de limbă, literatură și artă a Academiei, în majoritate moldoveni sau cu ascendență moldovenească, au admis, fără rezerve, aceste forme, oficializîndu-le, dar provocînd în opinia publică aceeași nemulțumire, ca și cu eliminarea lui *â* din scrisul românesc și generalizarea lui *î*.

Părerea noastră este că nu-i prea tîrziu, nici astăzi, să se revină la formele *sunt, suntem, sunteți, sunt*, pe care le regretă toți cei care scriu și vorbesc literar, așa cum s-a revenit la scrierea cu *â*, în *român* și derivatele sale și în nume proprii ca *Pârvan* sau *Brâncuși*.

Scanned with OKEN Scanner

CULTIVAREA LIMBII

CULTIVAREA LIMBII ROMÂNE

Cultivarea limbii naționale este o acțiune „istorică" permanentă, în sensul că ea are loc la toate popoarele culte și în toate epocile. La noi, a început odată cu nașterea lingvisticii moderne, prin învățații Școlii ardelene, s-a intensificat prin înființarea Academiei Române și se continuă cu intensitate astăzi.

În ce constă cultivarea limbii?

În grija oamenilor de cultură pentru ca limba națională să fie scrisă și vorbită corect și frumos, să se respecte regulile ortografice și gramaticale stabilite și să se dezvolte potrivit spiritului ei național și popular, criticînd infiltrațiile de elemente, expresii și construcții străine structurii ei, sau — cum se spunea în secolul trecut — „geniului ei".

Nu numai lingviștii sînt implicați în această acțiune — deși rolul lor este primordial —, ci întreaga intelectualitate a unui popor, deoarece limba este instrumentul de bază al creării și dezvoltării culturii naționale.

Care sînt problemele cultivării limbii române în epoca actuală?

Starea de astăzi a scrisului românesc nu justifică îngrijorări majore. Se scrie și se vorbește mai corect și mai frumos decît acum 40—50 de ani, mai ales în presă, al cărei nivel este, în mod evident, mai ridicat decît înainte cu cîteva decenii. De asemenea, radioul și televiziunea — mijloace mai recente de difuzare în mase a cuvîntului corect și literar — satisfac cerințele unei limbi îngrijit cultivate.

Starea relativ satisfăcătoare a limbii folosite astăzi în scris se explică, în mare parte, prin aceea că vorbitorii și scriitorii limbii române, pe lîngă ridicarea nivelului general de cultură, au la dispoziție instrumentele consacrate privind cultivarea limbii. Lingviștii și-au făcut datoria, îmbunătățind, în 1953, normele și regulile ortografice, ortoepice și de

Scanned with OKEN Scanner

punctuație, completate ulterior, elaborînd gramatici și dicționare, numeroasele lucrări speciale de cultivare a limbii române.

Și totuși cultivarea limbii române rămîne o problemă mereu deschisă.

Dacă eliminăm, deocamdată, explicația simplistă că cei care scriu nu cunosc sau nu respectă regulile gramaticale și ortografice, ne vom referi la realitatea recunoscută că numeroase „devieri" de la norme intervin din cauza dinamicii firești a limbii în funcționarea ei. Numai limbile moarte, ca greaca veche și latina, au reguli imuabile, fiindcă ele nu mai sînt vorbite. Regulilor acestor limbi, care provoacă admirația profesorilor pedanți, li se opune spiritul creator al limbilor vii, lupta permanentă, în cadrul lor, între vechi și nou, care provoacă mereu „devieri" și situații neprevăzute, ce pot fi combătute sau acceptate ca reguli noi.

Alte probleme sînt ridicate de limbajul obscur și neinteligibil al unor poezii, de care critica noastră s-a ocupat îndeajuns.

Nu mai puțin supărătoare sînt expresiile șablon și banale, care inundă scrisul actual: *a desfășura activitate, a traduce în viață, a se adăpa la învățătura* ș.a. Stilul administrativ ridică mereu obiecțiuni, nu atît din punctul de vedere al corectitudinii, cît al rutinei șablonarde.

Probleme de cultivare a limbii sînt ridicate și de traduceri, în care transpunerile în română ale vocabularului și sintaxei dau naștere la dificultăți pe care nu toți traducătorii le soluționează satisfăcător.

La problemele de mai sus, privind cultivarea limbii române, se adaugă abaterile propriu-zise de la regulile ortografice și gramaticale stabilite. Ele nu sînt supărător de frecvente, dar există.

Măsurile care se impun împotriva acestor greșeli sînt de două feluri: *preventive*, care depind de secretarii de redacție ai diverselor periodice și de corectorii editurilor, și *critice*, care depind de lingviști și de alți oameni de cultură. Ele se pot depista prin lectura sistematică a cărților și periodicelor și prin semnalarea lor Comisiei de „cultivare a limbii" din cadrul Academiei. În 1958, revista „Limba română" a deschis o rubrică de „cultivare a limbii", în care erau semnalate devierile de la regulile stabilite ale scrisului. Rubrica a apărut însă sporadic, la fel ca în alte publicații periodice. Ea ar trebui reactualizată în ziarele de mare tiraj.

Școala are rolul cel mai important în ridicarea nivelului calitativ al limbii, dar îndrumările date elevilor să nu se limiteze la orele „de limba română", ci ortografia, gramatica și stilul trebuie supravegheate la toate materiile.

În concluzie, cultivarea limbii române este o acțiune permanentă, colectivă și patriotică. La ea trebuie să participe toți cei care consideră limba națională nu numai ca un instrument practic de comunicare,

Scanned with OKEN Scanner

ci ca element hotărîtor în afirmarea individualității noastre etnice și spirituale, în crearea culturii naționale. Limba română corectă și expresivă trebuie să fie — alături de alte manifestări ale spiritului național — o componentă majoră a culturii epocii socialiste.

LIMBA ROMÂNĂ CORECTĂ

Ce înțelegem astăzi prin limbă corectă? Este vorbirea și scrierea în conformitate cu regulile ortografice și gramaticale din actuala etapă de dezvoltare a limbii române, în condițiile creșterii impetuoase a lexicului și dinamismului specific al funcționării limbii, în cadrul culturii socialiste.

Dezvoltarea limbii avînd, astăzi, un ritm foarte intens, s-a impus necesitatea urmăririi felului în care cuvintele noi se încadrează în sistemul fonetic, morfologic și ortografic, a înlăturării arbitrarului individual și subiectivismului în folosirea formelor și a sensurilor cuvintelor și expresiilor noi, de largă circulație.

Există deja elaborate instrumentele de bază pentru asigurarea folosirii corecte a limbii române, iar pentru regulile concrete de scriere și vorbire corectă, în care se ivesc încontinuu cazuri noi, au apărut și apar numeroase lucrări speciale și de orientare, în ceea ce privește tendințele actuale de dezvoltare a limbii noastre. Menționăm dintre acestea: Al. Graur, *Tendințele actuale de dezvoltare ale limbii române* (1968) și *Gramatica azi* (1972), Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală* (1972), N. Mihăescu, *Carte despre limba românească* (1972), *Cum e corect* (1973) și *Norme gramaticale și valori stilistice* (1973).

Acestei acțiuni binevenite, pornită din atîtea inițiative rodnice, s-a adăugat, în anii din urmă o nouă contribuție valoroasă, prin lucrarea *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic* (Ed. științifică, 1973, 382 p.), elaborată de un colectiv de lingviști clujeni, condus de Vasile Breban și compus din Maria Bojan, Elena Comșulea, Doina Negomireanu, Valentina Șerban și Sabina Teiuș.

Lucrarea aduce numeroase precizări cu privire la formele corecte din toate compartimentele morfologice (substantiv, adjectiv, pronume, verb, adverb, numeral, prepoziții, conjuncții), dar nu sub forma *„vînătorii de greșeli"*, ci sub aceea a unei cercetări sistematice, atente, minuțioase. Se ia atitudine în cazurile de circulație paralelă a formelor duble de singular: flutur — *fluture* (forma corectă este cea subliniată), *bulgăr* —

Inv. 117630

Scanned with OKEN Scanner

bulgăre, *poem* — poemă, *sistem* — sistemă, ca și a formelor duble de plural: *francezi* — franțuzi, *vienezi* — vieneji, *ospețe* — ospățuri ș.a.

Un alt capitol util îl formează scrierea împreună sau despărțit a cuvintelor, în funcție de unitatea lor semantică și gramaticală: *odată* — *o dată*, *totodată* — *tot o dată*, *decît* — *de cît* ș.a.

Problema integrării neologismelor în sistemul fonetic și morfologic al limbii noastre este pe larg ilustrată cu exemple, ca și folosirea incorectă a unora dintre acestea, din necunoașterea sensului lor exact: *alienare* — *alienație*, *comunicare* — *comunicație*, *deviere* — *deviație*, *corectare* — *corectură* ș.a.

Construcțiile și cuvintele fixe, devenite clișee lingvistice, sînt relevate cu justețe: *a trasa coordonate*, *numitor comun*, *jalon*, *tonic*, *valență*, *spectacol major*. *„Preferința pentru «major» a ajuns atît de departe, încît acesta apare alături de cuvinte de care nu ar trebui asociat: «înțelesul major al cuvîntului» sau în construcții pleonastice: «o temă majoră de mare importanță»“* (p. 235).

Scrierea cu inițială majusculă, pleonasmele, acordul gramatical, accentuarea, abrevierile sînt alte capitole de mare interes, ca și controversata problemă a virgulei, care ocupă 14 pagini de interpretare subtilă.

Limba română corectă completează și precizează *Îndreptarul ortografic* și *Gramatica limbii române*, în lumina funcționării dinamice a limbii, în condițiile dezvoltării impetuoase a culturii noastre de astăzi. Lingviștii clujeni au adus un mare serviciu cultivării limbii române contemporane, prin această lucrare, riguros științifică și foarte utilă.

*

Observarea minuțioasă a felului în care este folosită limba în periodicele actuale românești și preocuparea normativă pentru o limbă cît mai corectă gramatical și cît mai expresivă artistic stau și la baza culegerii profesorului N. Mihăescu: *Cum e corect? Îndreptar de limbă românească* (Ed. „Ion Creangă“, Biblioteca școlarului, 1973, 128 p.). Lucrarea întregește pe cele anterioare ale autorului: *Limba noastră. Probleme de lexic și construcții gramaticale* (Ed. didactică și pedagogică, 1963), *Abateri de la exprimarea corectă* (Ed. științifică, 1963) și *Carte despre limba românească* (Ed. didactică și pedagogică, 1972), primite cu interes de cadrele didactice și de publicul larg cititor.

Ca și în lucrările anterioare, N. Mihăescu nu aduce în discuție probleme abstracte, ci o serie de aspecte ale mijloacelor lingvistice folosite mai ales în publicațiile noastre periodice, foarte caracteristice pentru marea lor varietate de vocabular. El nu le menționează nominal și nici pe autorii textelor, mărginindu-se să reproducă anumite formulări, fără intenții ironice, ci numai din grija pentru folosirea corectă a limbii, la al cărei nivel calitativ se simte dator să contribuie.

Scanned with OKEN Scanner

Prima serie de observații privește vocabularul. N. Mihăescu relevă, îndeosebi, crearea, în unele cronici literare și de artă, de termeni arbitrari și nepotriviți, numai din dorința de a epata prin noutate: *perpendicitate*, *prozaicitate*, creații din substantive sau adjective, cu sufixul productiv-*itate*, ca *receptivitate*, *prețiozitate*, adoptați anterior. Un termen ca *pedestritate*, folosit de G. Călinescu, este acceptabil numai în scrisul său.

O altă serie de observații juste privește felul în care termenii tehnici își sporesc, în mod figurat, sensul pentru alte domenii decît cel inițial: *parametru*, *a detecta*, *start* ș.a. Dar o expresie forțată ca *„o poezie care se demolează"* este cu totul neadecvată.

Problema neologismelor, care a preocupat, în mod constant, pe toți lingviștii români, revine în prezenta culegere, ca și în cele anterioare ale lui N. Mihăescu. El subliniază, în mod just, că neologismele *„au un rol de prim ordin în obținerea unei expresii cît mai exacte, cît mai nuanțate, cît mai sugestive. A le folosi, însă, fără discernămînt, înseamnă a-i imprima formulării un caracter artificial și totodată a o lipsi de ceea ce cuvîntul din vechiul fond lexical îi poate spori acea forță expresivă pe care opera tuturor marilor noștri scriitori o invederează"* (pag. 33). Precizarea este foarte prețioasă mai ales în epoca noastră de masivă penetrație și folosire a neologismelor, unele artificial construite pentru a da iluzia unei exprimări mai savante, ca cele extrase de autor din scrieri recente: *a diverti*, pentru „a distra", *misionat*, pentru „însărcinat", *a titra*, pentru „a acorda un titlu", *a vernisa* (o expoziție), *a gafa*, pentru „a face o gafă", *a instiga la reflecție*, *a preluda* ș.a. Unele neologisme sînt folosite confundîndu-li-se sensul: *argutie*, pentru „argumentare", *oportun*, pentru „oportunist", *fastuos*, pentru „fastidios", *pandantiv*, pentru „pandant", iar în teatru a început să se vorbească de *experiențe spectaculare*.

Pleonasmele nu scapă nici ele să fie detectate de scrupulosul observator. În aceeași propoziție a găsit: *tentație* și *atracție*, *rezultate rodnice și fructuoase*, *a adulmeca un miros*, *prilejul* și *ocazia* ș.a.

Sînt menționate cuvinte, întîlnite în unele texte care n-au reușit și nu vor reuși să se impună: *analiză motivică*, *transadolescență*, *legendofil*, *mediu ambiental* ș.a.

În domeniul sintaxei, N. Mihăescu citează cazuri de construcții greșite ca: neconcordanțe ale subiectului cu predicatul, folosirea neadecvată a pronumelui posesiv *al*, *a*, *ai*, *ale* ș.a.

Ideea care străbate întreaga lucrare a profesorului N. Mihăescu este îndemnul pentru corectitudinea gramaticală și relieful expresiv al limbii noastre, evitarea cacofoniilor, a clișeelor și șabloanelor, a formulelor verbale tipizate, a lipsei de varietate, dînd numeroase exemple de rutină, monotonie și stereotipie, păcate împotriva varietății și armoniei caracteristice românei literare.

Scanned with OKEN Scanner

„Cazurile" de greșeli surprinzătoare citate de autor din numeroase publicații curente, ca și indicațiile normative frecvente fac lectura cărții atrăgătoare și instructivă pentru cercuri largi. Ea constituie o incitație la grija pentru scrierea atentă, corectă și frumoasă, la comunicarea cît mai precisă și clară a gîndurilor, la ridicarea nivelului calitativ al limbii epocii socialismului.

SIMPLIFICĂRI ÎN VORBIRE

O recentă anchetă, inițiată de Televiziune, a pus în discuție folosirea, în vorbirea curentă, a pronumelui relativ *care*. Un număr, relativ mare de vorbitori, au fost întrebați: „Care este forma corectă?: *Haina care am cumpărat-o* sau *Haina pe care am cumpărat-o?*, *Cartea care o citesc* sau *Cartea pe care o citesc?*"

Răspunsurile au fost diferite. Majoritatea celor chestionați au răspuns corect: *Haina pe care am cumpărat-o* și *Cartea pe care o citesc*. O mare parte dintre ei au răspuns însă incorect: *Haina care am cumpărat-o* și *Cartea care o citesc*.

Cum se explică folosirea celor două forme, dintre care una este corectă, iar alta nu?

A explica prin ignoranță apariția așa-ziselor forme incorecte de exprimare este o explicație parțială.

În realitate, pentru a vorbi de corectitudine în limbă, trebuie să ținem seama de deosebirea dintre limba vorbită și limba scrisă sau literară. Limba vorbită tinde spre simplificare, spre o exprimare mai facilă, pe cînd cea scrisă sau literară respectă, în general, formele gramaticale corecte. În limba vorbită se spune, de exemplu, *tov Georgescu*, pe cînd, în limba literară, se scrie și se spune: *tovarășe* Georgescu.

Un exemplu tipic de deosebire între limba vorbită și cea scrisă sau literară îl oferă, cum a arătat ancheta Televiziunii, întrebuințarea, de către mulți vorbitori, a cazului acuzativ al pronumelui relativ *care*, fără să fie precedat de prepoziția *pe*.

Pronumele relativ *care* a avut, în trecut, forme diferite, după număr și gen: *carele*, formă articulată de masculin și *carea*, formă articulată la feminin, *cari*, formă nearticulată de plural, și *carii*, formă articulată de plural.

O tendință persistentă de simplificare a dus la părăsirea formelor flexionare menționate, în favoarea uneia singure: *care*, și pentru mascu-

Scanned with OKEN Scanner

lin și pentru feminin, la singular ca și la plural, dispărînd formele articulate.

Aceeași veche tendință de simplificare a dus, cu timpul, și duce, la eliminarea prepoziției *pe* de la cazul acuzativ: *Cartea care o citesc* sau *Haina care am cumpărat-o*, cum au răspuns o mare parte dintre vorbitori, în loc de forma corectă de acuzativ a acestui pronume, precedată de prepoziția *pe*. Dar forma fără *pe* la acuzativul relativului *care* și-a făcut apariția și în limba literară. Mihail Sadoveanu, spre exemplu, scrie: *dalama care o am pe mine*, astfel încît tendința de simplificare cîștigă teren, și ceea ce este incorect gramatical astăzi poate deveni, prin uzul zilnic al celor mulți, „formă corectă", cum s-a întîmplat și se întîmplă adesea cu așa-zisele forme „incorecte", cu toate explicațiile și protestele gramaticienilor, în toate limbile de pe glob.

O altă tendință de simplificare se manifestă, tot mai accentuat, în concurența dintre locuțiunile adverbiale: *într-adevăr* și *în adevăr*. Deși, în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, forma *într-adevăr* este oficializată, forma *în adevăr* este tot mai frecvent întrebuințată, ea fiind mai scurtă, mai eufonică și mai simplu de scris și de pronunțat.

ABREVIERILE

O tendință lingvistică foarte curentă, generalizată în toate limbile și observată de toată lumea, este aceea de a prescurta numele de țări, instituții, întreprinderi, prin cîteva inițiale. Aproape nimeni nu mai spune astăzi *Organizația Națiunilor Unite*, ci O.N.U., *Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice*, ci U.R.S.S., *Statele Unite ale Americii*, ci U.S.A. sau S.U.A. etc. Vechi nume de instituții, ca *Banca Națională a României* (în prezent: a R.S. România) sau *Căile Ferate Române* s-au scris și s-au pronunțat de mult B.N.R. și C.F.R.

În ultimele decenii, prescurtările prin inițiale au luat o mare extindere, ca urmare a dezvoltării vieții economice și sociale. Existența unui mare număr de instituții și întreprinderi obligă la prescurtări, pentru a economisi efort și spațiu grafic și a grăbi comunicarea. Cînd este vorba de întreprinderi și instituții, aproape că se vorbește numai prin inițiale, rar prin titluri întregi. Toată lumea vorbește de C.S.P., C.A.P., I.A.S., prescurtări ale numelor unor instituții și întreprinderi binecunoscute.

Atitudinea vorbitorilor față de aceste prescurtări nu este egală. Există formule scurte care plac, se generalizează și se reține repede și îndelungat, altele nu se pot impune. Printre cele mai populare și persis-

Scanned with OKEN Scanner

tente prescurtări, ușor înțelese de toată lumea și larg folosite, sînt astăzi: P.C.R., U.T.C., A.R.L.U.S., C.E.C., O.N.T. Unele prescurtări au făcut o carieră neașteptată. Astfel, *Aprozar*, *Ferometal* au rămas în circulație, deși întreprinderile respective nu mai poartă de mult aceste nume. Toată lumea cumpără legume și fructe de la *Aprozar*, deși întreprinderea respectivă se numește, de multă vreme, *Legume și fructe*. Se vorbește numai de M.A.T., uneori cu ușoară ironie pentru calitatea prelucrării vinurilor, deși întreprinderea se numește de mult *Vinalcool*. Toți cumpără obiecte metalice de la *Ferometal*, deși numele oficial al întreprinderii este *Metalocasnica*.

Alte prescurtări,[1] ca: O.S.E.D.T., „Oficiul special pentru editarea și distribuirea timbrelor", O.S.S., „Oficiul de stat pentru standardizare", O.S.M., „Oficiul de stat pentru metrologie", n-au perspective de difuzare dincolo de cercul specialiștilor și colaboratorilor direcți ai acestor instituții.

Elementul psihologic în receptarea abrevierilor nu trebuie subestimat. Nu orice abreviere este primită spontan și reținută. Am citit cîndva, într-un ziar, în legătură cu construirea de locuințe proprietate personală, că cetățenii se pot adresa la I.J.C.V.L., fost O.C.L.P.P. din cadrul C.P.C.P. Sînt foarte puțin atrăgătoare aceste prescurtări și greu de înțeles, iar perspectiva de a deveni populare nu o întrevăd. Am văzut, în fața Universității din București, prescurtarea ASOMAR. M-a lămurit un prieten că este *Asociația pentru marketing*, căci altfel n-aș fi înțeles prescurtarea. De asemenea, am citit într-un ziar despre un tovarăș director la O.C.E.S. Nici pînă acum nu m-am lămurit despre ce instituție poate fi vorba. Prescurtarea numelui unei instituții internaționale, C.I.M.C.A., am descifrat-o abia prin articolul care o însoțea: „Comitetul internațional al mișcării de copii și adolescenți". Aceeași greutate am întîmpinat-o cu prescurtarea C.S.C.E. „Conferința pentru securitate și cooperare în Europa".

Pentru ca o abreviere să poată fi reținută de un număr mare de vorbitori, trebuie să fie compusă din cel mult trei inițiale. O inițială — două, în plus, îngreuiază înțelegerea și circulația formulei. Astfel, o prescurtare ca U.N.C.A.P., „Uniunea națională a cooperativelor agricole de producție", este de neînțeles de alții, decît de cei din cooperația agricolă. Altele ca: I.R.C.R., I.R.R.C.S. se rețin greu, numai printr-o folosire frecventă. În schimb, prescurtări ca *Mașinimport* sînt, de fapt, titluri, neavînd nevoie de explicații propriu-zise.

Deoarece toate întreprinderile și instituțiile tind să-și abrevieze numele, trebuie căutate formulele cele mai scurte, eufonice și cu șanse de a fi reținute repede și pentru timp îndelungat.

[1] Menționăm că, de la apariția acestui articol, unele abrevieri — discutate atunci — s-au modificat.

Scanned with OKEN Scanner

Care este aspectul limbii în urma abrevierilor? Lingviștii din toate părțile susțin că abrevierile urîțesc limba. În Franța, lingvistul Alain Guillermou, profesor de limba română la Sorbona, editează, din 1952, revista *Vie et langage*, organ al „Consiliului internațional al limbii franceze", iar „Comitetul pentru apărarea și răspîndirea limbii franceze" editează revista „Defense de la langue française". Pe lîngă numeroase alte probleme de cultivare a limbii, cele două reviste denunță mereu pericolul deformării limbii franceze prin numărul crescînd al abrevierilor greoaie și de neînțeles.

La noi nu se poate vorbi de un pericol propriu-zis al abrevierilor, dar grija pentru cultivarea limbii române ne obligă să observăm și să combatem prescurtările nepotrivite. Inevitabile pentru epoca noastră, abrevierile nu pot fi făcute oricum, ci se impune să se procedeze cu atenție și grijă față de simțul eufonic și de psihologia vorbitorilor.

Scanned with OKEN Scanner

LIMBĂ LITERARĂ ŞI STILISTICĂ

LIMBA PAŞOPTIŞTILOR

Sărbătorirea a 130 de ani de la Revoluţia din 1848 din cele trei ţări româneşti ne prilejuieşte cîteva constatări asupra limbii acelui moment de răscruce în istoria noastră.

Impresia dominantă care se impune oricui citeşte proclamaţiile, manifestele sau articolele de presă din acea perioadă (adunate, cu multă grijă şi competenţă, de Paul Cornea şi Mihai Zamfir, în preţioasa antologie: *Gîndirea românească în epoca paşoptistă*, E.P.L., 1968, 2 vol.) este modernitatea limbii, foarte puţin diferită de cea de astăzi.

Limba română se găsea atunci în proces avansat de modernizare, caracterizat prin eliminarea treptată din vocabular, începută în deceniile anterioare, a cuvintelor nelatine, expresii — cele mai multe dintre ele — ale feudalismului depăşit, prin pătrunderea masivă de neologisme occidentale latino-romanice, îndeosebi franceze, odată cu noile noţiuni politice, sociale, economice şi culturale, prin asigurarea unui grad înalt de corectitudine în scris şi vorbire şi, mai ales, prin apropierea limbii literare de limba poporului, corespunzătoare aspiraţiei spre formele naţionale de cultură.

În adevăr, cine citeşte *Proclamaţia de la Izlaz*, redactată de Bălcescu şi Eliade Rădulescu, *Protestaţia în numele Moldovei, al omenirii şi al lui Dumnezeu*, redactată de Vasile Alecsandri, *Dorinţele partidei naţionale din Moldova*, redactate de Mihail Kogălniceanu, şi *Discursul de la Blaj*, de pe Cîmpia Libertăţii, al lui Simion Bărnuţiu, documente simultane şi caracteristice din cele trei ţări româneşti, constată, cu uşurinţă, caracterul modern al limbii, unitatea ei şi prezenţa numeroasă a neologismelor latino-romanice: *drept suveran, independenţă legislativă şi administrativă, libertate, demnitate, responsabilitate, constituţie, decret, instrucţie*

Scanned with OKEN Scanner

egală în limba patriei, reprezentanți ai tuturor stărilor societății, neamestec al nici unei puteri din afară, gardă națională ș.a.

În toate cele patru documente, redactate de mari scriitori, predomină exprimarea firească, populară, ușor accesibilă, fără artificii, lectura acestora procurînd și cititorilor de astăzi o rară satisfacție. Limba presei din epocă, ca și a operelor științifico-literare, dintre care cea mai reprezentativă este *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul* a lui Nicolae Bălcescu, este aceeași. O caracteristică a limbii diferitelor publicații ale vremii era predominarea stilului retoric, ușor explicabilă într-o epocă de efervescență patriotică și revoluționară.

Nivelul modern înalt al limbii pașoptiștilor se explică și prin grija lor deosebită pentru cultivarea și unitatea acesteia. În *Proclamația de la Izlaz* se decretează limpede: „*cultura* (adică cultivarea) și *înflorirea*" limbii naționale, „*după natura și originea ei, cu literele sale (adică cele latine), atît în cărțile profane, cît și în cele sacre, precum și introducerea literelor (latine) în toate cancelariile*", adică a alfabetului latin, în locul celui chirilic, predominant pînă atunci.

Aceeași grijă pentru limba națională o exprimă vibrant Simion Bărnuțiu, în istoricul său discurs, monument de logică sănătoasă, de știință a dreptului public și de limbă, cuvintele lui rămînînd, pînă astăzi, pagini de antologie.

Proclamațiile și manifestele de la 1848 din cele trei țări românești sînt astfel nu numai documente de înaltă gîndire socială și politică națională, ci și monumente de limbă, care, după 130 de ani, își păstrează prospețimea exprimării și puterea de sugestie a măreților evenimente memorabile ale timpului.

Imperativul, atît de categoric exprimat de către pașoptiști în proclamațiile și manifestele lor revoluționare, pentru cultivarea limbii naționale a fost realizat prin păstrarea caracterului ei latin și popular, prin dezvoltarea continuă a științei și culturii în limba română, prin generalizarea, începînd din 1860, a alfabetului latin în scrierea ei și prin modernizarea ortografiei pe baze fonetice.

MARII CLASICI ȘI LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ

Volumul al III-lea din tratatul academic *Istoria literaturii române* (1973) a fost așteptat cu interes îndreptățit de un public cititor larg. Atît epoca pe care o cuprinde — cea a marilor clasici —, cît și personalitatea redactorului responsabil — Șerban Cioculescu — și a colabora-

torilor de prestigiu ai volumului: G. Călinescu, Tudor Vianu, Vladimir Streinu, Al. Piru, G. Ivaşcu, Adrian Marino, Ovidiu Papadima, Silvian Iosifescu, I.C. Chiţimia, George Muntean, Al. Săndulescu, Th. Vârgolici, Al. Hanţă ş.a. au însemnat elemente de atracţie bine justificate pentru receptarea favorabilă a acestei contribuţii valoroase la istoria literaturii române.

Deoarece problemele limbii literare nu şi-au găsit — potrivit, probabil, unui plan iniţial — decît sporadic oglindirea în volum, ne propunem să arătăm că discuţiile asupra acestor probleme au fost esenţiale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi că ele au fost strîns legate de evoluţia literaturii în această perioadă.

Toţi marii scriitori din epocă — Titu Maiorescu, Eminescu, I.L. Caragiale, Slavici, Coşbuc, Delavrancea — au luat parte activă la discuţiile asupra orientării limbii literare, dar punctul lor de vedere a fost menţionat numai incidental în tratat, fără relieful cuvenit. Despre contribuţia scriitorilor din această perioadă la elucidarea problemelor privind limba literară s-au scris, în anii din urmă, studii aprofundate, care n-au fost menţionate nici măcar în bibliografie. Avem în vedere, spre exemplu, studiile noastre: *Discuţiile din secolul al XIX-lea referitoare la dezvoltarea limbii române literare*, sau *Titu Maiorescu şi problemele limbii române* şi *Contribuţia lui Titu Maiorescu la studiul şi cultivarea limbii române*, apărute primele două în 1965 [1], iar al treilea în 1967 [2], precum şi monografia lui Gh. Bulgăr *Momentul Eminescu în dezvoltarea limbii literare*, apărută în 1970. Rolul marilor scriitori în dezbaterile asupra limbii literare a fost mult mai decisiv decît al lingviştilor. Scriitorii noştri clasici n-au invocat teorii livreşti, ci exemplul literaturii populare, tradiţia limbii scrierilor din secolele anterioare şi modelul literaturilor clasice străine, pentru a susţine dezvoltarea organică a limbii noastre. Părerile lor, valabile şi astăzi, ca şi limba în care au scris, meritau o relevare corespunzătoare.

Problemele de bază ale limbii noastre literare, în a doua jumătate a secolului trecut, au fost dintre cele mai importante: 1. stabilirea ortografiei pe baze fonetice şi eliminarea treptată a etimologismului; 2. grija pentru ca limba scrisă să se apropie cît mai mult de cea vorbită, să fie limpede şi concisă, eliminînd „beţia de cuvinte"; 3. apărarea caracterului naţional şi popular al limbii, prin eliminarea deformărilor latiniste, italieniste şi puriste; 4. acceptarea sau respingerea de neologisme, care se înmulţeau cu insistenţă crescîndă; 5. elaborarea dicţionarului

[1] *Studii de istorie a limbii şi lingvisticii române*, 1965, p. 26—64.
[2] În *„Analele Universităţii Bucureşti"*, Seria ştiinţe sociale, filologie, 1967, p. 7—14.

Scanned with OKEN Scanner

limbii române, însoțită de ample discuții, care s-au extins din aula Academiei pînă în cele mai mărunte foi literare.

Marile reviste ale epocii — „Convorbiri literare", „Contemporanul", „Revista nouă" — au acordat o atenție susținută problemelor limbii literare, iar aprecierile asupra limbii și stilului scriitorilor au constituit un criteriu de stabilire a valorii operei acestora.

Este greu de acceptat ca Hasdeu să lipsească din configurația epocii. Ca scriitor, figurează în volumul al II-lea, dar, ca mare lingvist, prin *Cuvinte din bătrîni*, *Etymologicum Magnum Romaniae* și *„teoria circulației cuvintelor"*, el s-a afirmat în această perioadă.

Problemele din epocă privind limba literară, astăzi rezolvate, prezintă un deosebit interes istoric. Fiind împletite strîns cu dezvoltarea literaturii, ele trebuiau înfățișate mai sistematic și mai pe larg decît s-a făcut, cu atît mai mult cu cît nu avem, pînă în prezent, *Istoria limbii literare* pentru perioada în discuție.

Conducerea volumului a fost bine inspirată cînd a introdus capitolele despre cercetările de folclor și despre revistele literare. Alături de acestea, problemele de limbă literară ar fi întregit, în mod fericit, profilul literar al epocii marilor clasici.

Nu ne îndoim că tinerii și înzestrații lingviști români de astăzi, împreună cu tinerii și talentații critici și istorici literari, incitați de lipsa unei istorii a limbii literare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, vor elabora această lucrare mult așteptată. Un aspect al problemei a și fost înfățișat în studiul lingvistului ieșean Al. Andriescu, *Limba și stilul presei în perioada 1860—1900*, apărut în 1964. Dar el se cere întregit prin abordarea problemelor într-o perspectivă mai largă.

STUDII NOI DE LIMBĂ LITERARĂ ȘI DE STILISTICĂ

După două decenii de discuții și cercetări fructuoase asupra formării și evoluției limbii noastre literare, dispunem de cîteva rezultate teoretice de bază, ca cele ale regretatului Tudor Vianu, și de numeroase studii concrete asupra limbii române literare.

Dintre lucrările asupra limbii române literare, apărute în ultima vreme, o remarcă specială se cuvine sintezei realizate de Gabriel Țepelea, profesor la Institutul de învățămînt superior din Pitești, și Gh. Bulgăr, profesor la Universitatea din București (cu colaborarea parțială a lui Traian Blajovici, lector la Institutul de învățămînt superior din Oradea, și Florente Ghinescu, lector la Universitatea din

Scanned with OKEN Scanner

București), intitulată *Momente din evoluția limbii române literare* (Ed. didactică și pedagogică, 1973, 422 p.). Ea continuă și dezvoltă lucrările anterioare ale primilor doi autori: *Scriitori români despre limbă și stil* (ed. I, 1957, ed. a II-a, 1966), *Studii de stilistică și limbă literară* (1971), *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare* (1971) de Gh. Bulgăr, *Studii de istorie și limbă literară* (1970) și *Corelația limbă — literatură* (1971) de Gabriel Țepelea.

Lucrarea este, după precizarea din *Cuvînt înainte*, izvorîtă din necesități didactice, ceea ce constituie un prim merit al ei. Un alt merit al acestei sinteze este ponderea acordată limbii literare din epoca modernă și contemporană. Dacă limba literară din epoca veche se bucura, pînă acum, de o cercetare adîncită, mai ales prin *Istoria limbii române literare* de Al. Rosetti, B. Cazacu și Liviu Onu, care se oprește la începutul secolului al XIX-lea, limba literară contemporană fiind studiată de cei trei coautori numai fragmentar, în legătură cu diferiți scriitori reprezentativi, în noua lucrare, limba literară modernă și contemporană ocupă 270 de pagini, cuprinzînd cercetări originale și pline de interes. Este analizată, într-o interpretare nouă, limba și concepția despre limbă a lui C. Negruzzi, Alecu Russo, N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu, Anton Pann, V. Alecsandri, Al. Odobescu, Titu Maiorescu, M. Eminescu, I. Creangă, I.L. Caragiale, I. Slavici, G. Coșbuc, Al. Macedonski, O. Goga, iar dintre scriitorii contemporani, a lui M. Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi și Lucian Blaga.

Foarte utile și limpezi sînt capitolele care oglindesc problemele generale ale diferitelor epoci sau stiluri. Relevăm dintre acestea: *Rolul presei în dezvoltarea limbii române, Contribuția «Daciei literare» la dezvoltarea limbii române, Problemele limbii literare în discuția Academiei Române, Problemele limbii literare între cele două războaie mondiale*, acest din urmă capitol evidențiind aportul literaturii de avangardă la modernizarea expresiei poetice. Un alt capitol de interes lingvistic și literar este *Limbajul criticii literare*, în care Gh. Bulgăr înfățișează dezvoltarea limbajului critic, de la I. Heliade Rădulescu pînă la G. Călinescu, arătînd aportul specific, în acest domeniu, al fiecăruia din criticii noștri proeminenți: Titu Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, G. Călinescu ș.a. Studiul are, la sfîrșit, o apreciere cu caracter permanent actual: *„Cultura în continuu progres reclamă mereu originalitate în limbaj, fără a renunța la proprietatea termenilor. Criteriul înțelegerii fără efort și al noutății fără ostentație trebuie acceptat ca o normă fundamentală și în critica literară"*.

Fără să fie o istorie completă a limbii române literare, bogăția de idei și orientări, pe care le oferă această lucrare binevenită, ne îndeamnă să o apreciem ca un instrument prețios, nu numai pentru cunoașterea istoriei limbii noastre literare, ci și a istoriei culturii și literaturii noastre.

Scanned with OKEN Scanner

La aceasta contribuie și minuțioasa bibliografie îndrumătoare, la fiecare capitol, ceea ce constituie un ajutor, în plus, largului public de elevi, studenți, profesori, critici și istorici literari, cărora le este destinată.

*

Alături de numeroase culegeri de studii privind istoria limbii române literare, au apărut, în 1974, alte două remarcabile sinteze, venite din cercetarea universitară, care completează, în mod pozitiv, pe cea a institutelor speciale, așa cum se preconizează, dealtfel, pe scară largă, în actuala organizare a muncii științifice.

Cele două sinteze, menționate la începutul acestei cărți, foarte apropiate ca preocupări, au fost realizate de conf. univ. Paula Diaconescu: *Elemente de istoria limbii române literare moderne, perioada 1830—1880. Probleme de normare a limbii* (140 p.) și de lect. univ. Mihaela Mancaș: *Istoria limbii române literare. Perioada modernă (secolul al XIX-lea*, 276 p.), ambele apărute la Tipografia Universității din București.

Amîndouă lucrările sînt rezultate ale cursurilor ținute de cele două autoare la Facultatea de limba și literatura română a Universității din București, ele constituind un indiciu al nivelului înalt pe care l-a atins astăzi învățămîntul nostru universitar.

Lucrările lor duc mai departe cercetarea la care s-a oprit sinteza menționată a lui Al. Rosetti, Boris Cazacu și Liviu Onu, adică începutul secolului al XIX-lea, pînă la 1880 a Paulei Diaconescu, și pînă la 1900 a Mihaelei Mancaș.

Tema de bază a celor două lucrări este felul în care s-a format și impus norma literară în cursul secolului trecut, prin pozițiile teoretice hotărîtoare luate de curentele și scriitorii noștri de seamă din acel secol. Problema normei limbii literare a fost fundamentală în istoria culturii noastre, ca și a altor culturi. Dar pe cînd, în Apus, limbile literare și-au constituit normele după epoca Renașterii, la noi, acest proces s-a desăvîrșit abia în secolul al XIX-lea.

Mihaela Mancaș face o analiză adîncită a felului în care s-a constituit norma stilului beletristic, pe care îl consideră, pe drept cuvînt, ca principalul element al limbii literare. După expunerea principalelor poziții teoretice din lingvistica noastră de la începutul secolului trecut — latinismul etimologist, fonetismul lui Aron Pumnul, italienismul lui Heliade și acțiunea curentului istoric-popular —, autoarea urmărește constituirea normei literare în poezie și în proza literară, începînd cu scriitorii pașoptiști, insistînd apoi îndeosebi asupra momentului Eminescu și sfîrșind prin analiza structurii stilului în opera lui I. Creangă și I.L. Caragiale, a procedeelor constitutive ale stilului lor, care asigură perenitatea artei acestora.

Scanned with OKEN Scanner

Paula Diaconescu urmărește îndeosebi procesul de clarificare a normei limbii noastre literare în aspectele lui teoretice, reprezentate de principalele curente lingvistice, la care adaugă contribuția hotărîtoare a lui Titu Maiorescu. În ceea ce privește stilurile limbii literare, autoarea analizează formarea și evoluția stilului științific, administrativ și publicistic, ilustrate prin texte demonstrative.

Cele două lucrări se completează în mod pozitiv, aducînd o contribuție reală la cunoașterea istoriei limbii noastre literare, prin crearea normei ei, care se menține pînă astăzi. Ele ne fac să apreciem calitatea elevată a cursurilor universitare actuale din domeniul lingvisticii, documentarea lor riguroasă, problemele noi care s-au ivit în cîmpul cercetării, expunerea clară și de ușoară accesibilitate.

Prin cursurile lor, Paula Diaconescu și Mihaela Mancaș au făcut învățămîntului limbii române în Universitate un serviciu care le onorează, cercetările lor adîncind totodată un aspect caracteristic al culturii noastre din secolul trecut.

*

Paula Diaconescu a publicat de asemenea, peste un an, partea a doua a cursului său, intitulată *Elemente de istoria limbii române literare moderne. Evoluția stilului artistic în secolul al XIX-lea.* (Tipografia Universității din București, 1975, p. 308.)

Noțiunile de stil artistic, în genere, și de stil individual al scriitorului, cu care ne-a familiarizat, pentru întîia oară în mod sistematic, Tudor Vianu, sînt completate de Paula Diaconescu, prin accepțiile contemporane, mai ales structuraliste, nelipsite de pedantism formal în ceea ce privește clasificările și terminologia. Dar autoarea aduce limpeziri despre felul cum trebuie făcută abordarea lingvistică a stilului artistic.

Partea consistentă și de reală rezistență a lucrării este analiza, la obiect, a stilului artistic al scriitorilor noștri de primă mărime din genurile de bază ale literaturii: poezia, proza și drama.

Constituirea limbajului poetic din secolul trecut este urmărită la G. Asachi, în Moldova, și Eliade, în Muntenia, întregită cu opera reprezentanților curentului eliadist: V. Cîrlova, Gr. Alexandrescu și D. Bolintineanu.

Un procedeu de analiză remarcabil, din punct de vedere metodologic, folosit, uneori, și în trecut, dar actualizat de Paula Diaconescu, este analiza operelor scriitorilor prepașoptiști și postpașoptiști în diversele lor retipăriri succesive, care pun în evidență progresul realizat în exprimarea artistică și tendințele de modernizare, la intervale relativ scurte, ale secolului.

Procedeele prozei sînt mai amplu investigate în opera marilor scriitori pașoptiști și postpașoptiști, de la C. Negruzzi pînă la stilul colorat

Scanned with OKEN Scanner

al lui N. Filimon și la cel savant din opera artistică a lui Al. Odobescu.

Potrivit rolului lor în dezvoltarea stilului artistic, este evidențiată, în capitole aparte, inovația lingvistică și stilistică în poezia lui Eminescu, originalitatea stilului oral la I. Creangă, stilul narativ și procedeele comicului la I. L. Caragiale.

Neputînd ilustra aici amploarea și complexitatea analizei întreprinse de autoare pentru fiecare din scriitorii incluși în cercetarea sa, ne limităm la indicarea aspectelor multiple sub care este privit stilul artistic eminescian, care i-a preocupat pe atîția stiliști și esteticieni anteriori. În cele 45 de pagini ale cercetării asupra lui Eminescu, după ce consemnează rezultatele istoriei literare privitoare la marele poet, Paula Diaconescu expune concepția lui asupra limbii literare, în general, și a celei artistice, în special, fixează elementele de continuitate și discontinuitate în evoluția poeziei lui, subliniază sinteza superioară realizată între tradiție și inovație, între elementele de limbă veche, populară și cele neologice, impuse de cultura modernă, analizează apoi specificul foneticii, morfologiei și sintaxei limbajului poetic eminescian, vocabularul, figurile poetice și de sonoritate, simbolul, figurile semantice, epitetul, antiteza, metonimia, personificarea, comparația, metafora, figurile de construcție în poezia lui Eminescu.

Sinteză a cercetărilor anterioare de stilistică literară și lingvistică, ca și a experienței sale didactice, lucrarea Paulei Diaconescu se distinge prin spiritul de sistem, obiectivitate științifică și claritate în expunere, refuzînd originalitatea prețioasă, în folosul accesibilității, profitabilă tuturor. Relevînd bogatele contribuții în materie ale cercetătorilor anteriori în bibliografiile exhaustive care însoțesc fiecare capitol, lucrarea Paulei Diaconescu își sporește valoarea documentară și orientativă, nu numai pentru studenții de astăzi, viitori profesori, critici literari și lingviști, ci pentru toți iubitorii istoriei literare.

*

Studiile de stilistică au luat, la noi, în ultimele decenii, un mare avînt, datorită mai ales impulsului dat cercetărilor, în acest domeniu, de către Tudor Vianu și intensei activități științifice din cadrul institutelor, centrelor de lingvistică și din cadrul facultăților de filologie, în care s-a afirmat o generație de cercetători, astăzi ajunsă la maturitate, avînd, printre preocupările dominante, stilistica lingvistică și literară. Din rîndurile ei fac parte: B. Cazacu, I. Coteanu, Ștefan Munteanu, I. G. Tohăneanu, S. Marcus, Pompiliu Dumitrașcu, Gavril Istrate, C. Ciopraga, Gh. Bulgăr ș.a. Sub îndrumarea acestora s-a format o generație mai tînără de lingviști, specializați în probleme de stilistică, dintre care menționăm pe Paula Diaconescu, Mihaela Mancaș, Sanda Golopenția,

Scanned with OKEN Scanner

Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Monica Brătulescu, Mihai Nasta, Virgil Nemoianu ș.a.

Pentru a putea aprecia nivelul superior de pregătire într-o specialitate atît de pretențioasă ca stilistica, semnalăm aici lucrarea *Stilul indirect liber în româna literară* de Mihaela Mancaș (Editura didactică și pedagogică, 1972, 200 p.) .

Autoarea a manifestat, de timpuriu, preocupări intense și continue pentru problemele stilisticii, în strînse implicații cu cele de sintaxă, publicînd, în periodicele de specialitate, studii, de diferite proporții, asupra procedeului sinesteziei la Eminescu, Arghezi și Sadoveanu, asupra limbii și ritmului poeziei lui D. Anghel, asupra dislocării sintactice în proza lui Arghezi, asupra structurii semantice în proza lui Sadoveanu ș.a.

Lucrarea, care i-a servit autoarei pentru obținerea titlului de doctor în filologie, tratează, în mod amplu, una din modalitățile de redare literară a mesajului vorbit, și anume stilul indirect liber, stil intermediar între stilul direct al transpunerii textuale a vorbirii *(„Mi-a spus: Du-te acasă!")* și stilul indirect, în care reproducerea se face printr-o construcție subordonată *(„Mi-a spus să mă duc acasă")*.

Stilul indirect liber constă în *„redarea comunicării cuiva în vorbirea indirectă fără a o face însă dependentă de un verb de declarație, fără a o introduce printr-o conjuncție și, cînd e cazul, păstrîndu-i intonația caracteristică (interogativă sau exclamativă). Se folosește în mod obișnuit în literatura artistică, pentru redarea gîndurilor cuiva mai ales în monologuri interioare și, în general, pentru a evita lipsa de afectivitate a vorbirii indirecte și abuzul de dialoguri. Prin folosirea acestui procedeu, personajul a cărui vorbire este redată este pus în scenă; vorbește, deci se prezintă el însuși, și, în felul acesta, caracterizarea lui este mai vie și mai convingătoare"*, pasaj citat de autoare (pag. 10—11) din *Gramatica limbii române* a Academiei, vol. II, ediția a II-a, 1966, pag. 353).

Mihaela Mancaș expune, mai întîi, aspectele teoretice ale problemei, așa cum ele sînt tratate în lingvistica străină, îndeosebi de Charles Bally, de eleva acestuia Marguerite Lips și de Leo Spitzer.

În lingvistica românească, stilul indirect liber n-a fost studiat pînă acum în mod special, ci numai prin referiri de ansamblu asupra formelor narative, în unele studii de istorie a limbii române literare.

Autoarea cercetează apoi, pe baza unei documentări bogate, evoluția acestui procedeu stilistic în proza noastră narativă, unde își găsește aplicarea, începînd cu cronicarii secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea (M. Costin, Neculce, Radu Popescu), dar devenind deplin constituit în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Analiza este făcută selectiv, oprindu-se la scriitorii care folosesc procedeul cu predilecție: Creangă, Slavici, I.L. Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Sadoveanu, Arghezi, Hortensia Papadat-

Scanned with OKEN Scanner

Bengescu, Ionel Teodoreanu, Mihail Sebastian, Camil Petrescu, Liviu Rebreanu ș.a. Autoarea subliniază că acest procedeu este prezent în structura limbajului nostru literar, în ansamblul lui.

Mihaela Mancaș adoptă poziția teoretică și metodele lingvisticii structuraliste și ale gramaticii transformaționale, ceea ce dă lucrării, pe alocuri, caracterul tehnicist și prea abstract al lucrărilor care folosesc aceste metode, făcîndu-le accesibile mai mult specialiștilor decît marelui public.

Scanned with OKEN Scanner

FILOLOGIE ROMÂNEASCĂ

Pentru multă lume, *„filologia"* nu mai are un obiect şi o definiţie limpede, fiind, în general, confundată cu „lingvistica". Situaţia nu trebuie să surprindă, căci, în cursul timpului, înţelesul noţiunii de „filologie" a fost diferit. În antichitate, a fost considerată studiul operelor scrise, în Renaştere, exegeza literaturilor vechi: greacă şi latină. Astăzi, prin „filologie" se înţelege ştiinţa criticii textelor şi a tehnicii ediţiilor, spre deosebire de lingvistică: ştiinţa originii, dezvoltării, structurii şi cultivării limbilor.

Multă vreme „filologul" a fost confundat cu cercetătorul textelor vechi: religioase, istorice şi juridice. Dar „filolog" este şi cel care studiază texte moderne, ca Perpessicius, editorul poeziilor lui Eminescu, sau Paul Zarifopol şi Şerban Cioculescu, editorii lui Caragiale. La ediţiile de texte moderne se ridică, uneori, la fel ca pentru cele vechi, aceleaşi probleme: de autenticitate, datare, paternitate şi alţi factori caracteristici criticii textuale şi editărilor de texte.

Disciplină care reclamă cunoştinţe diverse: literare, istorice, culturale, filozofice, artistice, teologice chiar (pentru epoca veche), „filologia" are, la noi, o tradiţie de peste un secol, începînd cu T. Cipariu, ilustrată apoi de B.P. Hasdeu, M. Gaster, I. Bianu, D. Russo, O. Densusianu, I.A. Candrea, S. Puşcariu, N. Drăganu, N. Cartojan, P.P. Panaitescu ş.a., iar astăzi, de un mare număr de cercetători, care au editat numeroase texte religioase, istorice, literare şi juridice, ca Dan Simonescu, N.A. Ursu, Virgil Cîndea, G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, Viorica Pamfil, Florica Dimitrescu, I. Rizescu ş.a. În rîndul „filologilor" mai tineri, a apărut preocuparea de a înfăţişa marelui public trecutul rodnic al acestei discipline umaniste, stadiul la care a ajuns, importanţa sarcinilor ei în

Scanned with OKEN Scanner

cadrul culturii noastre. Astfel, în ultimii ani, au apărut cîteva lucrări orientative în materie, demne de interes pentru nivelul lor științific, printre care: I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme. Bibliografie* (Ed. Academiei, 1970, 345 p.); Elena Barboricâ, Liviu Onu, Mirela Teodorescu, *Introducere în filologia română. Orientări în tehnica cercetării științifice a limbii române* (Ed. didactică, 1972, 144 p.); Ion Gheție și Al. Mareș, *Introducere în filologia românească. Probleme, metode, interpretări* (Ed. enciclopedică, 1974, 208 p.).

Această ultimă lucrare este o remarcabilă sinteză teoretică, istorică și metodologică în problemele „filologiei" românești, un bilanț critic a ceea ce s-a realizat, a ceea ce este controversat și a ceea ce urmează să fie împlinit în viitor. Cei doi autori, ei înșiși editori de texte, ne împărtășesc o experiență și ne expun problemele principale ale „filologiei" românești, care constituie capitole de bază ale istoriei culturii noastre, nelipsite, mai ales pentru epoca veche, de pasionante controverse: începuturile scrisului în limba română; care a fost rolul real al lui Coresi, de editor sau de traducător? unde s-au scris cele mai vechi texte românești, în Maramureș sau în nordul Moldovei? care a fost factorul determinant al scrisului în limba română, cel intern sau influențele culturale străine? de unde au venit și cum s-au răspîndit, la noi, cărțile populare? ș.a. În jurul acestor întrebări, s-a născut o bogată literatură, pe care Ion Gheție și Al. Mareș o expun critic și atrăgător cu toată ariditatea aparentă a materiei.

Fără să fie un manual de inițiere în tehnica muncii „filologice", — rol pe care-l îndeplinesc primele două lucrări citate, — cartea orientează pe cititorul cel mai exigent în problemele pe care le-a ridicat, în mod concret, la noi, complexa muncă a criticii textuale, privitoare, mai ales, la literatura veche, în legătură cu stabilirea autenticității textelor, a paternității lor, a datării, localizarii și filiației diferitelor copii. În domeniul literaturii moderne, lucrarea precizează că Eminescu a fost cel care a ridicat cele mai multe probleme *„în special de stabilire a textului și de interpretare a grafiilor"* (p. 44).

Dar au existat și alte controverse, ca modelul *Gramaticii lui Eliade*, recent descoperit de N.A. Ursu, în *gramatica lui Le Tellier*, sau paternitatea *Cîntării României*, încă în litigiu, și multe alte texte, cu datare incertă și fără paternitate.

Efortul „filologilor" români a fost foarte rodnic, mai ales pentru cunoașterea culturii noastre vechi, căci *„a existat o adevărată emulație între filologii români în a semnala și publica un număr cît mai mare de mărturii privitoare la trecutul poporului nostru"*. Edițiile din autorii moderni reclamă, de asemenea, o erudiție complexă, în care sînt necesare cunoștințe de istorie generală și locală, de istorie literară, de lingvisti-

Scanned with OKEN Scanner

că, filozofie, folclor, dialectologie, discipline care relevă, prin ele însele, dificultăţile exegezei filologului.

Autorii lucrării în discuţie au reuşit să lumineze multe *„taine"* din atelierul muncii „filologului", nebănuite de publicul larg, căruia se adresează şi care nu le poate fi decît recunoscător pentru esenţialitatea şi limpezimea expunerii.

*

Un alt volum al lui I. Gheţie, *Începuturile scrisului în limba română, Contribuţii filologice şi lingvistice* (Ed. Academiei, 1974, 207 p.), scoate în evidenţă mai ales controversele şi incertitudinile existente încă în problema, — discutată de aproape un secol, — a locului şi datării primelor scrieri în limba română.

Una din problemele abordate este tradiţia scrierii româneşti, înainte de secolul al XVI-lea, de cînd posedăm atestări documentare. Folosind argumente lingvistice, I. Gheţie demonstrează că *„în primele decenii ale secolului al XVI-lea, scrisul românesc se eliberase de sub tutela celui slavon şi îşi ducea existenţa sa proprie"* (p. 19). Teza după care primele texte religioase româneşti au fost cele rotacizante din Maramureş, realizate sub influenţă husită, cum au susţinut N. Iorga, Sextil Puşcariu, I.A. Candrea, N. Cartojan ş.a., este contestată de I. Gheţie. Tot prin probe lingvistice, el demonstrează, folosind şi ipotezele lui Al. Rosetti, că scrisul rotacizant nu se limita, în secolul al XVI-lea, la Maramureş, ci exista pe o arie mult mai largă. Astfel, Maramureşul devine un loc posibil, dar nu obligatoriu, unde s-au putut face traducerile rotacizante.

O altă teză consacrată de istoriografia literară veche, după care diaconul Coresi ar fi reprodus în graiul din sud-estul Transilvaniei şi nordul Munteniei textele rotacizante din Maramureş şi ar fi creat, în acest fel, baza limbii noastre literare, este reexaminată de I. Gheţie, care consideră că nu există încă dovezi convingătoare pentru susţinerea ei atît de categorică. Este abordată apoi controversa existentă asupra lui Coresi, considerat de unii ca tipograf profesionist, care făcea „afaceri bune" în funcţie de moment (N. Cartojan), iar de alţii ca un prozelit, animat de idealuri înalte, reformatoare, apropiat cauzei româneşti (P.P.Panaitescu). Fără a nega meritele lui Coresi, I. Gheţie nu exclude un anumit rol al Reformei în iniţiativa de a traduce şi tipări cărţi în limba română, dar trebuie ţinut seama şi de *„acţiunea factorilor interni, fundamentală în apariţia scrisului în limba română"* (p. 181).

Un alt grup de probleme abordate critic de I. Gheţie este locul, data şi curentul literar, legate de traducerea în limba română a *Codicelui Voroneţean*, a *Psaltirii Scheiene*, a *Psaltirii Hurmuzachi* şi a *Psaltirii Voroneţene*. Ele au fost atît de controversate, încît I. Gheţie s-a văzut obligat să întocmească un tabel deconcertant al diversităţii şi con-

Scanned with OKEN Scanner

tradiţiilor de opinii, care denotă o evidentă lipsă de certitudine. Datarea acestora oscilează începînd cu secolul al XIII-lea, iar locul efectuării lor a fost succesiv fixat pe aproape întreg teritoriul dacoromân. În ceea ce priveşte curentul literar care ar fi stimulat apariţia lor, opiniile au fost, de asemenea, împărţite, cu argumentele corespunzătoare, între bogomilism, husitism, catolicism, protestantism şi curentul naţional. Examinînd opiniile formulate, pe care le consideră numai ipoteze, la care nu poate adera fără rezerve, I. Gheţie consideră că aceste controverse vor continua, iar unele certitudini revelatoare vor fi obţinute numai prin metode complexe, ca cea lingvistică, examenul hîrtiei, al filigranei, al criptografiei, al circulaţiei manuscriselor slavone, al regiunii unde s-au descoperit textele, al condiţiilor cultural-istorice.

Dacă la menţionarea sumară de mai sus a problemelor fundamentale ale începuturilor scrisului românesc adăugăm scrutările lui I. Gheţie, privind localizarea, datarea şi autorii unor monumente de limbă din secolele XVI—XVII, ca *Evangheliarul de la Sibiu*, *Evangheliarul de la Londra* şi textele slavone cu traducere românească intercalată, întregim imaginea cărţii sale, caracterizată prin erudiţie şi îndrăzneală critică. I. Gheţie *„demitizează"*, cum se spune curent astăzi, unele teze *„consacrate"* ale istoriei limbii şi literaturii noastre vechi, sugerînd ipoteze şi perspective îndrăzneţe, incitînd la reflecţii şi cercetări noi faţă de ceea ce a fost pînă acum aproape general admis. Prin aceste reevaluări, cartea depăşeşte cercul îngust al specialiştilor, adresîndu-se unui cerc larg de pasionaţi pentru cercetările privind problemele de bază ale istoriei limbii române.

*

Care sînt izvoarele regionale ale limbii române literare? Este o problemă de esenţial interes lingvistic şi de istorie culturală, intens dezbătută de toţi lingviştii români din trecut şi de astăzi. Ea îşi găseşte un răspuns nou şi original, la nivelul cercetărilor contemporane, în masiva lucrare a eruditului lingvist I. Gheţie, *Baza dialectală a românei literare* (Ed. Academiei, 1975, 695 p.).

Ca şi celelalte lucrări ale autorului, comentate mai sus, noua sinteză a lui I. Gheţie depăşeşte interesul specialiştilor, fiind orientativă şi utilă cercurilor largi ale cititorilor, care se interesează de istoria culturii româneşti.

Ceea ce impune, în primul rînd, atenţiei cititorului, lingvist sau istoric literar, este atitudinea critică a lui I. Gheţie, în faţa faptelor atît de variate şi atît de controversate, pînă acum, în materie. Una din opiniile formulate, mai ales, de şcoala lingvistică bucureşteană, este aceea că baza limbii noastre literare o constituie graiul muntean, prin scrierile lui Coresi din secolul al XVI-lea. Alte opinii, după care la temelia limbii

Scanned with OKEN Scanner

române literare ar sta graiul maramureşean (N. Iorga, I.A. Candrea, Sextil Puşcariu ş.a.), sau că ea este o sinteză din toate graiurile daco-române, unificate deplin abia în secolul trecut, susţinută de şcoala ieşeană (inclusiv I. Nădejde şi G. Ibrăileanu), sînt supuse de I. Gheţie unei reexaminări şi delimitări lingvistice şi istorice.

Într-un spirit liber de orice prejudecată de şcoală, I. Gheţie întreprinde, pe baza unui material imens de fapte şi a unei noi metodologii, o cercetare istorică, de vaste proporţii, a procesului de creare a normei supradialectale a românei literare şi de unificare a ei. Începînd din secolul al XVI-lea, cînd apare intenţia de normă literară, adică din *„momentul cînd se săvîrşeşte prin limbă un act de cultură"* (pag. 67), sînt relevate, pînă în zilele noastre, trăsăturile specifice ale acestui proces şi sînt stabilite etapele lui, pentru a se obţine o imagine completă şi reală a consolidării treptate şi a unificării normelor limbii române literare în raport cu baza lor regională.

Limba română literară a urmat o cale proprie în raporturile ei cu normele regionale. Dacă franceza literară are la bază dialectul din Île de France, proclamat ca atare prin ordonanţa din Villers-Cotterets (1539), cea spaniolă dialectul castilian, iar cea italiană pe cel toscan („lingua toscana in bocca romana"), cazul românei este deosebit.

I. Gheţie urmăreşte procesul de creare a normei supradialectale numai pe baza limbii scrise, căci — precizează el — *„fără o cultură scrisă, un dialect nu-şi poate impune norma la baza limbii literare"* (p. 46). N-a existat o normă deplin acceptată a scrisului românesc în secolul al XVI-lea, ci „dialecte literare" — contestate de unii lingvişti — care, treptat, s-au contopit în norma supradialectală unitară de mai tîrziu. La baza limbii române literare stă, desigur, graiul muntean, fiindcă i-a furnizat cele mai multe elemente specifice, dar el nu formează baza ei exclusivă. Colaborarea cu celelalte graiuri este dovedită de mulţimea faptelor invocate, fără a se nega predominarea graiului muntean.

Reţinînd, în urma unui vast examen de fapte, ce este pozitiv în toate tezele asupra formării limbii noastre literare în raport cu baza ei regională, I. Gheţie n-a realizat un compromis între păreri, ci a refăcut, în mod propriu, procesul dinamic, real şi complex, al unificării şi consolidării normelor ei literare, eliminînd soluţiile facile şi schematice.

Cele cîteva idei desprinse din lucrarea lui I. Gheţie sînt departe de a înfăţişa bogăţia de fapte, reflecţii teoretice şi sugestii metodologice pe care le oferă. Această sinteză, de mare profunzime şi perspectivă istorică, este fundamentală în materie, ea constituind o mărturie a marilor posibilităţi de cercetare şi interpretare, de care dispune noua generaţie de lingvişti români, afirmată în ultimele trei decenii.

Scanned with OKEN Scanner

EDITAREA TEXTELOR VECHI

Complexitatea dificultăților de editare a textelor vechi românești, manuscrise și tipărituri, este binecunoscută specialiștilor și bănuită de publicul cititor larg. O imagine limpede a acestor dificultăți ne-o oferă Liviu Onu, conferențiar la Universitatea din București, cunoscut lingvist și editorul recent al unor cronici moldovenești, caracteristice pentru greutățile întîmpinate în editarea lor. El ne împărtășește, pe larg, experiența sa în materie, în lucrarea *Critica textuală și editarea literaturii române vechi* (Ed. „Minerva", Colecția „Universitas", 1973, 470 p.). Prezentînd un interes direct pentru istoricii limbii și literaturii noastre vechi, dar și pentru toți oamenii de cultură, lucrarea se impune a fi menționată în datele ei esențiale.

Critica și editarea textelor vechi constituie astăzi, în toate culturile naționale, o preocupare intensă. Problemele teoretice și practice, legate de ele, au fost larg dezbătute, în țările europene, unde au fost editate texte antice și medievale, cu răsunătoare succese și unde experiența cîștigată a fost sintetizată în lucrări, datorite, între alții, lui Joseph Bédier, Paul Maas, H. Quentin, Mario Roques, Albert Curtis Clarck ș.a.

La noi, editarea textelor vechi, mai ales a cronicilor, care, multă vreme, au circulat în manuscrise, a început cu pașoptiștii M. Kogălniceanu, N. Bălcescu și A.T. Laurian, care au folosit evocarea trecutului pentru întărirea sentimentului patriotic. Edițiile lor n-au fost propriu-zis critice, ele avînd ca scop principal difuzarea și popularizarea conținutului cronicilor, în scopuri național-educative. Pașoptiștii au făcut din istorie o armă de luptă, un mesaj al trecutului pentru prezent și viitor. Abia mai tîrziu s-au ridicat probleme riguroase de metodă științifică în munca de editare a textelor vechi, în care s-au impus nume de lingviști și istorici români de seamă: I.G. Sbiera, B.P. Hasdeu, I. Bianu, M. Gaster, S. Puşcariu, N. Cartojan, N. Drăganu ș.a.

Cu privire la editarea unor vechi cronici românești s-au făcut eforturi mari de restaurare a lor, de către Gr. Crețu, C. Giurescu, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu ș.a., cărora Liviu Onu le recunoaște merite incontestabile, dar îndreaptă cercetările pe un făgaș nou.

Discipol al școlii severe de literatură veche de la Universitatea din Cluj-Napoca, a lui N. Drăganu — Liviu Onu este cel mai recent editor de texte vechi istorice, care s-a impus prin publicarea cronicii lui Gr. Ureche și *De neamul moldovenilor* a lui Miron Costin, lucrări care i-au absorbit ani mulți de muncă.

Deși editarea fiecărui manuscris vechi în parte ridică probleme specifice, există unele principii generale, obligatorii, în munca de restaurare

Scanned with OKEN Scanner

critică a vechii noastre literaturi istorice. Plecînd de la faptul că multe din scrierile noastre vechi s-au păstrat în numeroase copii manuscrise, editorul lor este obligat să stabilească genealogia manuscriselor, să aleagă textul de bază, să stabilească autenticitatea textului, paternitatea lui, să stabilească metode de reproducere, ortografia ș.a.

Astfel, cronica lui Gr. Ureche s-a transmis în 24 de copii, iar *De neamul moldovenilor* a lui Miron Costin, în 29, originalul fiecăreia din ele fiind pierdut. În ambele cazuri au existat interpolări, adică intervenții de diferite grade ale copiștilor, între care cele mai însemnate au fost, la Ureche, cele ale lui Simion Dascălul, Misail Călugărul și Axinte Uricariul, care au creat probleme greu de dezlegat. Printr-un efort excepțional de comparare a diferitelor manuscrise, Liviu Onu a reușit să stabilească textele autentice, altele decît cele care au servit, pînă acum, editorilor acestor scrieri, ceea ce schimbă situația cunoscută pînă acum.

Este de-a dreptul surprinzătoare acribia, în identificarea textului autentic, realizată prin stabilirea particularităților lingvistice specifice autorilor, pe baza cărora a fost stabilită versiunea cea mai autentică din numărul atît de mare al copiilor.

Nu mai puțin interesante sînt problemele de limbă legate de restaurarea acestor cronici-manuscrise din secolul al XVII-lea și pe care Liviu Onu le expune în partea a III-a a lucrării sale. Ele sînt de interes deosebit, în primul rînd, pentru specialiști.

În ansamblul lor, problemele de critică textuală, ridicate de Liviu Onu, se înscriu în sfera de orientare a omului de cultură, a istoricului literaturii române vechi și a istoricului limbii noastre literare, cărora le oferă limpeziri și certitudini, pentru care se cuvin subliniate meritele eruditului autor. El ne aduce nu numai texte noi de bază, ci și o metodologie de restaurare convingătoare, rezultat al unor investigații erudite, desfășurate pe durata mai multor decenii de muncă benedictină.

Scanned with OKEN Scanner

ARHIVELE FONOGRAMICE ROMÂNEȘTI

Înregistrarea și reproducerea mecanică a vocii omenești au însemnat un mare progres în dezvoltarea culturii.

Principalul folos al invenției fonografului este păstrarea pentru viitor, în grai viu, a producțiilor artistice, populare și culte, a vorbirii marilor personalități.

Astăzi toate națiunile civilizate posedă arhive fonogramice și vizuale ale manifestărilor naționale cu caracter cultural și obștesc mai de seamă.

La noi s-au format, în ultimele decenii, cîteva arhive fonogramice importante. Astfel, „Institutul de cercetări etnologice și dialectologice" din București și „Institutul de lingvistică și istorie literară" din Cluj-Napoca posedă o bogată arhivă de folclor muzical și vaste arhive fonogramice, în curs de continuă îmbogățire, ale graiurilor populare din diferitele regiuni ale țării. Dar cele mai vaste și mai variate arhive fonogramice și vizuale le posedă, firește, „Cinematografia "și „Radioteleviziunea Română".

Întîiul militant activ pentru crearea de arhive fonogramice românești a fost lingvistul bănățean Iosif Popovici (1876—1928), fost profesor de slavistică și de fonetică experimentală la Universitatea din Cluj, care a făcut, la începutul acestui secol, primele înregistrări, cu fonograful, de graiuri populare din Hunedoara și Banat, străduindu-se, fără succes, să înființeze atunci o arhivă fonogramică în cadrul „Asociațiunii" din Sibiu.

De cîte ori auzim, la radio, vocea reprodusă a lui Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi sau George Vraca, le simțim, cu emoție, prezența printre noi, deși ei au murit de mai mulți ani, dar ce emoționați am fi să putem

Scanned with OKEN Scanner

auzi vocea lui Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, I.L. Caragiale, Titu Maiorescu sau Barbu Delavrancea!

Pînă acum, în afara înregistrărilor de graiuri populare, care sînt cele mai vechi la noi, urmate de cele ale producțiilor muzicale folclorice, de importanță primordială pentru cei ce studiază aceste manifestări și de neînlocuit pentru viitor, s-a dat prioritate mai ales înregistrării vocii marilor cîntăreți și actori, marilor spectacole muzicale și teatrale, datorită popularității acestora și caracterului lor comercial. O preocupare sistematică pentru înregistrarea și păstrarea vocii personalităților din alte sectoare culturale și obștești s-a manifestat mai puțin.

Deoarece înregistrarea vocii marilor personalități prezintă un interes cultural și psihologic deosebit, ar fi indicat să se creeze arhive fonogramice pe domeniile principale de activitate, o arhivă generală fiind mai greu de realizat și mai ales de mînuit. Credem, spre exemplu, oportun să sugerăm crearea unei arhive fonogramice sistematice, în cadrul *Muzeului literaturii române*, care să conserve vocea, la diferite intervale, a scriitorilor contemporani de seamă. Vocea constituie, alături de manuscrise, ediții, scrisori și fotografii, un element important pentru formarea unei imagini mai complete asupra fizionomiei sufletești a marilor scriitori și, în general, a oricărei personalități.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN

Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca a publicat în 1972 volumul al VII-lea al monumentalei lucrări *Atlasul lingvistic român*.

Acest volum valorifică, în continuare, prețiosul material lingvistic adunat de pe întreaga întindere a limbii române de fostul Muzeu al limbii române, înființat, în 1920, de către Sextil Pușcariu, pe lîngă Facultatea de litere a Universității din Cluj, a cărui bogată activitate o duce mai departe Institutul de lingvistică și istorie literară de astăzi.

Sub îndrumarea lui Sextil Pușcariu, fost elev, la Universitatea din Leipzig, al romanistului german Gustav Weigand, autorul primului *Atlas al limbii române*, apărut, în 1909, printre cele dintîi din lume, s-a efectuat, între 1929—1938, cea mai vastă anchetă dialectală întreprinsă pînă atunci în vreuna din țările romanice. Ancheta a fost făcută, pe teren, de Sever Pop și Emil Petrovici, ambii elevi ai lui Sextil Pușcariu și ai lui Jules Gilliéron, creatorul geografiei lingvistice, deci din cea mai bună școală de dialectologie a secolului nostru. Obiectivul anchetei a fost consemnarea stadiului de dezvoltare la care ajunseseră graiurile

Scanned with OKEN Scanner

și dialectele românești într-un moment în care limba literară își începuse în țara întreagă, acțiunea ei puternică de unificare. Au fost anchetate 386 de localități de pe întinsul limbii române: 302 de Sever Pop, cu un chestionar de 2 200 de întrebări referitoare la noțiunile și acțiunile generale ale vieții și activității, cunoscute de orice vorbitor, și 84 de Emil Petrovici, cu un chestionar de 4 800 de întrebări referitoare la diferitele activități, meserii și obiceiuri de la țară. Materialul cules de cei doi anchetatori are deci o valoare lingvistică și istorică de cea mai mare importanță, pe care trecerea timpului a confirmat-o deplin. Chiar numai din răspunsurile cuprinse în hărțile primelor două volume ale *Atlasului* (primele două din ancheta lui Sever Pop, apărute în 1938, și primele două din cea a lui Emil Petrovici, în 1940), lingviștii români și străini au scos dovezi nebănuite despre latinitatea, bogăția și vitalitatea limbii române și despre continuitatea noastră neîntreruptă pe aceste locuri, din epoca daco-romană pînă astăzi.

Publicarea materialului adunat de Sever Pop a încetat în timpul ultimului război. Ea a fost reluată abia în anii din urmă, pregătirile pentru apariția unuia dintre volume fiind, în prezent, în fază înaintată. A continuat, între timp, publicarea anchetei lui Emil Petrovici, care a ajuns la al VII-lea volum, redactat de Pia Gradea, Doina Grecu, Ion Mării, Rodica Orza și Gabriel Vasiliu, sub îndrumarea și îngrijirea minuțioasă a profesorului de slavistică Ioan Pătruț de la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca.

Volumul conține 400 de hărți, cuprinzînd verbe, cu flexiunea lor, din fiecare regiune a limbii române, la diferite timpuri, moduri, diateze și persoane, verbe moștenite, aproape în totalitatea lor, din latină, printre care: „a mînca", „a lăuda", „a da", „a lua", „a bea", „a avea", „a vedea", „a vrea", „a spune", „a zice", „a fi", „a simți", „a auzi" ș.a., — acestea constituind, în fapt, modelele după care s-au adaptat toate verbele, vechi și mai noi, de alte origini, intrate, în cursul timpului, în limba română.

Desigur, o apreciere definitivă asupra *Atlasului* — impunător monument al limbii române dintr-o etapă importantă a istoriei ei, cea interbelică — se va putea face cînd materialul ambelor anchete va fi, în întregime, publicat. Ne exprimăm însă speranța că publicarea lui va fi mai accelerată ca pînă acum și că fiecare din volumele următoare va fi însoțit de o prefață orientativă, care a lipsit la volumul I al așanumitei „serii noi" și care lipsește și la volumul al VII-lea. Deocamdată se cuvine să adresăm gratitudinea noastră colectivului de dialectologi clujeni, condus de profesorul Ioan Pătruț, care a redactat și publicat acest volum în excepționale condiții științifice și tehnice.

Pentru etapa de astăzi a dezvoltării limbii române, dialectologii din București, Cluj-Napoca, Iași și Timișoara întocmesc, în prezent,

Scanned with OKEN Scanner

noi *Atlase lingvistice* pentru fiecare din regiunile istorice ale țării, avînd o rețea mai deasă de localități anchetate decît *Atlasele* precedente și întrebări suplimentare legate de marile transformări ale vieții și activității din orînduirea socialistă.

DIALECTOLOGIA ROMÂNEASCĂ

Printre lucrările care oglindesc progresele lingvisticii românești, în sectoare concrete de cercetare, se impune a fi relevat *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)* de Matilda Caragiu-Marioțeanu (Ed. științifică și enciclopedică, 1975, 300 p.). Este un bilanț și o sinteză, de autentică valoare științifică, ce onorează atît disciplina dialectologiei, cît și pe autoare.

În adevăr, dialectologia este o ramură de importanță fundamentală pentru istoria limbii române și pentru istoria națională în genere. Ea studiază variantele regionale, geografice, ale limbii naționale, în care se recunosc straturile ei succesive, ipostazele vii și concrete ale limbii noastre, de la epoci mai vechi pînă astăzi. Acolo unde nu avem documente istorice scrise, cele de limbă vie, păstrate în popor, sînt de cea mai mare importanță. Unele elemente latine populare, dispărute din celelalte limbi romanice, se păstrează încă dialectal în română, constituind dovezi ale vechimii și continuității neîntrerupte românești, din epoca daco-romană pînă astăzi în spațiul carpato-dunărean.

De importanța cercetărilor dialectale și-au dat seama demult lingviștii români, de la începutul secolului trecut, prin Petru Maior, dar cercetări propriu-zise s-au făcut mai tîrziu, inițiate de școala comparativ-istorică a lui B.P. Hasdeu, completată, în curînd, cu cea creată în România, de romanistul german Gustav Weigand, autorul primului atlas lingvistic general al dialectului dacoromân. Printre elevii lui se numără cîțiva din reprezentanții școlii de la Cluj, în frunte cu Sextil Pușcariu, autorul, împreună cu Sever Pop și Emil Petrovici, al primului mare atlas general al limbii române, a cărui publicare, în mai multe volume, se continuă pînă astăzi. Aceleiași școli i-au aparținut Pericle Papahagi, Iosif Popovici și Theodor Capidan. Concomitent a fost foarte activă școala dialectologică de la București, continuatoarea celei a lui Hasdeu, reînnoită de Ovid Densusianu și I.A. Candrea, căreia îi aparțin Tache Papahagi și Al. Rosetti. Prin anchete pe teren, prin monografii dialectale, prin atlase lingvistice, lingviștii români au fost mereu contemporani cu știința vremii lor, astăzi dialectologia română fiind printre primele în lingvistica mondială.

Scanned with OKEN Scanner

Drumul ascendent al disciplinei, pe plan mondial și național, metodele ei din trecut și de astăzi sînt fidel prezentate în *Compendiul* Matildei Caragiu-Marioțeanu, care, prin bogăția și exactitatea lui, este un avizat ghid pentru studenți, cercetători și oameni de cultură.

Dar partea cea mai amplă a acestei călăuze în dialectologia noastră o constituie descrierea propriu-zisă a dialectelor limbii române—dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân—în toate particularitățile lor fonetice, lexicale și gramaticale. Această descriere este precedată de prezentarea metodică și clară a celui mai dificil capitol al istoriei limbii române, și anume „româna comună" de dinaintea despărțirii ei în cele patru dialecte, care a fost reconstituită, cu savantă migală, de lingviștii români din trecut, în special de Sextil Pușcariu. Prin expunerea Matildei Caragiu-Marioțeanu se infirmă unele ipoteze recente — rămase, ce-i drept, izolate — că cele trei dialecte românești sud-dunărene ar fi limbi independente și distincte de dacoromâna nord-dunăreană. În această privință, a rămas deplin orientativă teza clasică a lui Sextil Pușcariu: *„Toate trăsăturile caracteristice ale limbii române,* scrie el, *tot ce deosebește limba română de limba latină, pe de o parte, și de celelalte limbi romanice, pe de alta, se găsesc în cîteși patru dialecte"* (*Limba română,* vol. I, 1940, p. 232).

O altă constatare care se degajă din lucrarea Matildei Caragiu-Marioțeanu este marea amploare a cercetărilor dialectale care s-au desfășurat, în trecut, și se desfășoară, în prezent, în țara noastră. În adevăr, dialectologia românească de astăzi dispune de un mare număr de cercetători specializați, de multe centre de coordonare, de o revistă de specialitate, de înalt nivel, „Fonetică și dialectologie", de o „Arhivă națională fonogramică" și de numeroase șantiere de cercetări pe teren. Progresul cercetărilor este asigurat și prin faptul că metodele noi ale dialectologiei sînt aplicate simultan cu cele vechi, pe care le completează.

Astfel se întocmesc în continuare monografii dialectale locale, culegeri de texte regionale, glosare de tipuri variate, arhive fonogramice, alături de cea mai nouă metodă, acreditată pe plan mondial, *a atlaselor lingvistice regionale,* din care au fost elaborate la București cel al Olteniei, iar la Cluj-Napoca cel al Maramureșului, urmînd a fi elaborate cele ale celorlalte regiuni istorice și ale dialectelor sud-dunărene.

În acest fel este dusă mai departe opera dialectologică de imporanță națională și romanică a lui B.P. Hasdeu, Sextil Pușcariu, Ovid Densusianu, I.A. Candrea, Pericle Papahagi, Theodor Capidan, Iosif Popovici, Tache Papahagi, Sever Pop, ș.a.

Lucrarea Matildei Caragiu-Marioțeanu, realizată scrupulos și competent, consacră rezultatele exemplare ale unei discipline de prestigiu național și mondial.

Scanned with OKEN Scanner

DIALECTOLOGIA ISTORICĂ

În ultima vreme, s-au inițiat cercetări asupra graiurilor istorice, adică asupra felului cum se vorbea regional acum 400—500 de ani. Rostul acestor rînduri este să orienteze asupra metodei și rezultatelor dialectologiei istorice, ramură nouă a dialectologiei românești.

Un exemplu concret de asemenea investigație este lucrarea *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea* (Ed. Academiei, 1974, 388 p.), elaborată de Ion Gheție și Al. Mareș, cercetători la Institutul de lingvistică din București, cunoscuți prin numeroase alte lucrări anterioare în domeniul lingvisticii și filologiei române.

Pentru a identifica limba română vorbită în secolul al XVI-lea, autorii s-au adresat textelor care s-au putut păstra din acel secol, dar nu celor „literare", ca tipăriturile de la Sibiu sau cele ale lui Coresi, ci altor surse originale, care respectă mai fidel limba vorbită a epocii: scrisori, testamente, acte de donații, mărturii, însemnări pe documente, zapise de cumpărare și vînzare, însemnări de cheltuieli, instrucțiuni ale lui Mihai Viteazul și Petru Șchiopul, acte de cununie ș.a., în total peste 120 de asemenea documente, dintre care cele din Transilvania sînt mai puțin numeroase. Dintre monumentele „literare" au fost incluse numai *Palia de la Orăștie* din 1580 și *Tatăl nostru* al lui Luca Stroici.

Inițiate de B.P. Hasdeu cu mai bine de un secol în urmă, cercetările asupra limbii române vorbite în secolul al XVI-lea, reflectată în scrisori și acte particulare, au atins un punct de succes, prin metodele folosite și aria largă a investigațiilor pe care le oferă lucrarea de față.

Autorii nu se mărginesc să identifice fenomenele specifice secolului al XVI-lea în fonetică, morfologie și lexic, în număr de peste 150, ci încearcă repartizarea lor geografică, ajungînd la concluzia că, în epoca respectivă, n-a existat, în dacoromână, o unitate lingvistică atît de mare cum se credea, ci existau două mari arii dialectale distincte: una sudică, care cuprindea Muntenia, sud-estul Transilvaniei și Oltenia, și una nordică, în care era cuprins Banatul, Hunedoara, Transilvania de nord-vest și Moldova, atestîndu-se *„o anumită tendință de expansiune a subdialectului sudic asupra nordului"*. Între aceste două subdialecte se disting unele zone de interferență dialectală, unde se vorbeau graiuri de tranziție. În timp ce subdialectul sudic era mai unitar, cel nordic apare divizat în trei graiuri: bănățean-hunedorean, transilvănean de nord-vest și moldovenesc. Intuiția acestor graiuri a avut-o în trecut Al. Philippide, iar, mai de curînd, Em. Vasiliu, în lucrarea *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne* (1968).

Cei doi autori au făcut un efort deosebit de identificare, descriere și comparare a textelor din secolul al XVI-lea, punînd la contribuție

Scanned with OKEN Scanner

toate sursele și metodele care au putut fi utile scopului urmărit. În lumina *Atlasului lingvistic român* al lui Sextil Pușcariu — Sever Pop — Emil Petrovici și a altor surse actuale, ei constată, în final, că graiurile românești din secolul al XVI-lea prezintă o serie de asemănări față de actuala configurație dialectală a dacoromânei, însă fără să se poată pune un semn de egalitate între ele.

Lucrarea, originală și îndrăzneață, a lui Ion Gheție și Al. Mareș, este fundamentală pentru dialectologia noastră istorică, la a cărei întemeiere contribuie esențial, ca și pentru istoria limbii române în ansamblul ei. Ea este o dovadă elocventă a muncii temeinice și creatoare din cadrul lingvisticii și filologiei românești, care cunoaște o nouă fază ascendentă a dezvoltării ei.

Scanned with OKEN Scanner

DIN ISTORIA LINGVISTICII ŞI FILOLOGIEI ROMÂNEŞTI

O ISTORIE A LINGVISTICII ROMÂNE

În cadrul Academiei Republicii Socialiste România s-a creat, acum cîţiva ani, un *Comitet de istoria şi filozofia ştiinţei*, prezidat de acad. Ştefan Milcu, avînd drept scop elaborarea unor lucrări de sinteză asupra istoriei fiecărei ramuri a ştiinţei din ţara noastră. În program sînt prevăzute toate ştiinţele exacte, ale naturii şi cele umaniste, fiecare avînd un comitet de elaborare, în frunte cu un academician sau membru corespondent al Academiei.

Prima dintre monografiile prevăzute, intitulată *Lingvistica*, a apărut în Editura Academiei, în 1975.

Lucrarea este a doua în istoria, aproape bicentenară, a disciplinei. Prima a fost publicată, în 1892, de către Lazăr Şăineanu, dar ea a fost curînd depăşită de progresul impetuos al lingvisticii noastre, care a cunoscut, în răstimp, o diversitate şi noutate de preocupări, care au impus-o printre cele mai fertile dintre ştiinţele noastre umaniste, cu un incontestabil folos cultural şi naţional.

Noua lucrare a fost realizată, sub îndrumarea acad. Iorgu Iordan, de un colectiv de specialişti: I. Gheţie, Valeria Guţu Romalo, Luiza şi Mircea Seche, Flora Şuteu. Materia este tratată cronologic, împărţită în principalele etape care au marcat cotituri distinctive în dezvoltarea disciplinei: pînă la 1780, apoi 1780—1828, 1828—1870, 1870—1918, perioada interbelică şi cea contemporană. La începutul fiecărei etape se reliefează problematica ei de bază, apoi se arată realizările în diferite compartimente: gramatică, ortografie, fonetică, lexicografie, istoria limbii, dialectologie, lingvistică teoretică. Numai perioada interbelică este expusă după alte criterii, şi anume, după şcolile lingvistice, care, în epocă, au fost reprezentate de cele trei centre universitare importante: Cluj,

Scanned with OKEN Scanner

București și Iași, cu specificarea unora dintre realizările fiecăruia. Se evidențiază că, *„în epoca dintre cele două războaie mondiale, studiile de lingvistică au cunoscut, în țara noastră, o dezvoltare fără precedent"* și că *„locul de frunte, în această epocă de înflorire a studiilor lingvistice, îl ocupă Clujul, prin Sextil Pușcariu, ca conducător* [sic], *și o echipă de specialiști bine pregătiți și entuziaști"* (p. 85 și 87).

Realizările contemporane, 1944—1970, sînt relatate, fără să se poată face un bilanț definitiv, căci, spune Iorgu Iordan, în *Prefață*, *„în epoca de după eliberare, istoria se face, e în curs de desfășurare, ceea ce nu permite decît rareori aprecieri ferme, ca să nu spun aproximativ definitive"* (p. 12).

Obiecțiunea cea mai firească, care se poate aduce acestei lucrări, este că nu evidențiază decît sporadic și fără suficient relief rolul propulsiv, științific și mobilizator al lingvisticii, în cadrul culturii noastre, prezența ei activă în conștiința generațiilor trecute, ca a doua disciplină importantă, după istorie, în trezirea conștiinței naționale și în realizarea unității noastre culturale și naționale. Nu este relevat decît tangențial contactul lingvisticii românești cu cea europeană, influențele și reacțiunile specifice produse prin acest contact și, mai ales, aportul lingvisticii noastre la cea romanică. Observațiile de această natură, risipite la diverși autori și epoci, puteau fi mai eficiente, în cîteva pagini de sinteză, care ar fi rămas ca un cîștig definitiv în spiritul cititorilor români, ca și al celor străini, care vor consulta lucrarea.

PREOCUPĂRI DE LIMBĂ ÎN OPERA LUI D. CANTEMIR

Despre D. Cantemir, personalitate enciclopedică de prestigiu național și european, s-au publicat, în cursul timpului, numeroase studii și monografii, cele mai valoroase datînd din ultimele două decenii. Marele umanist a fost prezentat ca istoric, filozof, scriitor, economist, geograf, etnograf și folclorist, iar în anii din urmă a apărut o monografie cuprinzătoare, care înfățișează problemele de limbă legate de opera sa. Ea se datorește lingvistului ieșean Ștefan Giosu, *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic* (Ed. științifică, 1973, 350 p.).

În prima parte sînt expuse părerile lui D. Cantemir despre limbă, care sînt numeroase și interesante, constituind primele preocupări de lingvistică generală în cultura noastră. Ele au rezultat din observarea limbilor pe care învățatul principe le cunoștea, unsprezece la număr, și din vastul său orizont în științele umaniste ale epocii. D. Cantemir a formulat considerații asupra originii limbilor în general și asupra ori-

Scanned with OKEN Scanner

ginii limbii române în special, expunînd idei mai bogate și mai limpezi despre originea latină a limbii și poporului român decît Grigore Ureche și Miron Costin, despre continuitatea noastră neîntreruptă în Dacia Traiană și despre unitatea limbii române. Alte considerații privesc problema existenței unor cuvinte dacice în limba română, probleme de toponimie, de antroponimie și de dialectologie. În această din urmă privință este remarcabilă observația pe care o face, în *Descriptio Moldaviae*, despre palatalizarea labialelor în vorbirea populară, neîngrijită, față de limba scrisă, literară, a vremii.

Cea mai mare parte a lucrării lui Ștefan Giosu cuprinde analiza particularităților fonetice, dar mai ales lexicale și de stil ale limbii folosite de D. Cantemir în scrierile sale.

Limba lui continuă pe cea a scrierilor bisericești, îndeosebi ale lui Varlaam și Dosoftei, și pe cea a cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin, depășind-o însă prin caracterul ei savant, fraza mai amplă, lexicul mai bogat și mai variat. D. Cantemir cunoștea bine limba populară din toate ținuturile românești, folosind în scrierile sale numeroase proverbe și zicători populare, care îl apropie, uneori, de Anton Pann, de Ion Creangă și de Alexandru Odobescu.

Una din preocupările constante ale lui D. Cantemir a fost îmbogățirea vocabularului limbii române cu termeni din vechea greacă și din latină, pentru ca ea să poată exprima, ca acestea, noțiunile științifice curente. Printre termenii științifici folosiți de el, pentru întîia oară la noi, figurează, din vechea greacă: *axiomă, dialectic, fantezie, galactee, hronologhie, ieroglific, melanholie, nimfă, poetic, politic, simfonie, sinonim, sofism, sofistică* ș.a., iar din latină: *activitate, argument, articol, climat, confederație, confuzie, consens, constituție, consul, fundament, instrument, materie, propoziție, punct, senat, sens, temperament, triumf*. Numai datorită necunoașterii, în epocă, a operelor lui scrise în limba română, —fiindcă, în timpul vieții sale, nu s-a tipărit, dintre acestea, decît *Divanul* (Iași, 1698), asemenea termeni n-au intrat mai devreme în circulație în limba noastră, trebuind reîmprumutați, în special din franceză, în cursul secolului al XIX-lea.

Prin termenii neologici pe care i-a folosit, D. Cantemir este un precursor al limbii noastre literare actuale. Tot ca precursor rămîne și în susținerea introducerii alfabetului latin în scrierea românească.

Deși cele mai importante lucrări ale sale în limba română: *Istoria ieroglifică* și *Hronicul* au rămas netipărite pînă în a doua jumătate a secolului trecut, aceasta din urmă a fost cunoscută în manuscris și folosită ca izvor prețios de idei, ca și *Descriptio Moldaviae*, de către întemeietorii Școlii ardelene, Micu, Șincai, Petru Maior și Ioan Budai-Deleanu, D. Cantemir fiind un precursor, ca idei fundamentale, și al acestora.

Scanned with OKEN Scanner

D. Cantemir a pus la baza scrierilor sale în limba română graiul moldovenesc, dar a folosit și numeroase elemente, mai ales fonetice, din graiul muntean, intuind unificarea limbii noastre literare, dominată de fonetismul, mai apropiat de cel latin, al acestui grai.

Prin scrierile în limba latină, D. Cantemir a căutat să facă cunoscute lumii, în limba universală a epocii, poporul român și Țările Române, căci, deși a fost nevoit să trăiască multă vreme în afara Moldovei, *„el a rămas,* cum scrie N. Iorga, *și în locuri atît de îndepărtate, un om al țării sale"*.

Spirit laborios, Ștefan Giosu a adus, prin lucrarea sa, încă un omagiu binevenit memoriei lui D. Cantemir, cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la naștere (în 1673) și a 250 de ani de la moartea marelui cărturar umanist român (în 1723).

Bibliografia completă a operelor lui D. Cantemir și a scrierilor despre el sporește valoarea documentară a acestei cărți, meritorii din numeroase puncte de vedere.

PERMANENȚA LUI PETRU MAIOR

Dacă s-a nutrit vreodată credința naivă că despre Petru Maior totul părea cunoscut, clarificat și clasificat, vasta și erudita monografie, *Petru Maior, un ctitor de conștiințe* (Editura „Minerva", 1973, 412 p.), a cercetătoarei clujene Maria Protase, dezminte această legendă comodă.

Din lucrarea Mariei Protase, elaborată în atmosfera exigentă a școlii de istorie literară modernă de la Universitatea din Cluj-Napoca, creată de G. Bogdan-Duică, D. Popovici și I. Breazu, continuată astăzi de I. Pervain, I. Vlad, Mircea Zaciu ș.a., viața și opera lui Petru Maior sînt redimensionate, atît pe fundalul epocii, cît și al posterității, în toate aspectele, unele surprinzătoare prin noutatea lor.

Ne vom limita aici mai ales la prezentarea, remarcabilă, a lui Petru Maior ca lingvist, caracteristică pentru lumina în care sînt tratate toate celelalte domenii ale activității lui multilaterale.

Petru Maior a personificat enciclopedismul iluminist de factură clasică. Cunoștea latina, greaca, ebraica, italiana, germana, maghiara, iar, la nivelul lecturii, franceza și slavona. Biblioteca lui era plină de cărți în aceste limbi și de dicționare explicative și etimologice. A cunoscut lumea cultă a vremii lui, Roma și Viena, cu instituțiile prestigioase ale acestora. Pasiunea l-a îndreptat, pe lîngă istoria românilor, spre studiul limbii, sub toate aspectele, cum o atestă scrierile lui în diverse domenii: fonetică, gramatică, ortografie, lexicografie, dialectologie, is-

Scanned with OKEN Scanner

toria limbii, limbă literară, toate acestea întemeiate pe orientări trainice de lingvistică generală și de romanistică, în care a fost, la noi, un precursor.

Maria Protase explică obiectivul esențial al strădaniilor lui Petru Maior ca lingvist, care n-au fost de erudiție în sine, ci de cultivare a limbii române, de *„polire"* a ei, adică de înălțarea ei la nivelul celorlalte limbi de cultură, prin îmbogățirea vocabularului, prin restaurarea alfabetului latin și a stabilirii ortografiei etimologice, care să-i reliefeze, și prin aspectul grafic, latinitatea. Această acțiune nu era o pornire subiectivă, ci transpunea în practică ideile *„luminilor"*, avînd aspect patriotic, ideologic, cultural și politic.

Petru Maior a fost părintele italienismului la noi, înaintea lui Heliade, căci el a inițiat și a realizat cele mai multe împrumuturi lexicale din italiană, limbă pe care o socotea cea mai apropiată de cea română — ceea ce și este — și pe care o cunoștea el, dintre limbile moderne, mai bine. Singurul, în cadrul Școlii ardelene, care preconiza orientarea spre franceză a fost I. Budai-Deleanu.

Incontestabil, Petru Maior, ca lingvist, n-are merite exclusive în cadrul Școlii ardelene, dar ele sînt dominante. Maria Protase precizează că *„fără să fie întemeietorul foneticii sau gramaticii noastre istorice, este unul din cei mai însemnați pionieri ai lor; fără să fie întemeietorul dialectologiei românești, se dovedește a fi întîiul printre precursorii acesteia; fără a fi considerat primul nostru lexicograf, este, fără îndoială, cel căruia «Lexiconul de la Buda» îi datorează întreaga sa concepție; fără ca ortografia sa să fie perfectă, e, incontestabil, cea mai bună din epocă"*. Prețuind meritele lui Micu, Șincai și Budai-Deleanu, trebuie recunoscut, continuă Maria Protase, că prin ideile sale de o frapantă modernitate, *„Maior apare ca adevăratul fondator al crezului lingvistic al Școlii ardelene; datorită lui aceasta cunoaște cele mai largi perspective"* (p. 297).

Este sesizată, cu perspicacitate, dubla constrîngere a Școlii ardelene în materie lingvistică: pe de o parte, scrierea etimologică pentru a releva și ortografic originea latină a limbii, iar, pe de alta, scrierea chirilică, înțeleasă mai bine atunci de popor, culturalizarea maselor fiind scopul cultural și politic de bază al Școlii ardelene. În general, cărțile lui Petru Maior, destinate poporului, poartă, stilistic, amprenta oralității, a limbii vechi, a uzului popular, a modelelor tipic arhaizante, fapt pentru care cărțile sale au avut audiență în toate provinciile românești, în întreg cursul secolului trecut. În opera științifică a lui Petru Maior, predomină fraza de factură latină clasică, echilibrată, desfășurată în perioade ample, cu predicatul la urmă.

Din punct de vedere stilistic, opera lui Petru Maior, privită în contextul epocii, corespunde în cel mai înalt grad bogăției și varietății spirituale a secolului luminilor, un secol ce vrea să cunoască, să critice, să reconstruiască, revizuind tabla tuturor valorilor. Opera lui este vigu-

Scanned with OKEN Scanner

roasă, plină de vervă și de entuziasm, personală și agreabilă, reflectînd vivacitatea unui spirit scînteietor, mereu răzvrătit și ironic.

Studiile lui Petru Maior au fost recunoscute de către întreaga posteritate, arată Maria Protase, ele avînd o valoare reprezentativă permanentă, indiferent de optica sau epoca în care au trăit cercetătorii ei. N. Iorga a scris despre *„Epoca lui Petru Maior"*, ale cărei directive le-a însușit generația de la 1848, iar apoi fiecare generație i-a dat o altă semnificație, în funcție de idealurile ei. *„Constantă și definitivă,* încheie autoarea, *a rămas însă imaginea cărturarului erudit și a patriotului militant, încadrat unei generații eroice"* (p. 311).

La permanentizarea lui Petru Maior și în conștiința contemporană, Maria Protase a adus, prin monografia ei, cuvîntul verificat al științei erudite și al interpretării de astăzi. care îl consacră, încă o dată, nu numai ca lingvist și istoric, ci și ca un autoritar *„ctitor de conștiințe"*.

GHEORGHE LAZĂR ȘI LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ

Bogata bibliografie privitoare la Gheorghe Lazăr, alcătuită selectiv de Vasile Netea, cu prilejul aniversării a o sută cincizeci de ani de la moartea marelui dascăl („Transilvania", 9/1973), ne arată că ea conține mai ales lucrări de restituire biografică și istorică, în lumina concepțiilor interpretative din trecut, dintre care trebuie menționate cele ale lui G. Bogdan-Duică, N. Iorga, I. Lupaș și Avram Sădeanu. Onisifor Ghibu, care a plănuit o amplă monografie despre Lazăr, n-a reușit să o realizeze în întregime, iar moartea (survenită în 1972) l-a împiedicat să publice ceea ce avea redactat. O viziune mai comprehensivă, în spirit modern comparatist, o găsim la D. Popovici, iar materialist-istorică, la George Macovescu, în micromonografia sa *Gheorghe Lazăr*, din 1954 (apărută într-o nouă ediție în 1973).

Personalitatea lui Gheorghe Lazăr, apreciată ca *„miraculoasă"*, *„providențială"* sau de *„apostol"*, în exprimarea romantică a foștilor săi elevi, — Eliade Rădulescu și Petrache Poenaru, — este interpretată astăzi mai realist, în lumina momentului istoric, ale cărui imperative le-a înțeles mai adecvat decît alții din vremea sa.

Ne vom limita, în cele ce urmează, numai la atitudinea și concepția lui Lazăr privitoare la limba română, pivotul întregii lui acțiuni, care i-a asigurat dăinuirea în timp.

Introducerea limbii române în învățămîntul superior din Țara Românească, realizată de Lazăr, a fost o cotitură hotărîtoare în cultura

Scanned with OKEN Scanner

noastră, dar nu un *„miracol"* inexplicabil. Legat de popor prin origine, solidaritate în suferințe și aspirații, iluminist de nuanță kantiană și iosefinist prin educație intelectuală, Lazăr a reclamat și impus un drept, socotit firesc astăzi, dar care, în acea vreme, întîmpina mari obstacole: pe de o parte, dominația limbii grecești în școlile din Muntenia și Moldova și a limbilor maghiară și germană în Transilvania, iar, pe de alta, prejudecata, întreținută de sceptici și defăimători, că limba română n-ar fi capabilă să exprime noțiunile moderne din matematică, fizică, chimie, filozofie ș.a. Mai ales limba greacă pătrunsese foarte adînc în cele două principate din sudul Carpaților.

Situația este înfățișată elocvent de Eliade Rădulescu: *„Tot era degenerație și amorțeală în ceea ce se atinge de numele român și patrie, pînă să nu vie răposatul întru fericire Gheorghe Lazăr în țara noastră ... Ieșind din biserică vedeai pe jăluitor a se sili să-și dea jalba către stăpînire în limba grecească, a se ruga de alcătuitor ca s-o facă ceva mai elinică ..."*

Lazăr a reușit, în scurtă vreme, să zdruncine și apoi să înlăture această mentalitate, demonstrînd, teoretic și practic, că nu poate exista cultură națională superioară, fără instrumentul ei propriu de realizare, care este limba națională. N-a fost vorba de xenofobie și, cu atît mai puțin, de repudierea, în sine, a limbii grecești, germane sau maghiare, ci de impunerea unui principiu natural în afirmarea românilor ca popor: a dreptului firesc la folosirea limbii proprii în realizarea culturii naționale. Era respingerea cosmopolitismului dăunător și impunerea primului element definitoriu al unei națiuni, care este limba ei. La începuturile dezvoltării noastre moderne, cînd relațiile capitaliste de producție reclamau crearea cadrelor naționale în viața economică, în administrație și învățămînt, acțiunea lui Lazăr a corespuns unei cerințe de ordin istoric, obiectiv.

Concepția lui Lazăr despre limba română a fost primordială în acțiunea lui. Ea n-a fost expusă în manuscrisele rămase de la el, dar rezultă clar din analiza acestora. Lazăr provenea din Transilvania Școlii ardelene, unde învățămîntul în limba română și opera de culturalizare a maselor începuseră să se afirme. Deși se formase în crezul latinist despre originea limbii și a poporului român, Lazăr a fost un latinist moderat, de bun-simț, care nu s-a depărtat, în scris și vorbire, de înțelegerea poporului. Limba folosită de el poartă amprenta celei vechi cronicărești și bisericești și a celei populare, cu puțini termeni latinizanți și greco-ști. Stilul lui este avîntat, însuflețit de o credință dîrză în rostul misiunii sale și al școlii pe care a întemeiat-o. Faptul că venea din sud-estul Transilvaniei, al cărui grai formase demult, împreună cu cel din nordul Munteniei, baza limbii noastre literare, l-a ajutat să fie bine înțeles în București, unde se vorbea același grai, cu neînsemnate

Scanned with OKEN Scanner

particularităţi fonetice şi lexicale. În lucrările lui literare — discursuri, înştiinţări — el foloseşte termeni tradiţionali: *obşte, povăţuire, poftire, tămăduire,* alături de termeni neologici, ca *raţiune, scopos, sistematisire, tiranie,* dar numărul acestora nu covîrşeşte pe cei tradiţionali. Turcisme şi ungurisme sînt foarte rare. În matematică, a căutat să folosească termeni creaţi din resursele limbii române: *adunare* (şi *strîngere*), *frîngere* (pentru *fracţiune*), *regule, pravile* şi *canoane, pătrat lungăreţ* (pentru *dreptunghi*), *atingătoare* (pentru *tangentă*), *unghi teşit* (pentru *unghi obtuz*), fiind vizibilă tendinţa de a crea o terminologie înţeleasă de popor. În lucrarea editată de profesorul Axente Creangă din Sibiu, *Scrierile matematice ale lui Gheorghe Lazăr* (1968), sînt relevaţi aproape o sută de termeni folosiţi de Lazăr, care au rămas în terminologia noastră matematică actuală.

Inaugurarea învăţămîntului superior în limba română, *„în limba maicii sale"*, cum se exprima Lazăr, pornită din îndemn iluminist, patriotic şi democratic, a stimulat eficient forţele progresiste din epocă şi a fost ireversibilă. Ea stă la baza culturii noastre moderne, dezvoltată continuu, prin îmbinarea elementelor tradiţionale şi a celor moderne.

PRIMUL NOSTRU DICŢIONAR ACADEMIC

În 1971, s-au împlinit o sută de ani de la apariţia celor dintîi fascicule ale primului nostru dicţionar academic: *Dicţionarul limbii române* (în trei volume), elaborat, între 1871—1876, din însărcinarea Societăţii Academice Române, de A.T. Laurian şi I.C. Massim, cu colaborarea parţială a lui T. Cipariu, G. Bariţiu, Iosif Hodoş şi G. Sion.

Considerat, de la apariţie, ca una din culmile exagerărilor latiniste, el supravieţuieşte, de un secol, în opinia noastră publică, mai ales prin celebra parodie a lui Alexandru Odobescu: *Prandiulu academicu.*

Un studiu sistematic asupra lui a fost făcut abia în anii din urmă de Mircea Seche, şef de sector la Institutul de lingvistică din Bucureşti, în *Schiţă de istorie a lexicografiei române* (vol. I, 1966, p. 131—180), care arată că lucrarea nu merită întru totul discreditul cu care a fost privită, avînd şi unele calităţi, pe nedrept neglijate în trecut. În primul rînd, ea este, pînă astăzi, cea mai bogată lucrare lexicografică a noastră, cuprinzînd 70 000 de cuvinte. Filiaţia sensurilor şi definiţiile cuvintelor sînt remarcabile, prin claritatea şi concizia lor, multe dintre ele fiind preluate în dicţionarele noastre ulterioare. Mircea Seche arată, de ase-

Scanned with OKEN Scanner

menea, că este cea dintîi lucrare lexicografică în care pot fi evaluate proporțiile influenței franceze asupra vocabularului românesc și care a subliniat, înainte de B. P. Hasdeu, că structura latină a limbii române este determinată de aportul calitativ și de frecvența diferitelor elemente, și nu de numărul acestora.

Dar numeroase aspecte negative, analizate de Mircea Seche, au anihilat aceste calități. Deși, în prefață, se enunță că este un dicționar general al limbii române, în primele două volume, care formează dicționarul propriu-zis, autorii au înregistrat cuvintele moștenite din latină și cele recente romanice și latine, unele din acestea din urmă fiind luate de ei direct din dicționarele latine sau fiind creații arbitrare ale autorilor. Toate celelalte cuvinte ale limbii române au fost incluse în volumul al III-lea, care constituie, de fapt, o lucrare aparte, intitulată *Glossariu care coprinde vorbele din limba română străine prin originea și forma lor, cum și cele de origine îndoioasă*, care *„nu pot și nu se cade* — spun autorii în *Prefață* — *să aibă loc într-un dicționar românesc"*, urmînd ca ele să fie înlocuite toate prin cuvinte latine. *Iubire*, spre exemplu, propuneau să fie înlocuit prin latinul „amare", *bujor* prin „rosariu", *barză* prin „ciconia", *cîrciumar* prin „popinariu", *măreție* prin „grandităte", *război* prin „bellu", *ruşine* prin „dedecore" ș.a., luate de autori direct din dicționarele latine. Dar ceea ce a compromis mai grav lucrarea a fost, în primul rînd, ortografia ei etimologică, extremist latinizantă, care făcea, din cele mai uzuale cuvinte românești, forme de nerecunoscut, ca *acia* pentru „ață", *acetu* pentru „oțet", *acelu* pentru „oțel" ș.a.

Cuvinte luate direct din dicționarele latine, ca cele citate mai sus, nu sînt așa de numeroase în lucrare, cum s-a crezut. Marea majoritate a așaziselor latinisme ale lui Laurian și Massim o formează, în fapt, neologismele franceze, care — neologisme latine, la rîndul lor, și în franceză — circulau atunci în presa și în lucrările noastre științifice și literare aproape la fel de abundent ca astăzi, dar pe care ortografia dicționarului le apropia așa de mult de latină, încît nu li se mai poate recunoaște proveniența franceză decît din sensurile lor moderne, față de cele pe care le aveau în latină.

Neologismele latine adoptate, în cursul procesului de dezvoltare a culturii noastre moderne, din franceză, — și numai în măsură redusă direct din latină și din italiană, — sînt mult mai numeroase, în limba română de astăzi, decît au preconizat chiar cei mai exagerați latiniști. Acestea s-au încadrat însă atît de firesc în sistemul fonetic și morfologic al limbii noastre, încît, împreună cu fondul de bază al cuvintelor moștenite din latină, vocabularul românesc actual este tot atît de latin ca al francezei sau al oricăreia dintre limbile romanice.

Scanned with OKEN Scanner

POLEMICA LINGVISTICĂ DINTRE ȘAGUNA ȘI HELIADE

Vizitatorii frumoasei comune Rășinari, de lîngă Sibiu, rămîn impresionați de impunătorul mausoleu al lui Andrei Șaguna (1809—1873), cel mai de seamă și mai popular prelat, din trecutul apropiat al Transilvaniei. Cei doi lei de la intrarea mausoleului, aplecați pe labe, plîngînd, constituie una dintre remarcabilele sculpturi românești, de la începutul secolului nostru, realizată de A. Liuba, artist bănățean de mare talent, astăzi căzut în nemeritată uitare.

În 1973, împlinindu-se un secol de la moartea lui Șaguna, s-a organizat, la Sibiu, o serbare locală evocatoare și i s-a ridicat un bust, în parcul „Astra". Nu-i vom reaminti aici meritele culturale, politice și bisericești, despre care s-au scris numeroase studii și cărți, între altele, o amplă monografie, de rezistență, a lui I. Lupaș (*Mitropolitul Andrei de Șaguna*, Sibiu, 1909), ci ne vom limita la rolul lui în apriga bătălie pentru afirmarea limbii române populare în scrisul din Transilvania, în epoca latinismului dominant.

Manifestarea cea mai importantă, în acest domeniu, a constituit-o o nouă traducere, în limba română, a *Bibliei*, făcută la Sibiu, sub supravegherea lui Șaguna, în anii 1858—1859, a cărei prefață, scrisă de acesta, este, pînă astăzi, o frumoasă pagină de istorie literară.

După Șaguna, limba și stilul *Bibliei* au un caracter propriu, adaptat structurii limbii naționale, care, odată realizat, nu se mai poate schimba, decît în amănunte. Bazele limbii și stilului *Bibliei*, în românește, le-au pus, afirmă Șaguna, Simion Ștefan, prin *Noul Testament de la Alba-Iulia din 1648*, și mitropolitul Teodosie, prin *Biblia de la București din 1688*, această tradiție fiind urmată și de el. Cei care au urmat celor două modele n-au putut să îndrepte limba, *„dar nici n-au avut lipsă de a o îndrepta*, scrie Șaguna, *căci pe vremurile lor a fost bine și desăvîrșit așa. Iar limba noastră e pom viu, căci în toată primăvara se schimbă; ramurile bătrîne și fără suc se uscă și cad, mlădițe tinere ies și cresc; frunza vestejește și se scutură, dar alta nouă, crescînd, îl împodobește. Toate ale lui se fac și se prefac, numai tulpina rămîne totdeauna aceeași*". Aceste principii sănătoase, exprimate metaforic, relevă o concepție organică despre limbă, valabilă în lingvistica modernă, ca și aprecierea importanței, în dezvoltarea limbii noastre literare unitare, a celor două Biblii, de la 1648 și 1688.

În legătură cu traducerea de la Sibiu din 1858—1859 s-a iscat o vie polemică între Șaguna și Heliade, cu un larg ecou în epocă. Simultan cu această traducere, Heliade traducea și el *Biblia* — cum se știe — în refugiul

Scanned with OKEN Scanner

de la Paris. Cunoscînd preocupările, în acest domeniu, ale lui Şaguna, i-a trimis acestuia începutul traducerii sale şi începutul comentariilor intitulate *Biblice*. Şaguna a reacţionat foarte violent faţă de traducerea lui Heliade, socotind-o o *„erezie"* din punct de vedere canonic şi, mai ales, ca limbă. În adevăr, Heliade, care se găsea în faza de italienism acut, folosea termeni cu totul deosebiţi de tradiţia limbii bisericeşti, cunoscută de popor: *Madona* pentru „Maica Domnului", *sanctul spirit* pentru „sfîntul duh", *misericordie* pentru „milostenie", *multitudine* pentru „mulţime", *iniquitate* pentru „fără de lege" ş.a. Şaguna se adresează preoţilor, respingînd categoric această traducere. Heliade i-a răspuns lui Şaguna în *Biblicele* sale, iar acesta, cu mare promptitudine, îi răspunde în *Respingere a unor atacuri în treaba unei traduceri nouă a Bibliei* (1860).

Această polemică, astăzi uitată, evocată în lucrarea istoricului transilvănean Gheorghe Tulbure despre *Activitatea literară a mitropolitului Andrei Şaguna* (Sibiu, 1909), a fost urmărită, cu interes, şi la Bucureşti, unde „Revista Carpaţilor", condusă de G. Sion, a luat în 1860 atitudine hotărîtă împotriva lui Heliade şi pentru Şaguna, iar revista „Predicatorul", din acelaşi an, îi mulţumeşte lui Şaguna pentru atitudinea sa, inclusiv în chestiunea limbii. Urmarea a fost că traducerea lui Heliade, ca şi *Biblicele* sale au căzut, de la început, în desuetudine.

Problemele de limbă l-au preocupat pe Şaguna în cursul întregii lui activităţi. El a fost unul din principalii întemeietori, în 1861, ai „Asociaţiunii transilvane pentru literatura şi cultura poporului român" şi primul ei preşedinte, un latinist moderat în ortografie, iar, în tinereţe, a elaborat o gramatică a limbii române, rămasă în manuscris, despre care relatează, pe larg, Iacob Mîrza, în revista „Limba română", 1/1972. Preocuparea de bază a lui Şaguna a fost ca limba literară să fie cea a poporului, pentru ca prin ea să se afirme solidaritatea şi unitatea românilor, atît de necesare atunci în lupta pentru apărarea fiinţei şi culturii naţionale în Transilvania. Pentru numeroasele sale merite culturale, el a fost ales, în 1871, membru de onoare al „Societăţii Academice Române".

IOSIF VULCAN ŞI LIMBA LITERARĂ

Consistenta monografie, de interes multilateral, *Iosif Vulcan* (Ed. „Minerva," Colecţia „Universitas", 1974), de Lucian Drimba, reconstituie, cu fidelitate, între altele, atmosfera şi discuţiile asupra limbii literare în Transilvania, de acum aproape un secol. În centrul acestor discuţii este situată figura lui Iosif Vulcan (1841—1907), ale cărui păreri privind subiectul ni se par demne de a fi relevate, datorită poziţiei pe care a ocupat-o

Scanned with OKEN Scanner

în publicistica transilvăneană și a influenței pe care a avut-o în materie de limbă și literatură.

Lucian Drimba a valorificat bogatul tezaur de istorie literară al „Familiei" (1865—1906), binecunoscuta revistă legată, în memoria literară, de numele lui Iosif Vulcan și al „Anuarului « Societății pentru crearea unui fond de teatru român »", înființată și condusă de el. Din articolele și notele cuprinse în cele două publicații rezultă că Iosif Vulcan, deși n-a fost lingvist de profesie, a formulat idei de bun-simț și de autentică modernitate, pentru care a militat cu pasiune, reușind să le impună în opinia epocii.

Fără a fi fost un adept al latiniștilor, el a păstrat patetismul cald și însuflețit al acestora, mai ales al lui Cipariu, cînd vorbea despre limba română. O considera o componentă organică a individualității naționale, *„cel mai scump tezaur al nostru"* și *„paladiul existenței noastre"*. Această armură emoțională, care însoțea considerațiile asupra limbii naționale, era explicabilă în acea vreme, cînd limba română era expusă, în Transilvania, unor multiple pericole. Era, mai întîi, pericolul rezultat din legea obligativității limbii maghiare în învățămîntul primar (1879), pericolul germanizării vocabularului prin frecventarea școlilor superioare străine de către intelectualii români și, apoi, campania denigratoare din epocă împotriva limbii române, pe care o duceau, din motive politice, unii străini, ca Ladislau Retty. Limba română era apărată atunci, mai ales, de latiniști, dar exagerările lor nu mai constituiau un argument adecvat. Prin Alexandru Roman, Grigore Silași, Iosif Vulcan ș.a. s-a constituit și afirmat un front de apărare a limbii române, care s-a dovedit rezistent și eficace.

Acțiunea lui Iosif Vulcan s-a desfășurat pe două linii, care au fost și cele ale lingvisticii noastre moderne. Prima a fost cea a demonstrării latinității limbii române, făcută însă cu moderație, iar a doua, consolidarea limbii literare. A combătut, mai întîi, exagerările latiniste, definind *Dicționarul* lui Laurian și Massim ca *„al unei limbi inexistente"*. În ceea ce privește consolidarea limbii literare în Transilvania, a susținut că baza ei trebuie să fie limba poporului, îmbogățită și șlefuită de-a lungul veacurilor. *„Poporul e temelia unei națiuni*, scria el în 1886, *din limba lui s-au creat și dezvoltat toate limbile și literaturile culte; de acolo trebuie să pornim și noi la formarea limbii noastre și acolo se află izvorul nesecat al comorii de frumusețe noi"*.

Unul din meritele lui Iosif Vulcan, în materie de limbă, este că a urmat și a impus, în Transilvania, părerile lui Titu Maiorescu în problema ortografiei, a limbii literare și a neologismelor. El a apreciat, în coloanele „Familiei", limba lui Alecsandri, Odobescu, N. Gane ș.a., fiindcă era aproape de cea a poporului.

Scanned with OKEN Scanner

Iosif Vulcan a subliniat rolul teatrului în şlefuirea limbii literare, deoarece *„nicăieri, limba unei naţiuni nu se poate dezvolta, polei şi cultiva mai bine decît pe scenă"*.

Concepţia lui Iosif Vulcan despre limba literară, despre baza ei populară, şi acţiunea fermă pe care a dus-o în acest spirit, timp de peste 40 de ani, prin publicaţiile sale şi în cadrul societăţilor culturale din care a făcut parte, mai ales „Astra" şi „Societatea pentru fond de teatru român", au contribuit efectiv la consolidarea unităţii limbii române, în aşa măsură, încît, la Unirea din 1918, Transilvania a adus cu sine o limbă curată, unitară şi armonioasă, care n-a pus probleme esenţiale procesului de unificare literară. Recunoscîndu-i mai de mult acest merit, alături de atîtea altele, Octavian Goga l-a caracterizat, pe drept cuvînt, pe Iosif Vulcan ca *„un precursor al unităţii"*, omagiere prestigioasă în care reconsiderăm şi noi, astăzi, memoria lui.

ROMANISTUL ROMÂN OVID DENSUSIANU *

În cadrul Comisiei naţionale a României pentru UNESCO, a fost comemorat, în 1973, romanistul român Ovid Densusianu, de la naşterea căruia s-au împlinit o sută de ani. Cu acest prilej, pe lîngă alte manifestări evocatoare, s-a alcătuit, sub egida Comisiei naţionale pentru UNESCO, o culegere de studii, intitulată *Ovid Densusianu, omul şi opera* [1], în care este înfăţişată, de către numeroşi specialişti, români şi străini, personalitatea complexă şi activitatea lui multilaterală ca romanist, dialectolog, lexicograf, teoretician literar, folclorist, poet, conducător de publicaţii lingvistice şi literare, de îndrumător al vieţii culturale şi publice din ţara noastră.

Ceea ce interesează la acest „Congres" din vasta şi multilaterala sa activitate este partea ei cea mai esenţială, şi anume contribuţia lui în domeniul lingvisticii şi filologiei romanice.

Ovid Densusianu este considerat, pe drept cuvînt, ca întemeietorul romanisticii ştiinţifice româneşti moderne, prin lucrările lui fundamentale, prin diversitatea preocupărilor şi prin îndelungata sa activitate în acest domeniu [2].

* Comunicare ţinută în ziua de 19 aprilie 1974, la Congresul de lingvistică şi filologie romanică, din 15—20 aprilie 1974, de la Napoli.

[1] Deva, 1973.

[2] Vezi şi volumul nostru *Lingvişti şi folclorişti români*, Bucureşti, 1959, p. 174—197.

Scanned with OKEN Scanner

Formația sa științifică a fost cea de romanist. În 1893 studiază romanistica la Berlin cu Adolf Tobler, apoi la Paris cu Antoine Thomas, Paul Meyer, Jules Gilliéron și îndeosebi cu Gaston Paris, căruia i-a închinat, în 1903, la moartea acestui mare maestru, un vibrant omagiu de veneрație.

În 1895 a obținut titlul de diplomat de l'École Pratique des Hautes Études de la Sorbona, cu studiul despre un „Chanson de geste" din secolul al XII-lea, *La prise de Cordes et de Sebille*, apărut în revista franceză „Romania", în 1895, urmat, în 1896, în aceeași revistă, de studiul despre *Aymeri de Narbonne dans la chanson du pélérinage de Charlemagne* (din secolul al XI-lea).

Gaston Paris, care se afla atunci în culmea autorității lui științifice, elogiază ambele studii ale lui Ovid Densusianu, scriind: *„Este pentru prima oară că un filolog român abordează studiul celor mai speciale și mai grele probleme ale literaturii franceze din evul mediu. Trebuie lăudat autorul pentru cercetările sale foarte serioase, pentru ideile personale și interesante pe care le cuprind aceste studii, de o valoare incontestabilă"*[1].

Tot în revista „Romania", Ovid Densusianu publică, în 1900, studiul *Sur l'alteration du c, devant e, i, dans les langues romanes.*

Întors în țară, este numit, foarte de tînăr, la vîrsta de 26 de ani, profesor la Universitatea din București, la prima catedră de lingvistică și filologie romanică din țara noastră.

*

Ca și ceilalți romaniști, din țările romanice, ai epocii, care s-au preocupat, mai întîi, de istoria limbii lor naționale, Ovid Densusianu a procedat la fel, elaborînd prima sa lucrare majoră, de cea mai mare importanță pentru lingvistica românească și romanică, *Histoire de la langue roumaine*, al cărei prim volum, de peste 500 de pagini, a apărut la Paris, în 1901, cu subtitlul „Les origines", iar al doilea, în care se analizează limba română din secolul al XVI-lea, cînd apar întîile manuscrise și tipărituri românești, abia în 1938, din cauza greutății de a reface manuscrisul pierdut în cursul primului război mondial. Publicată în limba franceză, pentru a fi accesibilă tuturor romaniștilor, lucrarea precizează și lămurește, în cea mai mare parte în mod general admis pînă astăzi, problemele de bază ale istoriei limbii române: originea ei latină, influența substratului daco-trac în procesul ei de formare, influența limbilor vecine în dezvoltarea ei istorică, formarea și dezvoltarea dialectelor ei sud-dunărene și raporturile acestora cu dialectul dacoromân. Lucrarea este atît de temeinic alcătuită, încît toate studiile de la noi și din străinătate, pri-

[1] „Romania", 1896.

Scanned with OKEN Scanner

vitoare la istoria limbii române, îi sînt tributare. Ea a rămas, pînă astăzi, una din sursele de bază ale romaniștilor de pretutindeni pentru cunoașterea istoriei limbii noastre.

„Tot ce e mai caracteristic în limba română, scrie Ovid Densusianu, *poartă o amprentă pur latină. Oricît de numeroase ar fi, în general, elementele străine, care au pătruns mai cu seamă în lexic, limba română n-a suferit schimbări prea multe, în fondul ei primitiv; ea și-a păstrat caracterul ei de idiom romanic, cu toate împrejurările, uneori puțin favorabile, în care s-a dezvoltat"*[1].

Gaston Paris scria, la apariția primului volum al lucrării: *„Ovid Densusianu, pe care cititorii revistei « Romania » îl cunosc bine, a întreprins o operă considerabilă și grea. Pentru elaborarea ei, el a avut o metodă excelentă și, ceea ce merită îndeosebi să fie semnalat, un spirit pur științific. Această operă face cinste autorului, tinerei școli filologice române și școlilor de unde autorul a primit elementele științei și metodei sale. Lucrarea, bogată în fapte și idei, merită să fie citită nu numai de aceia care studiază în mod special limba română, ci de toți romaniștii. Ovid Densusianu este la curent cu starea cea mai recentă a științei pînă în cele mai mici amănunte; el supune toate părerile la care se referă unei critici personale, aproape totdeauna justă, iar punctul de vedere propriu pe care îl adoptă îl ajută să lămurească, adeseori într-un fel nou, fenomenele, de care alți savanți s-au ocupat înaintea lui"*[2].

În țară la noi, istoricul și lingvistul Ioan Bogdan, pe atunci decanul Facultății de litere și filozofie a Universității din București, scria că *L'Histoire de la langue roumaine* este *„una din cele mai prețioase scrieri ce au apărut pînă acum, în țară și în străinătate, asupra limbii noastre"*.[3]

*

Ideea de latinitate și romanitate predomină în toate lucrările ulterioare ale lui Ovid Densusianu, mai ales în cursurile sale universitare, dintre care menționăm: *Elementele străine în limbile romanice, Dialectologie romanică, Curs de morfologie romanică, Limba sardă, Spiritul latin în manifestările sale critice, Poezia lirică franceză în evul mediu, Originea poeziei trubadurilor, Aspecte ale poeziei populare romanice* ș.a. Aceste cursuri, de o mare bogăție de idei, intuiții și sugestii, se găsesc numai litografiate, dar ele își așteaptă valorificarea prin tipar, în viitorul apropiat.

Dintre celelalte limbi romanice a arătat un mare interes italienei și retoromanei, cu care, după părerea lui, limba română s-a dezvoltat în

[1] *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, p. 40.
[2] „Romania", p. 415.
[3] „Convorbiri literare", 1901, p. 266. (I. Bogdan, *Scrieri alese*, București, 1968, p. 606.)

Scanned with OKEN Scanner

paralel, timp de cîteva secole. O mare atenție a acordat-o ramificațiilor teritoriale ale italienei, mai ales dialectelor din sud ale acesteia, asemănărilor românei cu dialectul din Tirol și cu cel friulan, ca și asemănărilor cu dalmata, dispărută la sfîrșitul secolului trecut.

Dintre limbile neromanice, Ovid Densusianu a arătat, pentru întîia oară la noi, un mare interes studiului limbii basce, pe care a cercetat-o din punct de vedere lingvistic și folcloric. El a ținut, la Universitatea din București, în acest domeniu, cursuri ca: *Însemnătatea limbii basce pentru romanistică*, *Elementele latine ale limbii basce*, iar în revista sa „Grai și suflet", a publicat, în 1925, *Păstoritul la bascii din Soule* și, în 1927, *La Soule în secolul al XVIII-lea, după descrierea lui L. de Froadour*. Interesul său s-a îndreptat spre evoluția limbii basce, după cucerirea Peninsulei Iberice de către romani, asupra influenței elementelor basce în limbile iberice și în provensală, asupra evoluției elementelor latine în bască, asupra corelației dintre limbă și ocupația vorbitorilor. După el, elementele latine din bască reprezintă, pentru latina occidentală, ceea ce reprezintă elementele latine ale albanezei pentru latina carpato-dunăreană, devenită limba română.

*

Preocupat să găsească în limbă atît mărturii ale trecutului istoric, cît și manifestările cele mai caracteristice ale sufletului popular, Ovid Densusianu a întreprins cercetări îndelungate asupra păstoritului la români și la alte popoare, în special la popoarele romanice. El a ținut, la Universitatea din București, cursuri ca: *Păstoritul la popoarele romanice — însemnătatea lui lingvistică și etnografică*, *Din istoria migrațiilor păstorești la popoarele romanice*, *Viața păstorească în poezia noastră populară*, *Cuvinte latine cu semantism păstoresc* ș.a. Alături de pelerinajele religioase și de cruciade, păstoritul, cu migrațiile sale, a fost, după el, al treilea mijloc de legătură între popoarele romanice, în cursul evului mediu.

Prin păstorit, pe care-l considera una din ocupațiile cele mai vechi ale poporului român, explică el marea răspîndire a românilor, în evul mediu: în vest, pînă în Istria, în nord, pînă în Boemia și în Silezia, și, în sud, pînă în Peloponez, rezistența românilor, în timp, la vicisitudinile istoriei, precum și omogenitatea limbii române, mai accentuată decît a celorlalte limbi romanice, unde, pe întinderi mici, există mari contraste dialectale.

O lucrare de interes general romanic este *Dicționarul etimologic al limbii române — Elementele latine*, apărut între 1908—1914, elaborat de Ovid Densusianu, împreună cu prietenul și colaboratorul său, romanistul I. A. Candrea. Fiecare cuvînt românesc, moștenit din latină, este explicat comparativ cu formele provenite din același etimon latin în

Scanned with OKEN Scanner

celelalte limbi și dialecte romanice. Din păcate, dicționarul a fost realizat numai pînă la cuvîntul *a putea*.

*

Ovid Densusianu a cultivat o simpatie adîncă față de toate popoarele romanice, atît pentru originea noastră comună cu ele, cît și pentru prețuirea pe care o acorda spiritului raționalist latin și romanic.

Expresii ale acestei adeziuni la raționalismul latin sînt, mai cu seamă, cele trei lucrări ale sale de maturitate: *Literatura nouă la popoarele romanice* (1915), *Dante și latinitatea* (1921) și *Sufletul latin și literatura nouă* (1922). După el, Dante reprezintă, prin geniul său, tradiția latinității, vigoarea și noblețea ei. Dante reintegrează, în curentul valorilor umaniste, conceptul de latinitate, reținînd sensurile lui majore, apte să fie actualizate în cultura contemporană. Teoretician și poet simbolist, Ovid Densusianu vede în Dante un precursor îndepărtat al simbolismului și, prin el, reînnoirea spiritului latin, regenerator al expresiei poetice.

*

Literatura de limbă franceză a timpului — H. de Regnier, E. Verhaeren, Francis Jammes, Maeterlink — este, după el, aceea care a reușit să exprime pe omul contemporan, tumultul vieții, bucuria de a trăi și visul, poezia naturii și a vieții rustice, dar și aceea a marilor orașe industriale moderne. Latinitatea a fost, pentru Ovid Densusianu, ceea ce a fost Vergiliu pentru Dante: *duca, signore, maestro*, dar ea nu reprezenta, pentru el, numai trecutul, ci o formă de cultură a viitorului.

*

Ovid Densusianu a creat, în România, o școală de romanistică pe care au reprezentat-o direct: G. Giuglea, Tache Papahagi, Al. Graur, Jacques Byck și Al. Rosetti, iar, indirect, o reprezintă toți lingviștii români de astăzi, care-i continuă preocupările.

Cele mai însemnate studii ale sale au fost reeditate, sub îngrijirea unui colectiv condus de B. Cazacu, profesor la Universitatea din București, sub titlul *Opere* (vol. I—III, apărute în 1968—1977), iar *Histoire de la langue roumaine* a fost tradusă în limba română, între 1956—1957, de către Institutul de lingvistică din București, și publicată în 1961.

Activitatea de romanist a lui Ovid Densusianu nefiind, în întregime, suficient cunoscută, pe plan mondial, romaniștilor de astăzi, ne facem o datorie să atragem atenția asupra ei, în cadrul prezentului „Congres", aducînd, totodată, omagiul nostru de prețuire unui savant român care, în lingvistica romanică, se plasează alături de marii romaniști europeni, moderni și contemporani.

Scanned with OKEN Scanner

I. A. CANDREA

Prin rolul ei primordial, alături de istorie, în formarea culturii noastre moderne, lingvistica a făcut obiectul a numeroase studii de sinteză, sub două forme: 1. elaborarea, încă din 1892, a unei *Istorii a filologiei române* (ed. a II-a, 1897), de Lazăr Şăineanu, continuată în secolul nostru de alte lucrări asemănătoare, şi 2. prin monografii de lingvişti, apărute mai ales în ultimele trei decenii.

În vremea din urmă, s-a luat o nouă inițiativă, privind istoria atît de bogată a acestei discipline: reeditarea operelor lingviștilor noștri mai de seamă din trecut. În felul acesta, nu numai studenții și profesorii de limba română, ci şi marele public cititor are posibilitatea să cunoască direct operele reprezentative ale lingvisticii româneşti din trecut, care, în cele mai multe cazuri, au devenit inaccesibile, din cauza raritățiilor.

Începutul s-a făcut, după cum am menționat mai sus, prin reeditarea lucrărilor lui Ovid Densusianu. În 1968 a apărut *Ioan Bogdan, Scrieri alese*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă. A fost retipărită apoi, parțial, într-o ediție școlară, sinteza fundamentală a lui B. P. Hasdeu, *Magnum Etymologicum Romaniae*, de către Paul Cornea şi Andrei Rusu, iar, după aceea, această operă clasică s-a publicat integral, într-o excelentă ediție critică, de către Grigore Brîncuși (vol. I, 1971, vol II, 1974, vol. III, 1976).

Al patrulea lingvist, reeditat în anii din urmă, a fost Vasile Bogrea, veneraţia căruia a rămas vie în cadrul şcolii lingvistice şi istorice din Cluj-Napoca, întreținută de foștii săi elevi, C. Daicoviciu și T. A. Naum. Din îndemnul şi cu sprijinul acestora, au apărut, din scrierile lui Vasile Bogrea, în Editura „Dacia": *„Pagini istorico-filologice"*, în 1971, ediție îngrijită, studiu introductiv şi indice, de Mircea Borcilă şi Ion Mării,iar în 1973, *Sacra Via, Pagini literare şi publicistică*, ediție, note, bibliografie şi postfață, de Mircea Borcilă și V. N. Ungureanu.

Acțiunea de restituire, în circuitul culturii de astăzi, a valorilor lingvisticii românești din trecut, în lumina textelor alese, a fost continuată, prin apariția volumului *I. A. Candrea, lingvist și filolog* (Ed. științifică, 1974), de Florica Dimitrescu, conferențiară la Facultatea de limbă și literatură română din București.

Personalitatea umană și științifică a lui I. A. Candrea este reconstituită de Florica Dimitrescu, într-o densă introducere, în care sînt scoase în evidență calitățile lui eminente de lingvist, filolog, lexicograf, dialectograf, dialectolog, romanist, istoric al limbii române și profesor, în toate aceste domenii fiind orientat în spirit modern, obținînd trainice rezultate.

Caracterizarea generală a lui I. A. Candrea este făcută pregnant şi instructiv. *„Personalitate multilaterală, de o vastă cultură de specialitate,*

dotat cu un excepțional simț al limbii, cu spiritul permanent deschis către tot ce însemna, la timpul său, progres, I. A. Candrea rămîne una dintre figurile cele mai înaintate ale trecutului nostru lingvistic, un clasic al culturii românești, prin munca plină de devotament pe care a depus-o pentru studierea limbii române. Deschizător de drumuri în domenii variate, autor al unor lucrări bogate în idei, I. A. Candrea a lăsat o operă temeinică, adevărat model de metodă și de rigoare științifică (p. 19).

O calitate prețioasă a lui I. A. Candrea, binevenit evidențiată de Florica Dimitrescu, este spiritul de colaborare al acestuia, prin care și-a creat prietenii fructuoase, cu O. Densusianu, Sextil Pușcariu, Gh. Adamescu ș.a., elaborînd împreună lucrări durabile. De numele lui I. A. Candrea este legat, în conștiința publică, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"* (1931), consultat și astăzi cu folos, dar pentru specialiști el supraviețuiește prin zeci de lucrări, a căror listă completă este redată, pentru întîia oară, cu exactitate bibliografică, în lucrarea de față. *„După o îndelungată activitate ce-și poate dori mai mult un om de știință* — se întreabă, cu un înalt simț etic, Florica Dimitrescu — *decît să rămînă, peste ani, o sursă constantă de inspirație? Privit din această perspectivă, se poate considera că I. A. Candrea și-a îndeplinit nobila sa misiune"* (p. 62).

După reproducerea paginilor reconfortante și uimitor de actuale ale lui I. A. Candrea, nu ne îndoim că vor urma și alte reeditări de texte, din alți memorabili lingviști români, ca Petru Maior, Timotei Cipariu, B. P. Hasdeu, Sextil Pușcariu, N. Drăganu, Th. Capidan, Iosif Popovici, Ilie Bărbulescu, Tache Papahagi și numeroși alții.

AXENTE BANCIU, LINGVIST ȘI SCRIITOR

La 20 iulie 1975, s-au împlinit o sută de ani de la nașterea lui Axente Banciu, lingvist, istoric literar, publicist și pasionat îndrumător cultural. A fost cunoscut mai ales ca profesor de limbă și literatură română la Liceul „Andrei Șaguna" din Brașov, unde, între 1899—1933, a asigurat pregătirea temeinică a numeroase generații de elevi în studiul limbii și literaturii române. Personal îi datorez orientarea hotărîtoare în acest domeniu, pe care am adîncit-o apoi ca student și colaborator al lui Sextil Pușcariu la Universitatea din Cluj și ca bursier, timp de doi ani, la Paris. Evocînd personalitatea lui Axente Banciu îndeplinesc un act de recunoștință și venerație, care nu este numai al meu, ci al sutelor de foști elevi, care îi datorează cultul pentru limba națională în forma ei cea mai corectă și frumoasă.

Scanned with OKEN Scanner

Axente Banciu s-a născut în Sălişte (lîngă Sibiu), în 1875. A urmat şcoala primară în comuna natală, liceul maghiar din Sibiu, cel românesc din Braşov şi Facultatea de litere la Universitatea din Budapesta. Ajuns profesor la Liceul „Andrei Şaguna" din Braşov, s-a retras, în 1916, cu armata română în Moldova, revenind la Braşov după sfîrşitul războiului. În întreaga lui activitate, s-a identificat cu problemele naţionale şi culturale ale epocii sale. A publicat studii de lingvistică, istorie literară şi culturală, schiţe şi anecdote, sute de articole în presa vremii, impunîndu-se ca o personalitate unanim respectată şi preţuită, deşi a fost de o excepţională modestie şi abnegaţie. Între 1929—1938, a condus, cu sacrificii personale, revista „Ţara Bîrsei", astăzi un adevărat tezaur de istorie culturală a Transilvaniei.

Ca o recunoaştere oficială a meritelor sale, a fost ales membru de onoare al Academiei, la 4 iunie 1948. A murit la Sibiu, în 1959, în vîrstă de 84 de ani.

Ne mărginim să reţinem aici, din bogata lui prezenţă în viaţa culturală a Transilvaniei, contribuţia adusă în domeniul lingvisticii.

Prin cercetări directe pe teren, care însemnau, în epocă, o muncă de pionierat în lingvistică, a elaborat, între 1912—1915, o lucrare de interes documentar pînă astăzi, *Particularităţile graiului din Sălişte*, apărută în revista „Transilvania" din Sibiu. Dar Axente Banciu s-a impus mai ales ca lingvist militant, ceea ce corespundea necesităţilor culturale din epocă. El a făcut parte, alături de Virgil Oniţiu, Iosif Blaga, N. Drăganu şi C. Lacea, din generaţia de lingvişti transilvăneni, care, înaintea Unirii din 1918, şi-au luat sarcina cultivării limbii scrise şi vorbite în Transilvania, astfel ca ea să ajungă la nivelul calitativ al celei literare. După ce, în 1909, publică *Cîteva spicuiri din dicţionarul greşelilor noastre de limbă*, reia problema, în 1913, în lucrarea, cu titlul mai elocvent, *Cum vorbim şi cum ar trebui să vorbim româneşte*, studiu normativ şi documentar pentru starea de atunci a limbii. Modul de gîndire şi de acţiune al lui Axente Banciu, ca îndrumător în cultivarea limbii, l-a constituit opera similară a lui Titu Maiorescu. El reproduce, cu veneraţie, cuvintele acestuia: *„O cauză naţională apărată cu o limbă stricată este, pe tărîmul literar, o cauză pierdută"*.

După realizarea Unirii din 1918, şi-a continuat activitatea lingvistică militantă, arătînd, prin ziarele şi revistele vremii, cum este şi cum trebuie folosită limba în scris. Şi-a adunat numeroasele articole normative în volumele *Răsfoind ziarele şi revistele noastre* (1933) şi *Spicuiri din dicţionarul greşelilor noastre de limbă* (1944).

Axente Banciu s-a afirmat în numeroase alte domenii, semnînd, cu pseudonimele S. Tamba sau Moş Trohin, poezii, schiţe, amintiri, anecdote şi evocări de personalităţi culturale transilvănene. Scrierile lui *Din stînga şi din dreapta* (4 broşuri, 1932—1938), *Iluzie şi realitate* (1940), *Sărbus ! Anecdote* (1944) dovedesc o mare vioiciune de spirit, simţ al

Scanned with OKEN Scanner

observației și umorului, ironie la adresa îngîmfării și impostură, mai ales a politicianismului din trecut.

Prezența lui Axente Banciu în cultura Transilvaniei a fost atît de complexă și multilaterală, încît ar fi justificată elaborarea unei monografii *Viața și opera lui Axente Banciu*. În sprijinul acesteia va servi, desigur, volumul său de *Amintiri*, pe care-l pregătește pentru tipar prof. R. Todoran de la Universitatea din Cluj-Napoca.

EMIL PETROVICI — IN MEMORIAM
La împlinirea a 75 de ani de la naștere*

Evocarea eminentului om de știință, profesor, coleg și prieten al fiecăruia dintre noi, academicianul Emil Petrovici, de la nașterea căruia s-au împlinit, la 4 ianuarie 1974, 75 de ani, este însoțită de o profundă emoție. Este prea apropiată despărțirea tragică de el, prea vii amintirile fiecăruia dintre noi despre colaborarea cu el, prea mare golul pe care l-a lăsat dispariția lui în atîtea domenii ale lingvisticii, pentru ca să nu simțim durerea că vorbim despre un dispărut, în loc să-l avem printre noi, să-l ascultăm și să-i admirăm vioiciunea inteligenței, ingeniozitatea explicațiilor și calmul cuceritor cu care conducea ședințele noastre.

De aceea, fiind prea tulburătoare dispariția omului cu care drumurile vieții multora dintre noi s-au încrucișat, atît de des și de rodnic, și pe care-l avem încă viu în suflet, fără a-l putea trece în umbra amintirilor, să evocăm, pe scurt, ceea ce a dat științei lingvistice în cei peste 40 de ani de laborioasă activitate, susținută de o mare pasiune de investigație.

Principalul cadru de activitate științifică al lui Emil Petrovici a fost, pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, fostul *Muzeu al limbii române*, înființat de Sextil Pușcariu, pe lîngă Facultatea de filozofie și litere a Universității din Cluj, iar principalul organ în care și-a publicat numeroasele lui studii, note și recenzii: „Dacoromania", revista de lingvistică și istorie literară a acelui institut.

Emil Petrovici a urmat, în activitatea sa științifică, spiritul și principalele direcții de cercetare ale școlii lingvistice clujene: *dialectologia*,

* Evocare prezentată în ședința publică a Secției de limbă, literatură și artă a Academiei R. S. România (martie 1974).

fonetica, toponimia, istoria limbii române, adăugînd preocupări noi și originale de *slavistică*, de *fonetică experimentală* și de *fonologie* [1].

Darul observației atente, al asociației și al ipotezelor creatoare, care au un rol atît de hotărîtor în știință, l-au ajutat să lucreze simultan în mai multe domenii de cercetare, cu dese reveniri asupra problemelor abordate, pentru completări de informații și de concluzii. Capacitatea de înnoire, de cunoaștere și asimilare a noului în teoria lingvistică și în metodologia cercetării a fost una din caracteristicile esențiale ale spiritului său științific. Emil Petrovici a publicat, în aproape toate domeniile lingvisticii, studii substanțiale, dar, în general, de mici proporții, a căror definitivare o amîna mereu, pentru a-și asigura o perspectivă cît mai cuprinzătoare. Moartea bruscă și prematură, în accidentul de tren de la Blaj, din 7 octombrie 1968, l-a împiedicat să ajungă la sintezele proiectate.

Emil Petrovici a avut o mare vocație pentru cercetarea lingvistică. Aceasta se explică prin numeroasele limbi (slave, romanice, germanice, maghiară ș.a.), pe care și le-a însușit cu ușurință, servindu-i ca prețioase instrumente de lucru, ca și prin numeroasele domenii ale lingvisticii în care competența lui a lăsat urme dintre cele mai fertile.

A-ți impune, cu atîta relief, prezența într-o disciplină cu o tradiție statornicită de la Școala ardeleană nu a fost ușor, cu atît mai mult cu cît generația de lingviști care o domina, cînd Emil Petrovici bătea la porțile ei, era formată din personalități ilustre ca Sextil Pușcariu, O. Densusianu, Alexandru Philippide, I. A. Candrea, Vasile Bogrea, N. Drăganu, G. Giuglea, Th. Capidan, Iosif Popovici ș.a.

Totuși, Emil Petrovici, aducînd în lingvistică orientările noi ale disciplinei însușite la Paris, îndeosebi de la A. Meillet, A. Thomas, Jules Gilliéron, abatele Rousselot și Mario Roques, apoi în Bulgaria, de la Iordan Ivanov, Stoian Romanski, Stefan Mladenov, L. Miletici ș.a., a reușit nu numai să se sincronizeze cu știința timpului, dar să o ducă mai departe, în mod creator. Astfel, în domeniul dialectologiei, care avea, la noi, o tradiție de cîteva generații, Emil Petrovici, la îndemnul și cu sprijinul lui Sextil Pușcariu, a pășit pe calea cea mai avansată a disciplinei, în acea epocă, a geografiei lingvistice, disciplină care, de la începutul veacului, a deschis largi perspective cercetărilor lingvistice. De numele lui Emil Petrovici se leagă realizarea părții a doua a *Atlasului lingvistic român*, conceput în cadrul fostului *Muzeu al limbii române*, operă pentru care a înregistrat răspunsul la 4 800 de întrebări din 84 de localități de pe întinsul țării, privind termenii legați de civilizația

[1] Vezi și volumul nostru *Studii de lingvistică română*, București, EDP, 1970, p. 203 — 227.

materială a poporului român. Timp de zece ani, între 1928 și 1938, Emil Petrovici a cutreierat sate izolate, mergînd pe ploaie, vînt, frig sau vreme bună, pe jos, în căruță sau călare, să adune un material lingvistic intrat astăzi în patrimoniul istoric al limbii noastre. Volumele apărute din partea a doua a *Atlasului*: două înainte de război și șapte după război, cu răspunsurile transcrise pe hărți și redate și în culori, reprezintă nu numai o remarcabilă realizare științifică, ci semnifică și o mare capacitate de dăruire, fără de care munca adevăratului savant este de neconceput.

Dar culegerea datelor pentru *Atlas* n-a fost o preocupare dialectologică unilaterală și exclusivă. De pe teren, el a cules numeroase alte date, pe care le-a considerat caracteristice, concretizate în studii și culegeri de texte, ca *Folclor din Valea Almăjului* (1935), *Folclor de la moții din Scărișoara* (1939), *Note de folclor din Valea Mlavei* (Iugoslavia) (1942), *Texte dialectale* (1943).

În lumina experienței cîștigate în anchetele pentru *Atlas*, Emil Petrovici și-a dat seama că cercetările reclamau nu numai extensiunea rețelei de localități, ci și adîncirea ei continuă, ceea ce l-a îndemnat să pășească, de la *Atlasul lingvistic general*, la monografiile dialectale, pe puncte caracteristice. Din această inițiativă au rezultat ancheta pentru monografia *Văii Sebeșului*, realizată cu colectivul de dialectologi din Cluj, anchetele pentru monografiile *Valea Jiului* și *Porțile de Fier*, cu colectivul de dialectologi din Cluj și București, și ancheta pentru monografia Văii Bistriței, realizată cu colectivul de dialectologi din Cluj și Iași. La aceasta se adaugă inițiativa și începutul anchetelor pentru *Atlasul lingvistic pe regiuni*, din care au apărut primele volume ale *Atlasului lingvistic al Olteniei* și ale *Atlasului lingvistic al Maramureșului*.

Împreună cu unul din elevii săi de la Cluj, Petre Neiescu, a întreprins, în ultimii ani ai vieții, cercetări pe teren asupra dialectelor românești din sudul Dunării: istroromân, meglenoromân și aromân.

Tot ca o inițiativă dialectologică originală a lui Emil Petrovici trebuie menționat studiul graiurilor slave de pe teritoriul României, din care el a realizat monografia *Graiul Caraşovenilor* (1935), dar a deschis perspective largi pentru cercetătorii de la noi în domeniul slavisticii, ca Ioan Pătruț, E. Vrabie, Gh. Bolocan și alții, care au alcătuit monografii similare pentru alte graiuri slave din România.

Activitatea bogată de dialectolog a lui Emil Petrovici ar fi fost suficientă să-i consacre numele în lingvistica română. Dar ea este numai o parte — deși cea mai importantă — din orizontul cercetărilor lui în alte domenii, ca fonetica, fonologia, istoria limbii române, toponimia, lexicografia, lingvistica generală.

Scanned with OKEN Scanner

*

În domeniul istoriei limbii române, Emil Petrovici a continuat tradiția și tezele școlii lingvistice și istorice clujene, cărora le-a adus argumente originale, datorită, în primul rînd, cunoștințelor lui de slavistică. Contribuțiile lui privesc îndeosebi teritoriul de formare a limbii române și continuitatea neîntreruptă a limbii și poporului român, din epoca daco-romană pînă în prezent, în România de astăzi. El a adus, în aceste două mari probleme, argumente esențiale, desprinse, mai ales, din toponimia românească, alt domeniu în care Emil Petrovici și-a afirmat originalitatea cercetărilor. El este primul care a arătat, în mod convingător, că numele marelui fluviu *Dunărea*, pe care-l numim așa numai noi, l-am păstrat de la vechea populație daco-geto-tracă. Acest nume se deosebește de cel celtic, adoptat de romani, sub forma *Danubius*, de cel slav: *Dunav*, ca și de cel german: *Donau*, prin sufixul *-re*, dintr-un *-ris* daco-geto-trac, însemnînd, la origine, „fluviu, rîu", după explicația dată, în anii din urmă, de lingvistul bulgar Vladimir Gheorghiev. De asemenea, el a arătat convingător că numele rîurilor: *Mureș*, *Someș*, *Timiș*, *Argeș* (cu *ș* final necondiționat de un *i* următor, sunet pe care-l consideră de origine traco-dacă, în limba română) continuă forme din epoca daco-romană și păstrate, timp de două milenii, de poporul român, statornic pe aceste locuri.

În ceea ce privește numele de locuri, cu aspect străin, de pe teritoriul țării noastre, Emil Petrovici a făcut distincția, de mare importanță științifică, între numele de locuri care au putut fi date direct de populații străine, în trecere, mai ales în prima jumătate a evului mediu, prin părțile noastre — dintre care unele resturi au rămas la noi pînă astăzi —, și numele de locuri date de români, prin cuvinte de origine străină, pe care le-am avut sau le avem în limbă. Pe baza acestei distincții, el a stabilit că 80% dintre numele noastre de locuri cu aspect străin au fost date de români, căci, în atribuirea numelor de locuri, orice popor se servește și s-a servit totdeauna, de toate cuvintele limbii sale, indiferent de originea lor.

Dacă n-a lăsat, în toate domeniile abordate, realizări încheiate, Emil Petrovici a deschis perspective în multe domenii, unde lucrează, în continuare, numeroșii lui discipoli, inspirați de exemplul său.

*

Traiectoria vieții și operei sale a fost luminoasă și exemplară pentru știința pe care o cultivăm, avînd mereu senzația prezenței lui active printre noi. Numele lui nu este în umbra unui trecut ireversibil, ci este încă al unui tovarăș de drum, care ne-a însoțit, ne-a îndemnat spre culmi mereu mai înalte, a colaborat cu noi, fiind convins de rodnicia muncii colective. Emil Petrovici a fost o parte inseparabilă din viața

Scanned with OKEN Scanner

spirituală a Universității din Cluj, a muncii științifice din cadrul Academiei, la reorganizarea căreia, pe baze noi, a luat parte activă în 1948 și ale cărei lucrări le-a onorat cu competența și devotamentul său inspirat. Numele lui este legat indisolubil de activitatea noastră, în cadrul Academiei, opera lui fiind un punct de orientare pentru lingviștii români de azi și de mîine. Acesta constituie omagiul nostru de venerație, la împlinirea a 75 de ani de la nașterea savantului, profesorului, colegului și prietenului meu nedespărțit, timp de aproape 40 de ani: Emil Petrovici.

LADISLAU GÁLDI

În 1973 a încetat din viață, în mod prematur, romanistul maghiar Ladislau Gáldi, lexicograf erudit, stilistician, istoric al limbii și literaturii române. Dispariția lui a fost consemnată în presa noastră literară, cu relevarea sumară a bogăției operei lui științifice.

Originar dintr-o familie germană din Banat, numită Göbel, Ladislau Gáldi, născut în 1910, și-a făcut studiile secundare și și-a luat bacalaureatul la Liceul „Moise Nicoară" din Arad, unde a fost coleg de clasă cu poetul Mihai Beniuc, cele universitare la Budapesta, unde a fost discipolul eminentului romanist italian Carlo Tagliavini, ajungînd el însuși, foarte de tînăr, profesor la aceeași universitate, luîndu-și numele de Gáldi. Ca și maestrul său, Gáldi a fost un poliglot, care s-a afirmat în toate domeniile romanisticii, fiind, în același timp, poet și traducător literar. Lucrările sale, care depășesc cîteva sute de titluri, au apărut în limbile maghiară, germană, română, italiană și franceză, fapt care explică difuzarea lor largă.

În romanistică, a publicat, printre altele, *Cuvinte romanice în limba rusă* și *Ecoul stilului poetic al lui Leopardi în Ungaria*, dar partea predominantă a muncii și pasiunii lui, ca romanist, a fost consacrată limbii și literaturii române, vechi și moderne.

Asupra limbii și literaturii noastre vechi a publicat studiul *Psaltirea comentată a lui Dosoftei* din 1673, temeinică analiză comparativă cu modelul ei polon, și a precizat rolul influenței lexicografiei maghiare asupra primelor dicționare românești: *Dicționarul lui Corbea* (1691—1703), *Lexiconul Marsilian*, *Dicționarul lui Samuil Micu* (1801—1806) și *Dicționarul lui Ioan Bob* (1822—1823).

Din sfera literaturii populare, a urmărit prelucrarea, în românește, a poemului în versuri *Ludas Matyi*, un „Păcală maghiar", de Fazekas Mihály, realizată de Ion Barac, dar tipărită abia în 1916, la Arad. Aceeași

Scanned with OKEN Scanner

povestire a fost prelucrată din nou, în 1949, de A. P. Todor, sub titlul *Mateiaș Gîscarul*, rămasă cu același titlu și în ediția în versuri, din 1966, a lui Rusalin Mureșan.

Numeroase studii, de proporții mai mici, asupra lexicului vechi românesc și-au găsit împlinirea în lucrarea erudită, de mari proporții, la care a lucrat șapte ani: *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes* (1939), în care demonstrează că din 1 100 de cuvinte neogrecești, intrate în română în acea epocă, pe cale administrativă, culturală și socială, au mai rămas în graiul nostru viu circa 150. De fapt, au rămas mai puține, abia 30—40, după cum atestă statisticile de azi: *agramat, a se fandosi, a se sinchisi, anapoda, ifos, nostim, polilo-ghie, simandicos, sindrofie* și alte cîteva.

Domeniul în care Gáldi s-a manifestat mai asiduu și mai pasionat a fost stilistica, disciplină lingvistică și literară, cultivată intens, în spiritul modern, de la începutul secolului, dar mai ales din ultimele patru decenii. Lucrările lui de stilistică generală fac parte din bibliografia curentă a disciplinei: *Essai d'une interpretation fonctionelle des vers* (1953), *Précis de stylistique française* (1967), precum și cele, atît de numeroase, care tratează probleme de stilistică și poetică românească: *Le origini italo-greche della versificazione rumena* (1939), *Problèmes de la versification dans les Pays Danubiens* (1962), *La valeur expressive des néologismes dans la langue poétique roumaine* (1962). Toate aceste studii au fost condensate în consistenta monografie *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine* (1964), apărută și în românește, cu multe completări, sub titlul *Din istoria versului românesc* (1971), care nu este numai o introducere, cum o subintitulează, modest, autorul, ci o analiză substanțială a versului nostru, care are un trecut de 2 000 de ani, sub formă populară, și de 400 de ani, sub formă cultă. Importanța dată poeziei populare în versificația românească și perspectiva comparatistă în aprecierea ei conferă un prestigiu meritat acestei lucrări.

Monografiile lui Gáldi, minuțios elaborate, mergînd pînă la detalii de tehnică a versului și prozodiei, cu perspectivă comparatistă față de alte literaturi, au devenit puncte de referință pentru specialiști.

Ca istoric literar al epocii moderne, Gáldi a scris, între altele, în 1941, studiul *Octavian Goga la Budapesta și la revista „Luceafărul"*.

Alte două monografii fundamentale, în domeniul stilisticii românești, sînt *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu* (1964) și *Contributions à l'histoire de la versification roumaine: La prosodie de Lucian Blaga* (1972). La prima, Gáldi a lucrat 30 de ani, fiind izvorîtă, cum singur mărturisește, *„din sentimentul unei admirații profunde pentru geniul lui Eminescu"*. La fel de mare este admirația pentru Lucian Blaga, autorul dorind ca lucrarea sa să constituie: *„o piatră la temelia renumelui universal al lui Lucian Blaga"*.

Scanned with OKEN Scanner

Admirator al literaturii române, L. Gáldi a tradus, începînd din 1928, versuri de Alecsandri, Vlahuţă, Coşbuc, Stamatiad, iar, în 1967, *Opere alese* de Eminescu, *Răscoala* de Rebreanu (în două ediţii, 1955 şi 1964) şi *La Medeleni* de Ionel Teodoreanu (1966).

Numeroasele studii ale lui Gáldi, în legătură cu limba română, dintre care abia o parte au fost menţionate aici, atestă nu numai pasiune şi ştiinţă literară, ci şi preţuire sinceră pentru creaţia literară românească, mai ales pentru cea modernă.

Ladislau Gáldi a vizitat de multe ori România, putînd fi văzut, adesea, ca cititor pasionat în sălile Bibliotecii Academiei. Pe una din cărţile dăruite de el Bibliotecii, scrie nostalgic: *„în amintirea orelor petrecute între zidurile ei"*.

Fără îndoială, numele lui Ladislau Gáldi va supravieţui ca savant romanist, ca istoric al limbii, literaturii şi, îndeosebi, al expresiei poetice româneşti, în care şi-a afirmat pregnant originalitatea. Lucrările sale capitale au îmbogăţit substanţial romanistica europeană şi au cimentat legăturile spirituale româno-maghiare.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINSUL

Prefață 3
Lingvistica românească în ultimele trei decenii 5

Lingvistică și cultură

Rolul lingvisticii în formarea și dezvoltarea culturii noastre moderne 8
Geniul limbii române 11
Sociologia limbii 12
Sociolingvistica 14
Literatura, artă a cuvîntului 16
Miturile poporului român 20
O creație poetică a geniului popular: „Miorița" 23
Limbă și poezie folclorică 26
Eminescu în conștiința românească 28
Limba poetică a lui Lucian Blaga 30
Limbaje speciale, științifice și tehnice 31
Limbajul poetic de avangardă 34
Limbă, istorie și continuitate 35
O carte despre limba română mereu nouă 45

Din istoria limbii române

Latinitatea limbii române 48
Structura latină a sintaxei românești 53
Structura latină și romanică a vocabularului limbii române moderne 55

Scanned with OKEN Scanner

Terminologia românească a pădurii 58
Numele agricole românești 60
Numele românești ale păsărilor 61
Vocabular al limbii române dintre secolele X — XVI 63
Vocabularul vechi românesc 65
Mic dicționar al limbii române 67
În jurul unui nou dicționar al limbii române 68
Cuvîntul „unire" 70
Împrumuturi lexicale 72
Terminologia științifică și tehnică 79

Gramatica și școala

Limba și literatura în școală 84
Gramatica azi 86
Studii noi de gramatică 87
Limba română contemporană 89
Verbul românesc 91
Ortografia în teorie și practică 92
Precizări ortografice 94
Â și Î iarăși în discuție 95
O veche controversă ortografică 97

Cultivarea limbii

Cultivarea limbii române 99
Limba română corectă 101
Simplificări în vorbire 104
Abrevierile 105

Limbă literară și stilistică

Limba pașoptiștilor 108
Marii clasici și limba română literară 109
Studii noi de limbă literară și de stilistică 111

Filologie

Filologie românească 118
Editarea textelor vechi 123

Scanned with OKEN Scanner

Dialectologie

Arhivele fonogramice românești 125
Atlasul lingvistic român 126
Dialectologia românească 128
Dialectologia istorică 130

Din istoria lingvisticii și filologiei românești

O istorie a lingvisticii române 132
Preocupări de limbă în opera lui D. Cantemir 133
Permanența lui Petru Maior 135
Gheorghe Lazăr și limba română literară 137
Primul nostru dicționar academic 139
Polemica lingvistică dintre Șaguna și Heliade 141
Iosif Vulcan și limba literară 142
Romanistul român Ovid Densusianu 144
I. A. Candrea 149
Axente Banciu, lingvist și scriitor 150
Emil Petrovici — In memoriam 152
Ladislau Gáldi 156

Indice de autori 159

Scanned with OKEN Scanner

Plan editură: 6 279. Coli de tipar: 10,50. Tiraj: 7500+80 ex. broşate. Bun de tipar: 7.06.78

Tiparul executat sub comanda nr. 1709 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti,
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner